

~~7185~~

ВСЕРОССИЙСКАЯ ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ КОМИССИЯ ПО ЛИКВИДАЦИИ
НЕГРАМОТНОСТИ ПРИ ГЛАВПОЛИТПРОСВЕТЕ.

ЙАРУСКИНА, В. ДОН БЭЛЬАЙЭВ, И.

У СОЛА

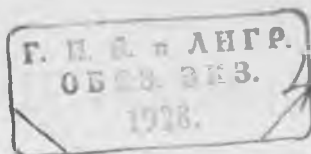

СССР УШЕМ ХАЛЫКВЛАН ЫРДЫ ИЗДАТЬЭЛЬСТВЫ
МОСКВА—1928

~~Н 28~~ 5
3

ЙАРУСКИНА, В. дон БЭЛЪАЙЭВ, И.

Мар.
4-34

У С О Л А

ИЗИШ СИРМАН ПАЛЫШЫ КОГОРАКВЛАЛАН
ЛЫКПУНКТЫШТЫ ТЫМЭНЬШЫВЛАЛАН ЛЫДАШ

ЦВЭТКОВ РЭДАКТЫРЛЭН

ДОПУЩЕНО НАУЧНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ СЕКЦИЕЙ ГУС'А

инд. № 2590

ССР УШЭМ ХАЛЫКВЛАН ЁРДЫ ИЗДАТЬЭЛЬСТВЫ
МОСКВА — 1928

Главлит № А—26292

Тираж 5.500

Заказ № 1613

Е
Г
Е
Д
М
??
Б
М
К
Д
Т
С
К
К
М
С
Л
К
Д
Н
С

АНЦЫЦ КЭЛЭСЫМÄШ.

Солавләштйш лыкнунктышты (когораквләм тымдым вәрәштй) изиш сирмәш пәлйшй, когораквләм тымдаш „Совәтскайа Дьэрэвнъя“ манмы лымән рушла кнъигә улы.

Ти „У Сола“ лымән кнъигәят „Совәтскайа Дьэрэвнъя“ кнъигә статьян ыләш.

Кйзйт цилә Совәт рәспубликвлән ушәмйштйш тыгыды (руш агыл) халыквлә ти „Совәтски Дьэрэвнъя“ статьян кнъигәвләм йшкә ййлмйштйдон лыктыт. Тйдйндон мәнмәнәт тәхәнъ „У Сола“ лымән кырык марла кнъигәят ләктйн.

Мәмнән, кырык марла кнъигә эчә пиш чйдй ыләш, укәдон икток манаш лиәш. Айыртәмйнжок когораквләлән йшкә ййлмйдон сирймй марла кнъигәвлә воксәок лыдаш укә.

Сәдйндон ти „У Сола“ лымән кнъигә кырык марылан пиш когон кәрәл кнъигә ыләш.

„У Сола“ кнъигә, изиш сирмәш пәлйшй когораквләлән вәлә агыл, мол йажон сирмәш пәлйшйвләләнәт кәрәл ыләш. Когонжок солаштыш комуньист партын йәчәйкйвләлән, комсомолыштыш йрвэзйвләлән лыдаш кәрәл ыләш. Лыдмы пөрт вләштәт ти кнъигәдә пәшәштйм йштәш йасы лиәш.

Ти „У Сола“ кнъигәм лыдашыжы, тымәнъяшйжй молы—цилә кнъигә шайылны кәләсймй, сирймй.

Ник. Цвәтков.

СОТЫШ ЛАКТЫНӘ.

У БІЛМӘШЫМ БИШТЭНӘ.

Октябрь революци тыгыды халыклан ирйкым пуэн.

Октябрь революци лимй годшэн луатик и эртэн. Октябрь тылзын, 25 кэчын, 1917 ин, пашазы дон нээр хресаньвлә ик вәрәш кого революцим биштэныт. Нинй найан әдәм, кого хоза фабрикант манмывләм, дә найарнывләм, сынганыт.

Ти Октябрь революци пашазы дон хресань халыклан кого ирйкым нуэн. Ти революци йактә цилә нашазы дон нээр хресаньвлә пиш когон нәлын йлэныт.

Рушын пашазы дон хрәсәпвлә худан йләнйт гынәт-ышкә йылмыштыдон тымәнъ молы кәрдыт ылын.

Тыгыды халыкын пашазы дон нәзәр хрәсәнвлә руш пашә әдәмвлә гыц кым пачаш йасыланән йләнйт.

Ышкә йылмыштыдон тымәнәш, ирыкдон йләш нынйлан вольам путәлыт. Тышәц пасна кого-хоза, пайарнывлә нызыртылнйт.

Тыгыды (руш агыл) халыквлә: мары, суасла мары, тадар, пашкир, киргиз, йакут, йәврәй, узбәк әчә молы тыгыды халыквләят Октявйр рәволюцы йактә кого школвләшкы тымәнәш кән кәртәлыт. Пайан әдәмвлә логыц вәлә тыхәнъ кого школвләшкы кәат ылын.

Кугижәжы, поншы, стражныкшы лапка торговойвләжы молы ниным чотәш пиштыдәлыт. Ышкә йылмыштыдон тымәнәш школым молы пачтәлыт. Кызыт Совәтски власть тыгыды халыклан пиш налша.

Цилән төр лишты, анцыц кәшы руш пашә халыкым цилә сәмынь поктән шошты манын Совәтски власть тыгыды халыквләлән рәспубльыкым, областывләм пачын нуән. Кызыт йндә цилә тыгыды халыквлә ышкә йылмыштыдон тымәнъ кәрдыт, ышкә йылмыштыдон газәтвләм молы лыктыт. Кого школвләшкәт молы тымәнәш кән кәрдыт.

Ышкә йылмыдон тымәнәш, ышкә ирыкдон йлән руш халыкым поктән шон, анцыкыла линә.

Тәхәнъ йажо, куштылгы йлымәшым Октявйрски рәволюци мәләннә пуән.

Йадмаш. Малын пәрви, Октявйрски рәволюци йактә тыгыды халыквлә йасын йләнйт? Кү нынйлан ирыкым пуән?

Тымэньтймәшнә мәнмән кого тышманна ылэш.

Льәксә изижйи годшәнок кәнзәрәк йрвэзйи ылы. Со йасылана.

Мәнмән, марын, доктырлан андакок анчыкташ ак цацән. Эдәм йажонок пырән вацмәшкйи шывшыт.

Льәксәят тәнәок мәрцән кушкы. Ти йрвэзйи ниш тымәнһнәжйи ылы. Солаштын школжым пйтәрән когоракышкы 7 и тымәнһмйи школышкы молы ик и каштыкалыш. Шошымжы пыток йасыланаш тйнгальят тидйим школышты доктырлан анчыктәвйи.

— Тйһләнәт кйзйитәш тымәнһәш пырахаш кәләш. Токәт кән кәнйи, йажо качкышым кач, — манәш доктыр. Льәксән чахоткы ылын.

Тонжы Льәксән әтьәжйи—әвәжйи тымәнһдйимйи ылыт, доктырлан молы ак йнһәнәп.

Шошым, когәчйи анцыл постын, Льәксәлән тонжы йшкә качмыштым вәлә, шапы дон сыкырым пукшәнйит. Мужанышкы каштыныт.

— Йрвэзйидә, анчы, иконом тйкәлйин, сәдйндон йасылана, — манәш мужан.

Льәксәлән икон шүәлтйим вйдйим, кикән вәж вйдйим йүктәт. Доктыр пумы льәкәрцйим йүктйидәлыт.

Льәксә шуку йш йлйи—колыш.

Тәвә мәнмән тымәнһдйимәшнә махань тышман. Тымәнһдйимнәдон йшкйиләннә йшкә худам йштәнә.

Шудйимәш. Ти шайан тйһәлтйишйжйим шәөн, шамаквләжйим раскыдын лыдта.

Кугижә годым мары кыцэ Ылән.

Мары мырым мыралтән,
Ойхыралын шүләлтән:
Ыләшйжәт ак ли,
Колашыжат ак ли.

Стновойжы лүдыктә,
Кызаматыш питйрә;
Попшы хатдон лүдыктә,
Колшташ, тырхаш шүдә.

Нәзәр гыңын кырыт,
Пайанланжы пуат;
Укәм цәрән кодат,
Буржуйвләлән йөрәт.

Ыләр гыньәт, йасы;
Коләр гыньәт, йасы:
Пайанланжы райжы,
Нәзәрләнжы хатшы.

П. Григорйэфын стихо-
творьәнжы.

Мәәт тымәнәш тыңәлнә.

Пәрви изиәм годым школын тымәнәш
кашташ тыңәлбнәм ылы. Тымдышыжы руш
гың ылы, марла ик шамакымат ак иәлй. По-
пымыжым нымат ыгылаш ак ли. Тыләц пас-
на ыргәмәмәт прамой чияш укә ылы, эчә
әтьәмәт тонна кит пәшәм бштәш со кәләш
манәш ылы. Тыдындон кок әрнәштй
тымәнәш пырахышым.

Имәштй ик әдәм хала гыц когораквләм
тымдым гишән попаш толбы.

— Солаэштә коговләлән тымәнъяш шко-
лым пачына. Ти школышты 16 иәш гыц 40
иәш йактә тымәнъяш тыңгалыт. Пәрви кугижә
годым тымдыдәлыт, когон пәлән колтымаш
гыц лүдйныт. Кызыт иктәт сирмәш пәлйдй-
мы йнжы код, циләм тымдәнә. Кок-кым сола-
эш, кынамжы сола ййдәок коговләлән ты-
мәнъяш шковләм пачына. Цилән сирмәшым
пәлышы лимыкына вәлә йлымәшна куштылгы
лиэш, манэш. Молы гыц утла йдырәмәшвлә-
лән кәрәк мада тымәнъяш кәләш. Йдырә-
мәш тымәнъямыкыжы цилә пүэргы ганьок пә-
ләш тыңгалэш.

— Тәнгә попышат мәят вәтывлә, тымәнъя-
ш кашташ тыңгалнә. Кок тәл вәлә тымәнъя-
ым, лачок тымәнъямышын йажожым пәлышым.
Кызыт мынь казәтымәт лыдам, рушла кныи-
гәмәт лыдын кәрдәм. Тәнгә мәләннә лым ок-
сам шукым түлыктәш сирән шындәныт. Ри-
кышты кок туша әнгә ййрән вәрәш коктыда
пәлым самынь сирән шындәныт. Мынь оклад-
ной листым нәльымәт пумагам халаш сирән
колтышым. Тышәкәнок самыньжым төрлөвы.
Тәвә тымәнъямәт кыцә налша.

Йадмаш. Малың изижы годым тымәнъяш пырахән? Коговләм
тымдым гишән хала гыц толшы мам попыш? Малың вәтывлән шко-
лыш кәмышты шон колтән? Кок тәл тымәнъямыкыжы мам йажом ты-
мәнъяшты вәты нәлың?

Малын кызыт циләм тымдынэштй? Пәрви малын коговләм тым-ыдэлыт?

Шүдйәмәш. Махань газет мәнмән йылмьдон ләктәш? Газет лым-жым сирьдә.

1920 ин 100 әдәмьштй 17 иәш гьц 50 иәш йәктә тымәншйжй тәвә маньар ылын:

Хала вләштй пүэргй—89; йдырәмәш—71.

Сола вләштй „ —65; „ —28.

Шүдйәмәш. Маньар тымәншй йдырәмәшйжй сола дон халашты пумаган сирьдәок шотлән лыкта.

100 әдәмьштй маньар пүэргй сирмәш пәлйдымй халашты ылын, йдырәмәшйжй маньар, солаштыжы маньар ыләш, сирьдәок пәлән нәлдә.

Маньар мәнмән областьыштына цилә сирмәш пәлйшй рэволюци йәктә ылын, маньар кызыт-ыләш.

Рэволюци йәктә марын 100 әдәмьштй цилә сирмәш пәлйшйжй 20 әдәм ылын, кызыт—32 әдәм ыләш. Йдырәмәшйжй эчә чйдырәк ылын. Кызыт Маробластьыштына йрвәзйвләм тымдым школывлә гьц пасна когораквләм тымдымы школы 140 улы.

Мары йдырәмәш шайылан кодын.

Мәнмән мары руш гьц, вәс, анцык кәшй халыквлә гьцәт шуку шайылан кодын. Пүэргйжй эчә тыхәньок агыл—йдырәмәш утларакко кодын. Изн годымок йдырәмәшй тымдаш ак цацәп.

— Ма йдырәтйм ат тымды?—манатат.

— „Кынцала шьдырәш кәләш. Тымәнъ кышкы кәә вара, салтакәш кәшәшлыкок агыл“, манәш мары вәтй.

Луаткәндәнш иәш йактә бидьр тоныш пәшәжй гыц пасна нымат ак уж. Атьәштй бидьрым анчән куштат-куштат, вара нэво-льа марлан пуән колтат. Бидьр бйшкә вуйа-жы, бйшкйлән йаралжылан агыл,-выжалән кол-тым гань марлан кәә.

Йат вәрйшкй поназаат, бидьрәмәш үштй-жйм шокшыжым цилә тырха. Эдәм йишлән йараш кәләш, ат йары гйнь, кид-ландымат ужат.

Мары бидьрәмәш изижй годшәнок йәл кә-ләсймбдон вәлә йләш тымәнәшәт, курымжым вара йәл мычкы анчән йлә.

Йәнгәшйжй йасы гйньәт, иктама каршты-шыжы улы гйньәт ак кәләсй, йал вбләц вац-мәшкйжй каштәш. Мужан дон йозылан бйнь-әнә.

Әзәм анчән прамой ак мошты. Сәдбйндон мары лошты пиш шуку йәвлә изиньәк ко-лат. Когораквләжймәт шу әдәмжйм шоән вәлә ужат. Тымәншй бидьрәмәш марын чй-дй, сәдбйндон мол, анцык кәшй халык бидь-рәмәшвлә гйцәт шайылан кодын.

Лытмыда годем йукдон, чйнь лытда. Идә вәшкй. Йажон, раскыдын лыдаш ца-цыда.

Йадмаш. Ма гишән мары бидьрәмәш йәл, анцык кәшй бидьрәмәш-влә гйц шайлан кодын? Кыцә бидьрәмәшвлә шукушы марлан кәмбй-кйштй йләт? Ма гишән марын әзәвлә изиньәк шуку колат?

Шывәлбиктәмәш.

Микитән вәтһн әзәжһ йасы лин колтән. Тидһ гыц иасна вәс йрвәзһжһ укәәт Микитән вәтһ пиш ойхыра.

— Изиәм пиш йасы, мам әһәәт бһштһмһлә бһндә? манәш, тидһ пашукуды вәтһжһлән попа.

— Йәл бһрәдһ сәй, әртә йок,—манәш тһдһжһ.

Микитә дон вәтһжәт тымәнһтһмһ ылыт, доктырлан моло ак бһһәнәп, йымылан вәлә бһһәнәт.

— Колән кәә лиәш, цәркһш иһрцәш подылыкташ һәгәмә,—Микитәжһ манәш.

Пһрцәшһм подылыктат моло—әзә со йасылана, һыма отһакажат укә.

— Шәшкһ әзәәт йасы гыцә?—манәш, Иван вәтһ толыат попа.—Аматы солашты шывәлшһ мары улы, тһдһм кандән шывәлбиктәмәдә. Әһәәт тһрләнә. Пәрвишәнок ти мары кәрдәш һаныт ылы.

Иргодәшок Аматы сола марым кандат.

— Курымжы улы гһһһ, кым кәчһштһ тһрләнә, манәш, шывәдһшәт попа.

Җок кәчһшток Микитән вәтһн әзәжһ колыш. Шывәлбиктәмәт палшыдә.

Аһакоқ доктыр докы һәһәһәт ылгәцһ—тһрләнә ылы.

Йадмәш. Тә йасы лимыкыдә кыш кәдә? Малың Микитән вәтһ әзәжһм доктыр докы һәһәтә?

Лыдмы пөрт дон школын пурышты.

— Ави, тымдышына тагачы эдэм шулык гишән поиыш. Тэнгэчй йозывлән дә шйвэд-шйвлән худашты гишән попыш. Пэрви тидй-влә гишән школышты тымдыдэлыт манэш. Кйзййт изиньэкок йләш тымәнъяш кэлэш манэш. Авәләндрәйт, әтьәләндрәйт кэләсйдә: мам ак пәләп гйнь тымдышы докы, лыдмы пөрт-тйшкй кәштй, тйштәкән цилә кэләсэн, пал-шәп пуат манэш.

Ә, әви, тйньләнәт кэләсйш мондәнәм. Лыд-мы пөрт-кутанышты пумагаәш кого буквавлә-дон сирән шйндәнйт: „тагачы лыдмы пөртәш погынымаш лиәш, агроном вольык урдым ги-шән, доктыр эдэм шулык гишән попат.“

Циләлән мпәш кэләш, манын сирәнйт.

— Мйньәт кәшәш йньә манэш, Хөдөр әвәжй.

— Вадәш лыдмы пөртышкй марыжы, вә-тйжй, мылоәцшй, йдйржй—шукын погынән шйнцйнйт. Пөрт көргйжй пиш ирә, соты.

Стөл вѣлнѣи казѣтвлѣ, кнѣигѣвлѣ шуку ки-
ѣт. Изиш лимѣкѣи агроном попаш тѣнгальѣ:
кыцѣ волыкым пукшаш, йѣктѣш, магань ви-
тѣштѣи шалгыкташ кѣлѣш, кыцѣ пѣирѣзѣи ан-
чымла. Мары ватѣѣѣлѣн худан анчымышты
гишѣн моло попыш.

Пиш толкыдон попѣн миш. Эчѣ доктыр-
жы ѣзѣ анчым гишѣн попыш. Шѣвѣдшѣвлѣ-
док кашмым вырсыш. Попымышты лачок ылѣш.

— Вѣскѣнѣкѣт тѣхѣнѣ погынымашвлѣм йѣш-
тѣдѣ, — маныт, марывлѣжы попѣт.

— Йѣштѣнѣ, йѣштѣнѣ — манѣш, лыдмы пѣр-
тѣн вуйлалтышыжы поѣа. Погынымаш укѣ
гѣнѣѣт, йѣрсѣимѣдѣ годым кнѣигѣвлѣм, газѣт-
влѣм лыдаш моло толда, — манѣш.

Йадмаш. Тамдан солаштыда лыдмы пѣрт школы улы? Лыдмы
пѣртѣштѣи мам йѣштѣт? Лыдмы пѣртѣшкѣжѣи шѣрѣн каштыда?

Шѣдѣимѣш. Хѣдѣрын шѣйажым тымдышылан лыдыктыдаат, тѣдѣ-
лѣ тѣѣт йѣжон лыдта.

Лыдмы пѣрт дон школы.

*Лыдмы пѣрт дон школы
мары влѣлѣн у статѣам
ѣлѣи тымдаат. Погыны-
маш йѣдѣ лыдмы пѣртѣи-
нѣи агроном, доктыр моло
толыт учитѣѣлѣжѣт каш-
тѣи.*

Агроном болык анчаш,
әмә ийрәймәл иажон
роботайлаш тылда. До-
ктыржы өлкәләт шу
ләш тылда.

Мары-влә, мам ан пәләт,
тылдышы докы дә лыдмы
пөртөшкә иадышталаш
каштыт.

СО
М

МА

ЫД
ГА
ВӘ
КБ

ЛӘ
ГБ

СОВЭТ РЭСПУБЛИКВЛӘН УШӘ- МЫШТЫШ СОЛА ХОЗАНЛЫКЖЫ.

МӘНМӘН ӘНӘ—ЙБІРӘН ПӘШӘНӘ ШАЙЫЛАН КО-
ДЫН.

Кыцә марын әнә—йбәрәнәм ровотайат.

Шошым шоэш. Мары эчә моныржымат ак
ыдырал. Мүләндй кошкән шоэшәт ижй ша-
га—хәдбәржым моло йажаш тьнгәләш. Икиәш
вәржым кыраләшәт, кавшта—пичыжым ирй-
кын тьнгәләш.

Шож үдәш кынам кәләш-пәлә, шаршы пә-
ләдмьм анча. Шаршы арлаха йбәр пәләдын
гьнь, мары шожым үдә.

Пэтрогэчй анцыц вара сәпләмжбм кыра-
лаш тбнәләш, кыдыжы эчә шуды гыц кузы-
мәшкәт шывшыт.

Тбшкәвәкшб тб пасо нырыштыжы, сәп-
ләмбштбжб, вольыкым кбтәт, такыртык-
тат.

Агә—йббрәнжб пинбдәм шбнцәш, шага
савалаат ак ныры, кудыргә вбләц ыдырән
кәәт йара.

Шошым ир кыралмаш укә мәнмән. Тәнгә,
пәләк-түрәк бштбкәлбмбштбдон ләктбшб-
жбмәт тбнәрок ужыт, нрамой киндбм нбгы-
намат нәлбн ак кәртәп.

Киндбм шуқырак нәләш, йәл кыцә агә-
йббрән пәшәм бштәт, тбдбм анчалаш кәләш.
Совхоз артьәвләнбм дә, өрдбж халыквлән
агә-йббрән йажо пәшәштбм анчалда.

Йадмаш. Малың мары кыралмыжы годем рок кошкән шбнцәш?
Малың марын киндбжб худа шачышан лиәш? Кыцә киндбм агә йб-
рән гыц шуқыракым нәлмблә?

Шудбмәш. Марын агә—йббрәнбм пәшәтб гышан эчә вәс пачаш
лыдта. Точкывлә турә шагалда. Йуктам мзиәмталдә.

Кыцэ Даньшты хрэсәнь ылә.

Даньшкы мә хрэсәньын ылымашыжым анчаш кашна. Мәнмән гань олым лэвәщан тйрынь кәшы пөртвләм ат уж: цилә кү пөртвлә, кого окнъанвлә. Пөрт лэвәшвләжы моло цилә чэрәпицы (тылидон) лэвәдмы. Пөрткутан ййдә изи пичым иичымы, пэләдышвләм шындымы. Кышты—тишты шыргы лаштыквлә кайыкалат. Корнывлә цилә күдон вәкшын шындымы, корны кок монгыр гыц пұшаным шындән кәныт.

Ныр вылвәлжы моло—анчашат шыншыл. Мәнмән гань калнавлә кышты - тишты вәлә ак шынцәп, кылтә ара ганьок шырән шынцән кәят. Ыржам шоән вәлә үдәт, шукыжы шәдәнгы дон шыльым үдәт. Мол гыц утла йакшар ушманым „Турнәпсым“ вольыклан пукшаш рәвым, турим дә молы шындәт.

Ик хрәсәнъ докы пырышнаат цилә суртшым, Ылышыжым анчышна. Цилә вәрән-вәрйштыжы, цилә ирә-йылгыжәш вәлә. Ик лыкшат, ик ашкыл мўләндйжәт такәш ак йам. Имныи витәәт, ышкәл витәәт, кләтәт, мўгрәпәт цилә тывыләйән шындымы. Вольык пичй сәдйрәжы кўдон вәкшмы. Намозым вольык йал лывәц кәчынъ итрайәнок миәт. Мәнмән Ылышдон танәштәрмыкыжы-мә нйны гыц когон шайыла нкодынна, кудвичыштынә мардәж каштәш.

Даньыштын хрәсәнъ йымылан ак хуаны, кныгәшты тымдым статьян йлә. Пөрт ййдәок кныгәвлә, газәтвлә улы.

Молы гыц утла нйны вольык урдымыштыдон нурым ужыт. Вольык качкышым шуку үдәт, шындәт.

Агә ййрәнйштым цилә машинәдон вәлә ровотайат, тйдйнонок шачышыштат йажо лиәш.

Мәнмәнәт йндә совхозвләшты совәт рәспубликыштына Даньыштын ганьок агә ййрәнйм ровотайаш тынгәлыныт. Вольыкымат тыштышылә анчат. Хрәсәнъжәт йндә изин пәрвиш худа йлымәш гыц ләктәш, у йлымәшым йштә. Нәзәр дон ик норатка хрәсәнъвләлән йажо совхозвлән нәшәштым анчән йшкә хозанлыкыштым виктәрәш кәлән. Кныгәшты шүдымылә машинәвләдон хрәсәнъ нәшәм йштәш тымәнъ шоаш кәлән. Тынәм вара ййлә Даньым, мол анцык кәшывләмәт поктән шона.

Йадмаш. Кыцә Даньышты хрәсәнъ йлә? Корнынавлә маханьы? Кудвичы лъэвичывләнә моло маханьы? Кныгә, газәтвләм молы нәләнә, лыдына?

Мәнмән дон Даньштыш киндй-ләктйш.

Даньин кого сәндәлйк агыл. Мәнмән Мар-облыстьна ганьы кымыт нәрйи лиэш.

150 и пәрви Даньштат мә ганьнаок йлә-нйт. Аңәвләштй тыгыдывлә, мйндйр, өр-дйж нырвләәт ылыныт. Мә ганьнаок тымә-нйтймй, пәлйдймй ылыныт.

Кйзйт йндә цилә Даньшты ти акйарым тйрләнйт. Нинй кйзйт мәнмән гйц тәвә кы-цә улан йләт:

	Маробластвышты лактйш:	Даньшты ләктйш:
Пйрцән киндй . . .	15 млн. пут	224 пут
Имнй	93 тйжәм	535 тйжәм
Ышкал	185 „	2.250 „
Сасна	64 „	1.467 „

Тйләц пасна әчә Даньшты пиш шуку вольык ушманым, кльәвәрйм үдәт.

Мәнмән аңә йажо гйньәт, киндйнә шу-жым мычан качкаш вәлә ситә.

Совәт сәндәлйкйштйнә дә вәс кугижәнйшвләштй ик сәтынә гйц мазар ыржа ләктәш.

Кәләсймәш. Ик килограммжы (мытыкын-кг) кок кйрвәнә дә пәлй йнәрйи лиэш. Иудыш-тыжы 16 килограмм йнәрйи лиэш.

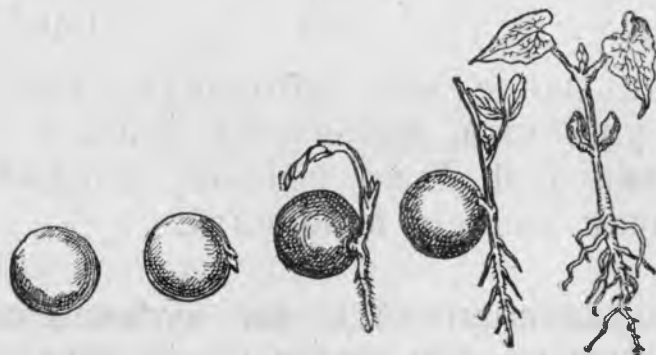
Шүдймәш. 1. Махань кугижәнйшйшты мазар килограм сирймб-лыдта, Әчә тидймок тьәтратышкыда сирән нәлдә.

КЫЦЭ КИНДЫ-ЛӘКТЫШЫМ ШУКЭМДЫМЫЛА.

Кыцэ шуды хазым хыльәнән кушкэш.

Шудывлә гишән тымәншьивлә тэвэ мам попат. Шуды нүшмй гыц хыльәнә. Нүшмй лывыргы рокышты лөчә дә шытә.

Шытйм андакшы нүшмй бйшкә көргыш-тйш качкышыжыдонок йлә. Ти качкышыжы шукэш ак ситй. Шуды важ вара качкышым рок гыц нәлэш. Важышты тыгыды үп ганьы укшвлә улы. Ты укшвлә пыйыртка рок маклакавләэш пижын шыңцын шудылан кә-рәл качкышым шывшыт.

Шудывлә рок гыц вәлә агыл воздух гы-цәт качкышым нәлйт. Шудыжы, пүшәнгыжй воздух гыц угльәкислота манмым нәлйт. Угльәкислотажым соты годым вәлә нәлйн кәр-дйт. Пыцкәмйш вәрйшты шуды соты монгы-рышкыла тырйньәлт кушкэш. Сәдйндон шы-рән үдймйкй хазымвләәт икәнә иктйштым мүдәт, пыцкәмйштәт гынь, худан кушкыт.

Йадмаш. Кышәц шуды качкышым нәлэш? Малын шудылан соты кәлэш?

Шудймәш. Әчә икәнә тидйм вапт лыдын ләктә. Точкывлә турә шагалалда. Пумагашкыда сирән нәлдә. Точкым шыңдәш идә монды. Точкы наштәк кого йиш вуквам сирйдә.

Малын аңа-ййрәнім пышкыдәмдәш кэлэш.

Киндйжй, шудыжы качкышым важыштыдон рок гйц нәлйт, шывшыт. Рокышты йарал качкышыжы шуку гйнь, шуды йажо лиэш, ййлә кушкәш. Йужнам рокышты кәрәл качкышыжы чйдйрәк лиэшәт, хазым моло шоә лиэш, йамәш.

Сәдйндон, киндйым йажом йштәш аңа-ййрәнім пышкыдәмдәш кэлэш. Киндйлән, шудылан молы гйц утла тәхән кым качкыш кэләш: азот, кальий, фосфор. Аңа-ййрән пышкыдәмдймәштй ти кым йиш качкыш ак ситй йнжй ли, ситә лижй. Волык намозышты ти качкышвлә кымыньәк улы.

Намозы гйц пасна эчә аңа-ййрәнім сәльтитрадон, фосфор лашашдон, ломыждон моло пышкыдәмдәт.

Сәльтитрашты азот улы, фосфор лашашышты—фосфор, ломыжыштыжы кальий шуку улы.

Йужнам рокышты кыдыжы гйньәт ик качкышыжы вәлә ак ситй, молжы улы лиэш. Сәдйндон хрәсәнйлән рокышты ма ак ситйжйым пәләш кэләш. Агроном шүдймдон дә кнбигәштйш статьян пышкыдәмдәш цацаш кәләш.

Йадмаш. Тамдән солашты мадон аңа-ййрәнім пышкыдәмдәт? Шукыжы ломыжым карәмйшкй йбрәт-тәнә йара вара?

**Аңа-йыраһым пышкыдэмдәмйиңи ләктйш шуку
лиэш.**

Ик сәтынаһтй ырма ләктйи (килограмм
дон):

	һырцй	олым
Пышкыдэмдыдә	602 кг	2.012 кг
Супәрфосфатдон пыш- кыдэмдән	1.200 кг	3.600 кг
Фосфор лашашдон пы- шкыдэмдән	1.708 кг	3.504 кг
Намозыдон пышкыдэм- дән	1.820 кг	4.608 кг

Шудымәш. Ти тавлыцам сирән һәлдә, лыды ачыктыда, вара шәр—шотәш пиһтйдә.

Кышак оптән, кыцә йһтймәләжым агроном гыц йадмыла, кһи гәштәт улы.

Шудымәш. Ти-Шулды намозы манмым сирймым йажоракын лыт-даат сирән һәлдә. Точка вләжым, кого йиш вукважым сирйдә.

*Шудымәш. Ти сирймым
тәэтра твышыкыда сирән
һәлдә. Кһи гәштәт улы
точкы вләм шымуыдә.
Точкы паһитән кого йиш
вуквадон сирйгы тымәлдә.*

Шулды намозы.

Тәнэ волыклар пунлы
уриланым шындылым. Шоэ,
худан шйтэйи, кылыты-
тмишты вэлэ. Намозан
вөйдэм кылыкылымэйт пми
уажо шалдыра урилан
влэ мзвөй.

Уриланок ёлыкэ әнә-ийи-
рәнйиштыл тәнэ пылыкы-
дэмдэн кэрдөйт. Намозан
вөйд, лолыж, колпост ман-
мы моло пми уажон пыш-
кыдэмдәйт.

Малын пар нырым сәпләмәм ир кыралаш иэлэш.

Шуды важлан лывыргы рок кэлэш. Выж-гата рокышты вэлэ лывыргы шуку ылә.

Кыралтым рокышты лывыргы ак шалгы, йылэ кошкән кәә. Сәдйндон рокым кошташ ак кәл, пингидәмдәш ак кәл. Вольыкым пасо нырышты идә кыткыты, ныр такырга.

Шошым лывыргы мүлändigим ир кыралат гынь вэлэ, аңә-йыран кәнйж гачок лывыргы шалга.

Самым аңәәш кушташ ак-кәл, тиды аңәш-тыш киндйлан кәрәл качкышым пйтәрә.

Ти сам гыц хытлынәт гынь, кәнйжкышым шуды кушкын шагалмыкы, нәләтмәшкы, шошым кыралмы аңәм эчә вәс пачаш выләц кырал нәләш кәлэш, тынәм ак-кәл шуды укәлиэш.

Йадмаш. Малын аңә-йыранышым ир кыралаш кәлэш? Малын самым, худа шудым кушташ ак кәл? Тә сәпләмәм кынам кыралыда?

Ик сәтынәшткы ыржа ләктын.

Вара кыралмыкы:

Хрәсәньвлән. . . 1.306 кг (82 п.)

Совхозын. 3.032 кг (182 п.)

Ир кыралмыкы:

Хрәсәньвлән. . . 2.020 кг (125 п.)

Совхозын. 4.506 кг (281 п.)

Шудымәш. Вара кыралмыдадон тәмдән мазар килограмм, (альи пут) ыржада ләктәш, сирйда. Кынгаштышдон тәгәстәрйда. Мазар-пут киндым вара кыралмыдадон йамдәдә.

Майын кыралат-киндэш шоат.

Икиәш үдән пйтәрән-кәнәш тѳннѳи ит
сацы,

Иѳләрәк тѳнѳ сәплѳэмәдѳм кырал шуац
сацы.

Майын вәлә, вара агыл, тѳнѳ кырал.

Майын мѳләндѳ ламкыды,

Майын кыралаш куштылгы.

Майын әнгәм пышкыдәмдѳ,

Ийуньәтѳм тѳнѳ монды.

Шуки шурны анцыкыла колта.

Кым шурны годым и йѳдәок кым пайыш-
ты ик пайжы йәрә киә. Шуки шурны годым
сәпләм пиш изи, йужнамжы воксәок укә.
Мазар шуки шурным үдәт-тѳнәр шуки пу-
рым ужат.

Шуку шурным үдэт гынь, шужэн ат шын-
цый. Кым шурны годым со ик йиш киндём
вэлэ үдэт. Кукшы игэчый годым моло ик йиш
киндый цилэ кошка, йамэш. Шуку шурны го-
дым роколмам, (картукым, турим) ушманым
молы вэсёмат шукым шындэт. Ниный кукшы
игэчый гыц ак лүдэп.

Кым шурны годым вольык качкыш чыды.
Вольыкым насо нырышты кытат. Вольыкым
кытымашэш аңа-йыран такырга, канэн ак
кэрт. Йажон пышкыдэмдашат акли. Вольык
качкыш чыды, вольыкым шуку урдаш акли.

Вольык чыды гынь-намогат чыды.

Шуку шурны годым шуку кльэвырым вэс
вольык качкышвлэмат пуа. Кльэвыр киндый
ганый аңам ак такырты. Кльэвыр үдымьдон
аңа пышкыдэмэш вэлэ.

Кльэвыр паштэк киндый моло ниш йажо
шачэш.

Шуку шурны годым вольыкланат йлэш
йажо, вольыкым шуку урдаш лиэш.

Вольык шуку гынь-намозы шуку. Намозы
шуку-киндый шуку.

Шуку шурным үдэт-анцыкыла лият.

Йадмаш. Кым шурны годым махань киндём үдэт? Шуку шурны
годым маханьым? Ужманвля дон кльэвырын маханьы пурышты? Там-
дан солаштыда шуку шурнышкы ванчэныт?

Шүдымаш. Йадмамэш кэлэсёмьдам сирьдэ.

Кым шурны дон шуку шурны.

Кым шурны годым киндѣ шуку лăктѣ-шăн акли вольык качкышат чѣдѣ вольыкым пасо нырышты кытăт шуку шуку ныр шуку кльэвѣрым йакшар ушманым турнэпсѣм морком молы качкышымат йажо качкышышты вольык йажолана шуку шурны годым шуку вольыкым урдаш лиэш шуку шурны анцылта.

Шүдѣмăш. 1. Малын ти „Кым шурны дон шуку шурны“— сирѣмѣм лыдаш йасы? Кышты шагалалаш, йукум изиэмдăш кэлэш, цаклалда. Вара тѣшăкэн точкывлăм шѣндѣдă.

2. Тидѣмок эчэ сирэн нăлдă. точкыжым кого йиш вукважым сирăш идă монды.

Нѣл шурным үдăт.

Тиун мăнмăн Пѣзѣкныр районышты анă-йѣрăнѣм, нырым вэс пачаш пайылэвѣ. Мăнмăн солашты погынымаш йѣдэ шуку шурныш ванчаш попаш тѣнгăльэвѣ. Шуку йукланэвѣ-шалгэвѣ. Кыдыжы шуку шурным йш-тѣнэшты, вэсѣвлăжы кым шурнок йажо маныт.

Вара соикток нырым нѣл шурнылан пайылэвѣ. Ик шурнэшѣжѣ кльэвѣрѣм үдăш лиэвѣ.

Пѣтăри андак ик-вѣц тома вэлэ кльэвѣрым үдэвѣ. Кльэвѣр кузэн шагалы ыржа кыташ, партыш ганьы ныгыдѣ,-апчашат шѣшѣл!

Шуку кльэвѣр шуды лăкты, йанг хѣвѣртэнок марывлă шывштэвѣ.

Тидѣм ужын вара мол марывлăат үдăш тѣнгăльэвѣ.

— Кльэвѳрѳм ѳдѳш тѳнгѳльѳмѳт, имнѳи-
ѳм кѳнгѳж качат ик иѳт амлык, тоннаок шал-
гыктѳм,-манѳш мѳнѳѳн ѳтьѳм.

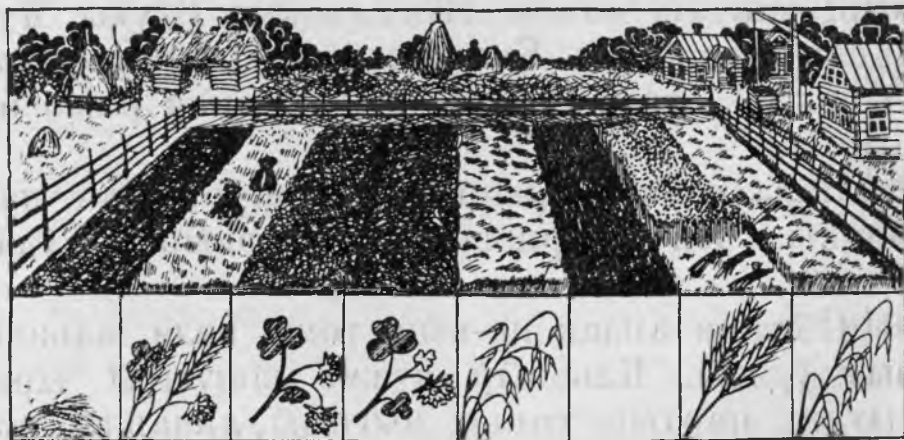
Нѳрви имнѳим кѳйтѳмѳѳла, шѳѳргышкѳѳ кол-
тымыла, тоны пукшаш шуды укѳ ылыы.

Нѳѳл шурныш ванчымѳт тѳвѳ маханѳ ѳа-
жо. Шукы шурныжыдон тилѳцѳт ѳѳжорак
лиѳш.

Тѳкѳра сола-Пѳѳзѳѳк-
ныр район.

ѳадмаш. Тамдан солаштыда кльэвѳрѳм ѳдѳт вара? Малын кыды-
жы нѳѳл нырым ѳнѳшты ѳштѳѳ ылын? Варажы малын кльэвѳрѳмѳт
ѳдѳш тѳнгѳльѳнѳѳт?

Шѳѳшѳр-тарыкым качнѳт гѳѳнѳ,
ѳшкѳл-вольыкым прѳмой урды;
Вольык качкышѳт ак ситѳѳ гѳѳнѳ,
Нырѳш кльэвѳрѳм ѳдѳѳ.
Куштылгыракын ѳлѳѳнѳт гѳѳнѳ,
Шукы шурным тѳѳнѳ ѳштѳѳ.

Мароблыстышты шукы шурным ѳдѳмѳѳ.

1925 ин шукы шурны дон ѳдѳмѳѳ . 9053 сѳт.

1926 „ „ „ „ „ . 28636 сѳт.

Шѳдѳмѳѳш. 1926 ин мазар сѳтъѳнѳм 1925 инн гѳѳц утларак ѳдѳнѳѳт-
шотлыда.

Өрдѳж ныр.

Микитән Иваннын әнгә-йыранжы кок тушаш. Әнгәвләжым парняжыдон шотлаш тынәльәт, шотшымат йамдыш. Тыгыды әнгәвлә, пиш шукуы вәрә.

— Кужы важышты ик араваш-ик әнгә, вәсбѳ тѳшток моркошан-кокты лин шынцы. Амашан пичышты кок вочыкан әнгә,-кымыт ли. Тѳшток карәм тѳрыштырак араваш әнга-нылыт. Күндү лапышты кок аравааш-вѳзыт.

Циләжымок әшѳндәрәнәт ат шокты, тә коклы вәрә, тә эчә утларак вәрѳшты әнгәвләжы ылыт.

Кыралмы годым моло—әнгәжы ик цәшәшәт кыралаш ак ситы ылнәжы,—мѳндѳр нырыштат—кәчы мычки эртәрән каштәш. Лишыл әнгәжым кәчәш кым әнгәм моло изирәкшым кыраләш, Иван кым изи әнгәжым кым кәчы кыраләш.

Лишыл нырыштыжат тыгыды әнгәвләм кыралаш-кәндәгш кәнә имным со кыцкәттуарәт, нѳэрәт лимәшкы.

Өрдѳж нырышты, лу уштышаш вәрѳшты моло, Иваннын әнгәжы улы. Тѳрәдмы годым йшкә лишыл нырым Иван аңцыц тѳрәдәш цаца, тѳ нѳжвәц өрдѳж нырышты вәс солавләжы тѳрәт пѳтәрәтәт-вольыкым лыктын колтат. Иван миән шомашәш әнгәжым вольык трайән пѳтәрә.

Икәнәкәт Иван өрдѳж нырыштыжы пуры киндым ужтә. Әнгә-йыран ак ситәт өрдѳж нырәшат үдымблә.

Өрдѳж ныр дон тыгыды нырын тәвә махань хуашты.

Йадмаш. Малың Иван әнгә шотшымат пәлйдә? Малың өрдѳж нырәш үдымбләдон пурым ужтә? Тамдан солан өрдѳж ныр укә?

Аңа-йыраңым төрлүмөш.

Мәнмән хрәсәнъ Ылымашышты шуку самынь, худа улы. Аңа-йыраң пәшәмок тәвә нәлшәш. Ордѣж ныржы, мѣндѣр ныржы, тыгыды, вәрѣн-вәрѣн аңаҗы шайыкыла вәлә йыштәт.

Пѣсмән пиш шуку вәрѣм мәнмән нәләш. Ширә кымдык аңаҗы, пәл иирә кымдык пѣсмәнҗы.

Мѣндѣр ныр годым пәшәҗым тѣнарѣ ат йышты, кәмы-толмашәшок кәчѣм әртәрәт. Хәдѣрѣмәт пыдыртәт, имньиәт йаңыла.

Аңа-йыраңым вәс пачаш пайылдә төрлүдәт мә Ылымашнәм йажоәмдән ана кәрт. Аңа-йыраң төрлүдѣмәт мәнмәм шуку шайыкы йыштә. Совәтски власть йндә ик луышты аңа-йыраңым төрлән шокташ лин. Нәзәр әдәмвләлән вычымәш оксам моло пуа, палша.

1926 ин кым мѣлльон тәнгә оксам вычымәш колтән. Аңа-йыраң төрлүмәшкы тѣ-инок циләҗы 14.025 тѣжәм тәнгәм колтән. 1927 ин-15.232 тѣжәм тәнгәм колтән. Нәзәр хрәсәнъвлән аңа-йыраң төрлүмәшты Совәтски власть роскотшым йшкә вѣкѣҗы нәләш. Нуждайыш ик поратка хрәсәнъвләҗы гѣц шулдырак тәрѣм нәләш.

Йадмаш. Хрәсәнън пәшәштыҗы ма ак йарыҗы улы? Мѣндѣр ныр ма гишән худа? Ылымашым йажоәмдәш-мам йыштәш кәләш. Мазар ишты Совәтски власть аңа-йыраңым төрлән шокташ сәрә?

Шүдүмәш. Аңа-йыраң төрлүм гишән кәзәтшты мам сирәт-лытда. Шуку нырыш ванчым гишән мам сирәт?

Кәзәтш тә лыдыда вара? Махань кәзәтш лыдыда? Махань лѣмән кәзәтвлә мәнмән улы?

Шүдүмәш. 1926 ин аңа-йыраң төрлүмәшкы 14.025 тѣжәм тәнгәм колтәнѣт, вәсѣҗы-15.232 тѣжәмѣм. Кок ишты кынар оксам Совәтскы власть аңа йыраң төрлүмәшкы пуән-шотлыда.

Ныр пәшә.

Кырык сир марывлән әнгә йыран пиш чыды. Тәвә Йылмпал марывләнөк мәнмән гыц шуку әнгә йыранышты. Тыләц пасна ныр-вләжәт шукужы вуйстыкан вәрвләшты ылыт. Йур лимыкы молы шуку намозы вьд-шы карәмшыкылә йога, тынгә гыньәт мәнмән пьзыргән йлә мары со солаштыжок.

Кызыт пәрвишы гань агыл, шыргыш молы носэлыкдон йләш кәәш лиэш. Шыргәш йажо вәрвләэш әнгә-йырангә, сәрәнгә пьч-кын пуат.

Нәзәр дон ик поратка хрәсәнвләлән шыргыш кәәш лимы годом вьц-шым иөрт молы икараш посэлкыш кәәш сацаш кәләш. Шыргыш кәмыкы вольыкланат, йшыкыләнәт йләш куштылгы лиэш. Тәл гач пум, шудым шывшташ аккәл.

Тыләц пасна шыку нәзәр марыжын имнь-ижәт укә. Тәрәш әнгә-йыранжым пуа. Вара киндыжы шартял йактәят ак ситы. Тәхән нәзәр марывләлән ик вәрәш пәшә йштяш ушнаш кәләш. Ик вәрәш машинәвләм трак-тырым молы нәләш кәләш. Тынам машинәдон ровотайен кым шурны гыц шуку шурныш ванчән, прамой кыралын, нырым пышкыдәм-дән чыды әнгә йыран — гыцок шуку киндым нәләш лиэш. У кинды йактә качкашат кинды ситә лиэш. Совхозвләшты, коммунывләшты машинәдон ровотайән әнгәм йажон пышкы-дәмдән, шуку киндым лыктыт. Мәләннәт ныным анчән, нынылә әнгә йыран пәшәм вьктәрәш тымәнәш кәләш.

Мазар ик эдэмлән әнгә-йыран попаза:

Цыкмә	кантонышты ик эдэмлән	0,3 сәт. поп.
Цәрла	” ” ”	0,5 ” ”
Морки	” ” ”	0,7 ” ”
Сәрнур	” ” ”	0,9 ” ”
Мари-Турәк	” ” ”	0,9 ” ”
Йүрнй	” ” ”	0,3 ” ”

Итрайым пырцым үдүдә.

Шыжым икәнә пашкудышкына пырышым. Хоza вәтйжй пышкыды сәлмәгиндывләм күәшт шалга.

— Ә, Ана толәшйш. Толок! Анцыкыла әртәмә!—манәш. Сәлмәгиндйжым. тодылбат иукша:

— Тәнәш киндйм йангыштәннәят, күәшт анчышым,-качкын анчай! манәш.

Сәлмәгиндйжым тотәшт анчышымат, йажоок агыл, ньяцка, ошат агыл.

— Ма вара, киндәт пиш выжгатаок агылыш?—Манам.

Мәнмән тәхәнбй йшкәлә. Ирә агыл киндй-пырцынәжй, тама муян дә шышкән вәлә нәлын шындән. Йоштарәнәт пйтәрәш ак ли—манәш.

Машинадон пырцы ирыктым вәрышкй каштәлдә ма? Мбндйр агылыш! Манам.

Тышкй каштәок ирә пырцым үдәнә ылнәжй. Пуалтым ййдә вуй пырцым йори үдәш айырәнә.—Манәш тидй.

Тәвә тәнгә ач мәнмән мары йлә. Пырцым итырайәш лиәш гыпәт, ак итырайй, лимйжымәт ак йштй. Нымат у статьян йнәжй йштй.

Пуалтым пёрцым анчэтат ик муйан нүш-мүят укэ-машанэт. Пёрцы ниш ирэлэ чучэш. Ик кормыжым нэлйн ти пёрцым ирэ ош пу-мага вёлкы ништы—пэлжымок ак кэл нүшмү-вләм моат.

Ти нүшмү кинды-пёрцы сага рокышкы үдэлтэшат шытэ, кушкэш.

Йуран игэчы годым ак кэл шудывлә, муй-анжы, шынкәнжы киндымат цилэ тэмдэн шуат.

Сам: пахыра, вёлкыш, васильок.

Ак кэл шуды кинды гыц нингыды. Тидым үштат, нымат нэлйн ак кэрт, ныггыцэат ак йам. Сэдыдон үдым анцыц пёрцым машинә-дон итйрайаш кэлэш. Пёрцыдам йажон, агро-ном шүдымылә айырыда. Тэнгэ айырым ирэ пёрцым үдымыкыда вэс ижы йшкэ ангәдама-т ада нэлы лнэш.

Кым пут вэрэш кәндәкш шудым лыкташ тынгалыда.

Тэвэ тидым ныгынама-т идә монды: „Ху-да нүшмү гыц йажо шачышым ит вычы“.

Йадмаш. Сам шуды, ак кэл шуды махань ху-дам киндылан йштат? Малын кольмыдон йажон пуалташ ак кли? Малын пёрцым итйрайен үдэш кэлэш.

ШУдымаш. 1. Ана дон пашкуды ватыжын шайаштым учитьыллан чынь лыдыктэн анчыдаат-колыштда. Анан йадмыжым да ватын келә-сыймәжым кыцә лыдәш? Йукшы ак вапталт вара?

2. Ти шайам эчә йшкә лыдын анчыда. Йадмы паштәк махань пәлйк шынца-цакчалда.

3. Ти шайамок эчә сирән нәлдә. Кныгаштышлә точкым, йадмы пәлйкым шындыда.

Айырым пёрцәт мам пуа.

	Тыгыды пёрцым удымкы ик сәтти- нашты ләктын	Шалдыра пёрцым удымкы тәвә ма- зар пуд рәды шу- кәмын
Ыржа	688 кг (43 п.)	928 кг (58 п.)
Шадангы	545 кг (34 п.)	752 кг (47 п.)
Шож	384 кг (24 п.)	1.472 кг (92 п.)
Шыльы	352 кг (22 п.)	720 кг (45 п.)

УДЭН:

ИТЫРАЙЫМ ПЁРЦЫМ

ИТЫРАЙДЫМ ПЁРЦЫМ

ЛАКТЫН:

816 кг

1376 кг.

ШУдымаш. Шалдыра пёрцым удымкы мазар пуд рәды цилә йиш киндәжок ләктәш, сирән шотлән анчыда. Шалдыра пёрцы удымдон мазар килограм утларак ләктын, шотлән лыкта.

Итырайым пёрцым удым гишән моло „Кыралшы“ кәзәтәшты мам сирәт, лытда.

Мәльиораци.

Мәймән ниш шуку нымалан йардымы, йәрә кишы вәрвлә, куп, карәм, ошман, күэрән вәр моло улы.

Техән вәрвлә гыц мәләннә нымахань пурат укә манаш лиәш.

Ти йардым вярвләм йаралымок бiштәш кәләш. Тынәм худа вәрәшәт шудат, киндәт шачын кәрдәш. Тидым бiштәш лиәш. Тәхәнъ йардымаш вәрйим йажоәмдймйим мәльиораци маныт рушлажы.

Ти пәшәм бiшкәтйин бiштәш ак ли, ик ышын погыиән, артьәлдон бiштймылә.

Цилә гувәрнәвләштй тәхәнъ карәм тәрлйшй, куп коштышы артьәвлә улы. Ти артьәвләм мәльиоратывной товаришәствй маныт. Тәхәнъ артьәвлә мәнмән йылымпал сирйшты, әнгйр сирвләм тәрләт.

Йадмаш. Та донда тәхәнъ мүләнды тәрлйш артьәвлә улы вара? Маханъ вярвләм, малын ти артьәвлә тәрлйшәш лык ылыт?

Хрәсәнълән худам бiштйшйвлә.

Кәнгйж йбдә шуку вәрә худа увәрвлә шактат. Тйштй шукуш киндйм пйтәрә, тиштй сам тәмдән шуән, вәс вәрә киндй качшы саранча (шудышыркй) лймән кавшангы вазалын, йуж вәрә эчә тылвуй пәлйн, — маныт.

Йужнам эчә калбаат киндйм пйтәрә. Киндйнәт эчә цәржй улы: тылвуй, понгы, киндй бйрдәнгйш моло ылыт.

Тәвә маньары киндй - тышманәтвлә! Кыцә вара бйндә нинй гйц хытлымыла?

Пйтәрлиок хазымым силаным бiштәш кәләш. Ләзбйрә хазымым киндй локтызы йылә тәмдән шуат.

Киндйштй сам, акәл шуды бйнжй ли. Сам худа бiштйшйвлән, шукушвлән пйжәшйштй ыләш. Пйсмәнйм салаш кәләш. Пйсмән шу дәшәт тышманвлә хйльәнәт. Пасо нырым ирй кыралаш кәләш.

Молы гыц утла ти тышманвлӓ гыц шу-
кы-шурны хытара. Шукы кавшангыжы ик йиш
качкышым вӓлӓ качкӓш. Кыдыжы киндым
качкыт, кыдыжы йакшар ушманым, йужшы—
кльӓвӓрӓйм.

Шукы шурны и-йӓдӓок ӓдӓймӓшым шур-
нышты вашталтыл мӓй. Кавшангы качкышы-
жым ак мо дӓ йамӓш, кола.

Хрӓсӓньлӓн иурым йиштӓшӓ-влӓӓт улы.
Шӓлӓ, цӓрӓ кӓк, шиштӓ, кӓйсиӓ, шӓнгӓртӓш
моло мӓнмӓн киндым худа шукшвлӓ гыц нӓ-
рӓгӓт. Нин йи шукшым, кавшангым качкыт. Ти
кӓквлӓм пӓрӓгӓш кӓлӓш.

Кинды качшы кавшангы-саранча.

Йадмаш. Кӓ хрӓсӓньӓн киндыжым локтылӓш? Кыцӓ нинӓ гыц
хытлымыла? (Ти гишӓн агрономдон шайышт анчыда).

Осоавиахим.

I.

Авиаци дон хнми шукы вӓрӓ—мӓлӓннӓ
налшат: вырсыштат, тыр вӓрӓмӓнат. Авиаци
манмыжы-кӓшнӓй аэропландон чонгӓштӓн каш-
мы лиӓш. Химижӓй вырсы годым ӓдӓм пуш-
таш худа газвлӓм йиштӓ.

Тыр вэрэмәнжй химидон әнга-ййрәнйим пышкыдәмдәт, кинды тырайыш кальавләм моло пуштыт, хими вәс вәрәят палша.

Мәнмән марывлә әнгә-ййрәнйим намозыдон вәлә пышкыдәмдәт. Намозы гыц пасна эчә әнгә-ййрәнйим азотдон, фосфордон пышкыдәмдәш лиәш. Тәхән пышкыдәмдйим рушла миньэральный удобрәнйи маныт.

Шуки марыжы намозыдон пышкыдәмдән ак кәрт. Вольык урдаш силажы ак нәл, миньэральный удобрәнйижйим йштәш вольык урдым гыц шулдәш шагаләш.

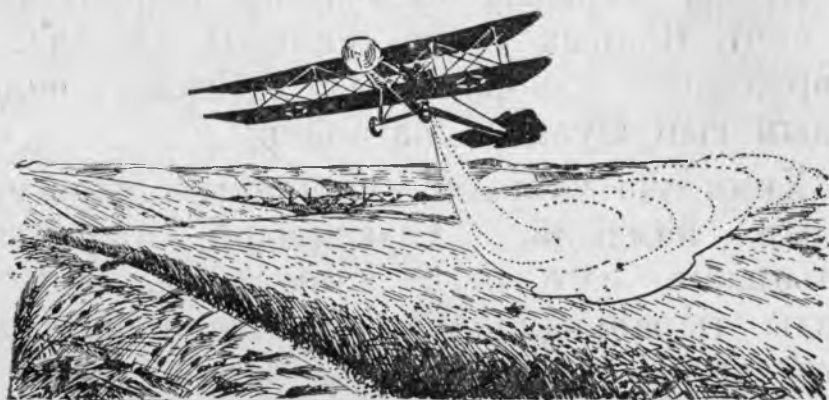
Хими эчә хлорым, мушньакым, сәро-угләродым йәмдйлә. Тидывләдон нырыштыш кальавләм, сусльйк манмывләм, эчә мол киндй тырайшывләмәт пушташ лиәш. Кыды инжй шуки, киндй качшы кавшангывлә, саранча манмывләәт киндым качкын кәят. Нй-нй кого нйл гань толын вазалыт, ныр-ныр хәлә тырайат, ньима киндымәт ак кодәп. Тй-пәм аэроплан гыц худа газым колтымкы цила саранчавләм пушташ лиәш. Тәвә маньар пурым хрәсәнйән хими йштән кәрдәш.

II.

Вырсы годым, әдәмвлә пушташ газвләм йштәт. Кыды газжы-сынцә вйдйим йоктара. вәсбйжй тырвйнцыктә, кымшыжы йылата. Вырсы лимбйкй халавләшкәт солавләшкәт газым колташ тйнгәл кәрдйт. Вырсы годым. вырсышты анали гйньәт ти газвлә әдәмйим йасыландарән кәрдйт. Аэропландон чоңәштән толытат сола вйлкй бомбым, моло

пыдэшишй хадйрвләм молы шуэн колтән кәр-
дйт. Бомбыжы шәлйн кәят, газ тйшәц ләк-
тәш тынғәләш, вара сола ййр шәрлә.

Цилә тәхәнъ худавләэшйжй йшкймжй-
нок пурыжат улы. Газвлә ваштарәш, — вәс
газвлә улы. Худа газвлә гйц пәрәгәлтәш

Аэроплан киндй шукшым, мол локтызымат пуштәш.

лицәәш, кидәш, йәләш, моңырәш, чимй хә-
дйр выргәмвлә улы. Выргәмтәят йшкймйм
ытараш лиәш.

Кыды солавләштйжй „Осоавиахим“ ман-
мы лймән йәчәйкйвлә улы. Тйштәкән химин
худа-йәжожым цилә тымдат. Тйшкй пыраш,
сирәлтәш кәләш. Тйштәкән мә ваштарәшнә
вырсы лимәшәш циләм йәмдйләт. Кыцә йш-
кймйм вырсы годым пәрәгйм гишән молы
тымдат.

Йадмаш. Химидон хрәсәнъ пәшәштй мам йштәш лиәш? Эчә
кышты хими кәрәл ыләш? Солаштыда' әльи тә лишнйдә „Осоавиа-
хим“ манмы йәчәйкы улы? Мам йштәт тйштй?

Йурым кандымаш.

Имэштӱ шошым марывлӱ шожым үдэн пӱтӱрӱмӱкӱ айаран кугшы игӱчӱ шалгыш.

— Иконым нырыш лыкташ кӱлӱш маныт кыды марывлӱ, попат. Сидун-Кырык марывлӱ погынавӱ дӱ вӱс кӱчӱш иконым лыкташ лӱнавӱ. Кок марым поп докы кӱлӱсӱш колтӱвӱ.

— „Поп ти ӱрнӱн ана лык манӱш“, попын баромӱтӱржӱ¹⁾ кукшы игӱчӱм анчыктӱн. „Вӱс ӱрнӱн толын анчыда—манӱш“, поп попа.

Вӱс ӱрнӱн ти кок марок ӱчӱ поп докы миӱт, поп ам йӱрсӱ манӱш. Попын баромӱтӱржы ӱчӱт айарым анчыкта.

Пӱл кӱчӱ ӱртӱмӱкӱ поп йшкӱок икон лыкташ кӱлӱсӱн колтӱн. Попын баромӱтӱржӱ йурым анчыктӱн, тӱдӱндон иконым нырышкы лыкташ лӱн.

Изӱрнӱн иконым лыкмыкы вадӱшӱшӱжок йур толын.

Тӱнгӱ поп марывлӱм алтала. Тӱ кӱчӱн иконым ак лыкӱп гынӱт соикток йур толӱш ылын. Йӱлӱдӱм марывлӱ, иконым лыктынытат йур толын машанӱнӱт.

Кукшы игӱчӱ годым йур ак тол гӱнӱ,— соикток хыть мазар ыдыл, хыть махань иконым нырыш ит канды соиток йур толын ак кӱрдт. Мӱлӱндӱ вӱлнӱш, тангыжыштыш, ӱнгӱрӱштыш вӱт исиарайалт кузымыкы, — кого пӱл погынымыкы ижӱ йур толын кӱрдӱш.

¹⁾ Боромӱтӱр тиды йурым, лымым, кугшы игӱчӱм лимӱм кымныл гӱчы анчыц кӱлӱсӱмӱ ылӱш.

Мынастир гыц иконом кандымаш.

Пистэрлә монгыр марывлә и йыдэок Шур мынастир гыц иконом кандат.

Ик рэдй тэнгэ кукшы игэчы шалгышат мынастирйи иконлан кэвй. Тэнгэ пэрвишй-ләок иконом кандэвй гыньят йур сонктот йи тол. Ма вара йур актолыш маныт марывлә попат. Чыды оксам пуэнэят худан ыдылныт гынь вэлэ? Арня эртэн кээ молы, со йур укэ. Кыдыжы йрвэзырак эдэмвлэжй. хыть шудй гәнэ иконом кандэт гыньят икондон йурым кандаш ак ли, маныт.

Маньар оксам, маньар мынбарым и йыдэ манаквлалән, попвлалән йөрят. Тиннар оксадон таманьар трактырым, вэс машинэвләм нэлэш линэжй. Машинэдон йажон, ир лывыргы рокым шагалэт гынь, кукшы игэчы гыцят лудйш агыл. Гынам йур ак тол гыньят лудйш агыл, лывыргыжы ангашты шуку йлә, киндат прамо й лиэш.

Тымэньмаш хрэсэньлән палша.

Пэрви хрэсән тымэнь кэрттэ, тйдйндон иыцкэмбшты йлән. Йур молы ак тол гынь, йылэрэк иконом лыкташ сацат. Поп йурым канда машанат. Пайарнывлэжй иконвлалән йиньяндэлыт, агроном шудймдон кнйгаштыш статьян йштэныт. Тйдйндон кукшы игэчынат киндышты йажо лиэш ылын.

Маләннат йндэ, марыввлалән, агроном шудйм статьян, кнйгаштыш сирйим статьян анэ-йыраннам ровотайаш кэлэш. Пытэри ма

вѣлвѣл рокрышты улы (почвышты), махань рокэш махань киндѣ шачэш, мадон нышкы-дэмдэш кэлэш, малын шуку ныр, шуды ўдѣмѣ йажо, — цилѣ тидѣвлѣм пѣлэн нѣлэш кэлэш.

Тидѣвлѣ гишѣн агроном гѣц, учитьѣл гѣц йадышташ кэлэш. Лыдмы пѣрт улы гѣнѣ, тѣшкѣ кѣдѣ. Лыдмы пѣртѣштѣ тидѣвлѣ гишѣн кнѣигѣвлѣм йадышта.

Пѣрви тымѣнѣмѣш пѣян эдѣмвлѣлѣн вѣлѣ ылын.

Кѣзѣйт ѣндѣ Совѣтски власть тымѣнѣмѣшѣм пѣшѣ эдѣмвлѣлѣн ѣштѣн. Учитьѣл, агроном, доктыр цилѣн хрѣсѣнѣлѣн палшат. Совѣтски властын тымѣнѣмѣш хрѣсѣнѣлѣн ѣлѣмѣшѣжѣм йажоэмдэш палша.

Иадмаш. Пѣрви малын пѣярнын киндѣжѣ хрѣсѣнѣн гѣц йажо лиэш ылын? Пѣрви тымѣнѣмѣш кѣлѣн палшѣн, кѣзѣйт ѣндѣ кѣлѣн палша?

Киндѣн вѣрвлѣ.

Когорак киндѣ ў ѣм вѣрвлѣ мѣнмѣн Совѣт рѣспульбик-лѣн ушѣмѣштѣнѣ тѣхѣнѣвлѣ: Украина, Кавказ, Йыл-тѣр, Сибир.

Шѣдѣмѣш. Ти киндѣ ўдѣшѣ вѣрвлѣм картышты анчѣдѣ. Картышты Йнлым мода.

Йѣтѣн дон кѣнѣэм ўдѣдѣ.

Сола хозанлыкышты киндѣ, шуды гѣц насна эчѣ кѣнѣ дон йѣтѣнѣм шукурак ўдѣн кэлэш. Нинѣ ниш кѣрѣл ылыт. Кѣнѣ дон йѣтѣнѣм мушлан, мѣнѣрлѣн ўдѣт. Нѣшмѣжѣ гѣц ўтѣнѣм ѣштѣт. Кѣнѣ дон йѣтѣн нѣшѣ, ниш шытыр пѣшѣ гѣнѣят, нуры пѣшѣ ылэш.

Кырык марын шукужы кыньэм вэлэ үдэт, йыттын үдышыжы шахал. Кыньэ кэрэмлян, канатлан йажо, цаткыды ылэш.

Мәнмән промышльэнностьлан йыттын муш шуку кэлэш. Фабрикывлэштй йыттын мыньэр йыштймән и йыдэ кушкынок миә. Шуку йыттын мәнмән вэс кугижанышвләдон торгәймәнкы эчэ кәә.

Сәдбіндон кызыт йыттыным шуку үдәш кэлэш. 1927 ин йыттын хакым кузыктәнйт. Налогымат йыттын үдышылән кок пай изиэмдәнйт. Йыттыным шукурак үдәш сацыда.

Йыттын дон кыньэ мушым, нүшмүжым молы копэратывывлә нәлыт.

Шуку кыньэ, йыттын үдән, бшкә хозанлыкнам төрлән кәрдына, промышльэнностьнаат тынәм эчэ когоракын куза, шәрлә.

Сад войым гишән.

I.

Кырык сирыштй Цыкмә кантон дон Йүрнй кантонышты садым войат ниш толкан ылэш. Йылмпалны, Цәрлә кантонышты молы олманум шоэн вэлэ шындәт. Мәнмән кырык сирыштй кэрәк күләнәт садым войаш сацаш кэлэш. Садым войаш әнгә йыран гань төр вәр ак кәл, кырыкан вәрәшок олману кушкәш.

Сад войаш хлопотшат чыды, шыжым дон ношым вэлэ прамой анчаш кэлэш. Кәнгыж гач выдым кышкән кашташ ак кәл.

Олма лимыкыжы цилә хозанлыклан йажо, оксажыдон ма кэлэш нәләш лиэш. Ато мары

нѣмат ак выжалы гѣнь оксажы укэ. Киндѣ шукужын качкаш вэлэ пэлэк-турэк ситѣкälä, выжалаш молы укэ. Вольыкат шуку агыл. Нэзэрвлäжѣн киндѣгэ, вольыкгэ чѣдѣ, выжалаш агыл бѣшкѣлänжät ак ситѣ.

II.

Садым куштымыкы ныр пänä гань, вольык гань кэчѣнок анчаш ак кэл.

Шѣндäш гѣньät, йажо, „таварный“ выжалышашлык йишѣм шѣндäш кэлэш. Воровинкä, Онтоновка, Äньис, Украински йишвлäм шѣндäш кэлэш. Ти йишвлä шуку кэчэн кэрдѣт, пингѣдѣ ылыт, локталташат молы шуку ак локталтэп. Шукужы олма пум шѣндät гѣньät, олма иувлäштѣ такок шалгат, олмам ак бѣштэн. Олма пум шѣндäш гѣнь прамойыш шокташ кэлэш. Шѣндäш шѣрэн ак кэл, олмаву лoэш нѣл, вѣц вочыкым кодаш кэлэш. Шоэн шѣндѣмѣкѣ лаштыра лиэш, олмавлäжät коговлä лит, кэчѣ ужын кэрдэш. Шуку вär нälмäш гѣц лүдäш ак кэл. Олмапу лoэш шаптыр нандывлäм, бѣнгѣжѣм, äльи кого мör йѣрәнвлäм бѣштäш лиэш. Шаптырдон, бѣнгѣждон, вишеньопка, сльивадон, когомör донат шуку оксам нäläш лиэш. Йамагаш монгырвлä тидѣвлäм выжалэн коккым шүдѣ тәнäm нälѣт. Эчэ олмажыдон иккок шүдäшѣм нälѣт. Тинär оксам вольыкдонат, киндѣдонат нäläш йасы.

III.

Олмапум калъа, морэн качмаш гѣц, извэсткädон шѣрäш кэлэш. Кугшы укшвлäм

пйчкйн, пйчкйн шумыла. Рэхэньйм понгы-
вләм молы нйжйн шумыла. Ёшкэ кымтыкшы
нәр олману йыр и ййдэ мотигайымылә. Мо-
тигайымйкй намозым онтат. Тйнам вара и
ййдэ, йажо, кого олма лиэш.

Мәмнән шукыжын олмана когон лиэш гй-
нйәт, шйжйм кынамжы пиш шулдэш выжа-
ләнә. Шулдэш выжалымаш гйц олмам канй-
жйм кошаш кэлэш. Вара әкшәт трүк валән
ак кә, шйжйм тәл вәкйлә—йаж оәкдон выжа-
лаш лиэш.

Сад пәшәштй олманум вәлэ агыл, вишн-
онкам, йнгйжйм, сльивам, мөр шудым, шапты-
рым молы шйндәш кэлэш. Ёндэ цилә пә-
шәшток ик вәрәш ушнат, сад пәшәштәт нә-
зәр дон ик поратка хрәсәнй марывләлән са-
доводный артьәвләшкй ушнаш кэлэш. Тй-
нам сад нурлыкшат (олмажат, молжат) йәрә
ак йам, сад пәшәжымәт прамой виктәрәш
лиэш.

КООПЭРАЦИДОН СОЦИАЛЬИЗМЙШ МИЭНӘ.

Хрәсәнй пәшәштй машинә лижй.

Мәнмән марын со тошты годшы ганьок,
йләт, шагавуйдонок кыралыт. Плугыжым
молы кыды-тидй вәлэ нәләш тынгәлйнйт.
Анцыкыла кәнәнә гйнь, әнгә-ййрәннәм пра-
мой ровотайынәнә гйнь трактырым нәләш
сацаш кэлэш. Шагавуйнам анцыкыла кодаш,
шуаш вәрәштәш.

Машинә чйнь йштә, әдәм гйц йажон ро-
вотайа. Ик сәтынәэш ыржам үдймәштй ма-
шинәдәок китдон вәлэ йштәт гйнь, үдймыгә

тйрэдмыгэ 28 кэчй кэлэш. Машинадон ровотайэт гынъ 8 кэчй вэлэ кэлэш. Коклы кэчйштыжы ма вэс керал пашам йштэн кэрдйна.

Машинадон ровотайымыкы кинды шуку лэктйшан, йажо лиэш.

Нэзэр укэан эдэм бйшкэтшы машиннам, трактырым моло нэлйн сынгэн ак кэрд. Шукын погынэн вэлэ тидым нэлйн сйнгаш лиэш. Машинавлэ нэлэш иктйш ушнат. Тэхэнь ушэмвлэм „машинный товарищэствй“ маныт.

Пэрви машиннам найарнывлэ дэ пайан хрэсань эдэмвлэ вэлэ нэлйн кэрдйт ылып. Бндэ йлймаш вэс статьян. Совэтски власть годым нэзэр эдэмвлэят машиннам нэлйн кэрдйт. Машина нэлэш ушнышы товарищэствйвлэ бндэ шуку вэрэ улы. Мәнмап Мароблыстыштына 32 тэхэнь товарищэствй улы.

Машина, нэзэр эдэмвлэм ик ышын йлэш, у йлймашым йшташ налша.

Махань машинä хрәсәнлән кәлэш.

Аңа-йбiрән ровотайаш хрәсәнлән
. дон кәлэш трәдәш
. машинä алыи маши-
нә кәлэш. Кбйлтә шийш
Пбiрцбi ирбиктәш

Машинәвләм шукын иктбiш ушнән нә-
ләш кәлэш. Товарищәствбидон самой шәргәш
машинам нәләш лиәш. Ма-
шинәвләм нәлмбикбi сола йәл у бiлбimәш сә-
мбiнь бiләш тбiнгәлэш.

Кәрәл шамаквләжбi: плугы, ширә, үдбim
машинә, тбiрәдмбi машинә, салым машинә, пу-
алтым машинә, пбiрцбi итбiрәйбimбi машинә,
кбйлтә шимбi машинә, трактыр.

Шүдбimәш. Ак ситбi шамак-вләжбim бiшкә ситәрән мидә.

Трактыр.

Мә солашкына хала гбiц тамахань тымә-
нбiшбi әдәм толыы. Ыскотым погыктыш. Кал-
пакым кыдаш шушат попа:

— Марывлә, йаратым шүмнәвлә — ма-
нәш.

— Йара йә, мам шайышнәт шайышток,
утыжым вәлә ит шайышт, манына.

— Утым ам шайышт. Мбiнь тә докыда пу-
рым шанән толынам: трактырым тәвә нәл-
шәш,—манәш.

Хытыра:

— Трактыр-тидбi, сир тылвыш постол-
рак, кбiртнбi корныдәок каштәш. Бiшкә имнбi
ганбi кыраләш моло, имнбi гбiц силан, шбi-
льбimәт ак кач,—манәш.

Сир тылвыш гань манмыжы пиш йарыш
мälәннә,—эх, кыдал кәшәш-вәс солавлә ан-
чышты вәлә! манына.

— Нәлдә нәлдә, пиш шәргәш ак шагал,
шукын нәлбдә гынъ әдәмлән ик вбц тәнгә
гбц вәлә вазәш, манәш тиды.

Тәвә оксам ногән пушна, тиды цилә си-
рән шбндыш. Ма машинәдә вара? Шошым
толы. Лым вәлә шылән кәш, хала гбц тама
кыдал толы. Анчәнә,—тама кого кбртныи
ара, нйл араван, „нушткә“ вәлә парым лык-
тәш. Ик әдәм вблнбжы, шайылнырак шынцә,
вктәрә.

„Фордзон“ трактыр ровотайа.

Нырышкы ләкнә.

— Кышәц вара тынгәлшәш? манәш, вик-
тәршы йадәш.

— Тәвәш, вәрәт гбцын төрөк тынгәлбмә,
манына. Тиды Тарйан анәжы, ымнакыла Пә-
тбйр әргын ыләш.

— Тәнгә ак ли: тырактыр калъа агыл вәт.
Кыцә вара тәхәнб ашкыл кымдыкаш әнгәвләм
мбнъ кырал кәрдәм, трактыр кымдыкат укәш?—
Манәш вктәрбшыжы.

— Мам вара бштымблә? Йара бнъә, цилә
кырал.

Тэвэ кыралаш тынгалы, — ик пйсмәнймәт
йш коды. Мәнмән йән йыла. Кыдыжы саслаш,
сорәдәләш тынгалыэвй моло.

— Кәрәк саслы, Бйндә ижы саслән ньи-
мат йштәш ак ли, кыцә үдәшйжы тынгалнә,
тйдым шаналтышаш, — маныт кыдыжы.

Шаналтышна-шаналтышнаат, кулән мазар
нут нйрцы вазәш, ногән ик вәрәш үдәш йш-
тйшнә.

— Мам вара йштәт? Ик вәрәш үдымйм
насна ат тйрәд. Тйрәднә, шинә моло цилә
ик вәрәш. Кинды пиш йажо ләктышән лин.

Пайылән кйшкйшнә. Кинды шуку утән.
Уты киндыжйдон кооператывйм пачна.

Бйлымәшнә пиш йажо лин шйнцы. Пәрви
кукшы сыкырым вәлә качкына ылы, кйзйт
бйндә кагылыат моло, цилә улы. Солаәшнә
вара эчә, лыдмы пөртйм пачна.

Тэвә тырактыр кыцә мәнмән бйлымәшйм
төрлән пуш. Иктәт шужән ак шйнцы, иктй-
нәт әнгә-ййрән үдыдә ак код.

Ик кым иштй солаәшнә эльәктричәствй
лиәш, маныт. Солана соты лиәш.

Йадмаш. Кыцә ыләш трактыр тымдән? Малы трактыр йактә ко-
оператыв дон лыдмы пөртйм пачтәлыт?

Күн дон, маньар Совет рәспубликвлән ушэмйш- тй трантыр ыләш.

Совхозы-вләштй	4.420
Колхозы-вләштй	19.500
Бйшкәт әдәмвлә дон	2.080

циләжй

Шүдымәш. Мазар тырактыр циләжй кидйш пумы-шотлән лыкта.
Совхозын гыц паснажы мазары-пәлйдә.

Кышэц машинәм нәләш лиэш.

Шуку вәрә, кого халавләштѣ, изи халавләштәт „сѣльско-хозайствәннѣ склад“ манмывлә улы. Ти складвләштѣ машинәвләм нәләш лиэш.

Цилә складвләдон вуйлалтышыжы (Госсѣльсклад) Москвашты ылэш, Старый площадышты, 6-мшы томашты.

Тэхәнъ складвлә мәнмән Маробластьыштынаат улы. Ик склад Цыкмә халашты, вѣс склад Йакшар халашты (Цәрләштѣ) улы.

Цилә машинәм вычымәш пуат. Нәлмѣ годым нѣлѣмшѣ найжым (25 процәнтым) вәлэ тѣлѣмблә. Кодшыжым киндѣ погымыкы тѣнәмжәт ик кәнәшток ак тѣлѣктәи,

Машинный товаришѣствѣвләлән,
артѣвләлән, бѣшкәтѣн нәлмѣ гыц шулдәшбѣрәк дә шукурак вычымәш пуат.

Шүдѣмәш. Бѣшкә тѣтратыштыда Госсѣльскладын адрисым сирән нәлдә. Сирѣмбдә годым анчалда халавләштѣ махань вуквалә гыц тѣнәлтѣт. Вара эчә сирән нәлдә, кышэц тә, кыцә машинәм нәлѣн кәрдѣдә.

МАШИНӘН ПУРЫЖЫ.

Трактыр.

Трактыр цилә вәрә палшән кәрдәш: кыралмаштат, трэдмәштәт, кѣлтә шимәштәт, пу пѣчмәштәт, олым пѣчкәдѣмәштәт, вѣс пәнәшәт тидѣм кѣцкәш лиэш.

Льэньински коммуны, Самолэнски губ.
1925 ин трактырым нэлбпәт, нәшәжбї маза-
рәш шагаләш,—шотлән лыктын.

18 сәтынән нырым кыралаш ти коммуны
тинәрбї оксам пйтәрән:

Кырәсин кәләш	27 тәнгәш
Бәнзин	1 т. 32 к.
Машина тарышкбї	3 т. 90 к.
Трактыр вктәрбшбшм тарлбмәшгәш 6 кәчәш	12 т. —
Машина шбрбшшкбї	18 т. 3 к.
<hr/>	
Циләжбї	62 т. 25 к.

Шүдбмәш. Имнб кыралаш ик сәтынәш 6 тәнгә кәләш.
Мазар тәнгәм трактыр 18 сәтынәм кыралаштыжы утыкта?—
шотлән лыкта.

Ўдбм машина.

Ўдбм машина пбрцбм пәрәгә. Шамак тол-
шы, кидтон ўдбм годем сәтынәшкы 12 пут
пыра, машинәдон ўдбмбкбї 8—9 пут вәлә
пыра.

Шотлән анчыда доко, мазар сәтынәм тәм-
дән солашты кидтон ўдәт, мазар увиткәм
тәнгә ўдбмбштыдон нәлбт.

Машинәдон ўдбмбкбї, сәтынәштбї кид-
тон ўдбмб гбц 10 пут нәрбї уты кинды ләк-
тәш. Шотлыда доко, кыцәлә 120 тәнгәш ма-
шинәәт бшкбмжбм бшкә сыла. Иктын ки-
дбштбї тәнгәлә, шукын ти машинәдон ўдб-
мбкбї эчә йблә бшкбмжбм сыла.

Пёрцы итрайымі машиня.

Циля гыц йажожок пёрцы айырышы машина—Трийэр.

Трийэр пёрцым шука сортэш айыра-шалдырам, кыдалашым, тыгыдым бштя.

Трийэр.

Кыныжшым моло воксэок айырэн шуа. Йарыкалым пёрцымат айыра. Ыржашты шбильб, шож моло улы гынь цылт айыра. Охыр комвлэжым, кыптыражым, куштылгы пёрцыжым пасна кышкэн шуа.

Тэхэнь машиням 300 тэнгяш нэлэш лиэш.

Кок тэхэнь машинялэн, кымытлан, нбытлэн, взытлэн маньар тэнга кэлэш, шотлэн лыкта.

Сэлыско-хозайствэнный коопэраци.

Кангыж толын шагалэшät йыдэт-кэчэт мары ровотайа, ирыкым воксэок ак уж. Кыды паша годымжы качкаш йуашат ак йарсы, амалашыжат кок цаш молы вэлэ амалалэш. Кэрэк хыть кыцэ цаца гынбат пэркэжы чыды. Тэнэ пэрвиш статьян ровотайэн, нгынамаат марын ангажы киндым прамой шачыктэн ак кэрдт.

У Статьян йлэш кэлэш. Анга-йыраным машинадон ровотайаш кэлэш, итрайым пырцыдон үдэш кэлэш, тынам вэлэ марын ангажы прамой киндым шачыктэн кэрдэш.

Ышкэтын нымат кого пашам йштэш ак ли. Цилан, солаштыш нэзэр дон ик пораткан хресаньвлалан погынымыла да артыэльышкы, машинный товаришэствыш ушнымыла. Артыэлдон машинәмат налэш куштылгы. Ти машинный товаришэствы гыц, членвлашты машинавлам ровотайаш налын кэрдйт.

Эчэ шышэр артыэльым йштэш кэлэш шышэр артыэл гач мары ватывлалан шышэрым, ум моло выжалаш, йшкэтын выжалым гыц лучы лиэш.

Сэлыско-хозайствэнный коопэрацишты эчэ вэс статьян шуку артыэл, товаришэствывлалин кэрдйт: куп коштымы, мүкш анчымаш

артъял, садоводный артыял, положа айыш артыялвля, кол лошы артыялвля моло.

Циля тэхань артыялвля, товарищэствывля нэзэр дон ик порадкан йлышы хрэсэньвлэм ик вэрэщ, ик ышын ровотайаш, йлэш тымдат.

Нэзэргэ, ик иораткан йлышыгэ сэльско-хозайствэнный коопэрацыш пырыда. Пайан хрэсэньвля лывэц лэктяш кэлэш воксик, нбыны гыц пасна нэзэр дон ик поратка хрэсэньвля, нэшазывля шудымьдон ик ышын йлэн кэрдьт.

Йадмаш. Коопэрацыдон, товарищэствывладон малын йлэш куштылгы? Сэльско-хозайствэнный коопэрацышты махань артыялвля, товарищэствывля лин кэрдьт? Тя солаштыда махань артыял, товарищэствывля улы? Маньар эдем пырэныт? Кыце артыялжы пашата? Мухань артыял, товарищэствыви солэшпта кэрал ылэш? Пайан хрэсань, (кулаквля) гыц кыце ытаралтмыла?

Мазар сэльско-хозайствэнный коопэраци 1926 инэш Маробластышты ылын.

№№	Кантон-влä	Иквәрэш ушным	С.-х. коопэратив	Кредит с.-х. т-вы	Шыһар-ум	Кит паша	Машиный т-вы	Мүкш урдым	Вақш	Вольык коопэратив	Цилäжй
		с.-х. артыөлвлä	ын т-вывлä	влä	лым т-вы влä	артыөлвлä	влä	тыөлвлä	артыөлвлä	артыөлвлä	
1.	Царлан . .	3	1	9	4	4	1	4	—	—	
2.	Оршан . .	—	1	9	—	1	1	2	—	—	
3.	Н.-Торйал .	5	10	6	—	1	16	1	—	—	
4.	Сәрнур . .	2	12	5	1	3	11	—	1	—	
5.	М.-Турәк .	1	4	10	—	2	3	2	—	—	
6.	Моркы . .	2	—	5	—	—	—	1	—	—	
7.	Звәньюгов .	4	2	5	—	2	—	—	2	—	
8.	Цик (Козм.)	9	17	3	2	2	—	1	1	1	
9.	Йүрнй . .	—	1	1	—	7	—	—	—	—	
	Цилäжй .										

Шүдймәш: 1. Махань кантонышты махань йиш коопэративвлä мазары улы-лыдын анчыда да шәр шотәш пиштыда.

2. Ти кантонвләм Маробластын картышты мода.

3. Маробластышты махань кантонвлä, сирйда. Кантон лймвлäжйым кого йиш вуквадон сирйда.

Кредытный коопэраци.

Иквәрэш мәшинәм нälәш, вырлыкым, вольыкым, әнә-ййрән пышкыдәмдйым, (удобрәнйым) моло нälәш хрәсәнввлälән кредытный коопэраци палша. Кредытный коопэра-

ци нужда гоудым нэзэр дон ик поратка хрэ-
сәнһлән пин когон палша.

Имнһиэт моло колән кәй—кредитный коо-
пэраци вычымәнш оксам пуа. Пожар лин, шо-
лэм пин кәйән, вэс маханһы гһнһят самынь
лимһкы—цилә вәрэ кредитный коопэрацы
палша.

Пэрви, Совэтски власть йактэ нэзэр мары
кэрәләшһыжы пайан эдәм докы окса әрәш кәй,
сарвала. Оксажым йылэ тұлән ак кэртәт, пай-
ан эдәм тидым окса тәрәшһыжы кок-и, кым и
такәшок ровотайыкта. Пумы оксажым кым
пачаш нырта.

Тәнгә пэрви нэзэр эдәм пайан эдәмһин йал
лывәлнһыжы йлән.

Кызыт кредитный коопэрацы улы, пайан
эдәмһим сарвалаш ак кәл, тыды гыц паснаок,
нэзэр дон ик поратка хрәсәнһвлә, артьәл,
товаришәствывләшкы ушнән, — куштылгын
йлән кәрдыт.

Шага дон трактыр.

Ныр покшакы ләктһнәт,
Мәнмән омынь шагана
Мыгыргән шһнцһнәт,
Вужгә вәлә шагала.

Ымбалнырак трактыржы
Тургә вәлә мүгһрә,
Шаган тышман патыржы
Шага докы талаша.

Трактырым ужынат,
Өрбін колтэн шагана;
Коктын вәшок лиэвәт,
Тәнгә пона омынна:

— Ох, йымәм! Тышманәм!
Кышәц вара чүктылтәт?
Тыньбӣ шонгы курымыштәм
Мыньбӣм йамдаш толынат.

Трактырна мӯгбӯрән
Ойхан шагам цытыртә;
Тиды вара йбӯрәлтән,
Тәнгәләнлә поналта:

— Шукәш агыл сагаәт
Йымәтжымәт нәнгәйәт.
Ик коропәш пиштәнә,
Иквәрәшок тайәнә.

Хрәсән ыпәшәм куштылташ
Шанән тишкы ләктынәм,
Бӯлымәштым олмыкташ
Нинбӯвләдок толынам.

Ситә бӯндә, бӯләнәт,
Хрәсән нулшым әйәнәт,
Тыньбӣ тошты, шонгы ылат,
Шукәш агыл ныц йамат.

Ф. Николайев.

Кид пәшә коопэраци.

Мәнмән мары лошты шуку йиш кид пәшәвлә улы. Кожла сирьштї, марывлә кожәрйәктәр шїргї лошты ылатәт смольым тигьтїм, ыскипидәрїм молы йоктарат.

Кырык марыжы мәнмән пәшїрвләм, хуа ваштырдон шүндїк (корзинкә) вләм пөкәнвләм ыштәт. Положам, пүгїм әйәт, трандас корзин пльәтїшәт улы. Мижгәм йөрїшї шуку улы, йыдалым ыштәт. Аравам шит эчә кыдыжы. Вїд тїрїштїшвләжї колым кычат ыштїрәшїм, мїньәрїм коат.

Кид пәшә ылымәшїм куштылта, Совәт рәспубльикланат палша.

Ти кид пәшән ик самыньжы улы. Кид пәшә мастарвләжї цилән пасна турәшїн-турәшїн хәдїрвләштїм ыштәт, выжалашыжат пасна выжалат. Тидї йажо агыл. Каштшы торговой әдәмвлә нинї гьц хәдїрїштїм алталән, шудәшок нәлыт.

Тәнгә шудәш выжалмаш гьц, торговойвләм пайдарымаш гьц, хәдїрїм такәш йамдымаш гьц, ыштарышы мәнмән тәхән кид пәшә коопэрацивлә улы. Ти коопэрацивләм рушлажы „кустарно-промысловый коопэраци“—маныт.

Ти коопэраци кид-пәшә ыштїшївләлән пиш шуку палша. Ма ак ситї хәдїржїм мо-ло коопэраци нәләш палша.

Кид пәшә хәдїржїмәт ти коопэраци выжалаш палша, ышкәәт нәләш. Ти коопэрациш кид мастарвлә цилән пырыда.

Йадмаш. Махань кид пәшәвлә тә доныда улы? Күлән хәдїрїштїм выжалат? Кышты хәдїр ыштїшәшлык хәдїрвләжїм нәлыт?

Шүдїмәш. Солаштыда махань кид пәшәвлә улы—сирьдә.

Парфэн сола.

Москва гувэрнәштѣ, Коломэнски завод доны—Парфэн лѣмән сола улы. Ти солашты 305 тома. 50 томажы иквәрәш пәшә йштәш ушнәнйт, рушла „трудовой артьэль“—маныт.

Ти артьәлѣн ыржажы молы пиш йажо кушкын шагалын. Ныр вѣлнѣжәт иктѣнәт тәхәнъ йажо литә. Пѣтәрн киндѣм налмѣкок качшашлык гѣц утыжым выжалән колтат. Выжалым оксажыдон ма улы кәрәл, машинәм моло цилә нәлѣн шѣндәт.

Пәшәм цилән ик вәрәш йнѣтәт. Шѣжѣм киндѣм, шудым вәсѣ-кымшым ик нәрѣкѣн йшкә лоштышты пайылән шуат.

Ти артьәлѣн вуйлалтышыжы пона:

— „Мүләндинә худа гѣнѣят, иквәрәш ровотайымынадон киндѣнә йажо лин,—манәш.

Качкашнаат ситә, машинәвлә нәләшәт ситѣш, эчә кычылташнаат оксажы коды“—манәш.

Трудовой артыёл анчэн цилә Парфән со-
ла, сола хәлә иквәрәш пәшә Ыштәш ушнаш
тынгәлыныт, шуку шурным Ыштәш, машинә-
дон ровотайаш тынгәлыныт. Ик вәрәш нәшә
Ыштәймәшты вәлә-сила.

Маньар Совет рэспубликвлән ушәмьшты иквәрәш пәшә Ыштәймәшвлә 1926 ин ылыныт:

Артыөлвлә	15.922
Товаришәствывлә	3.644
Коммунывлә	3.188

Циләжы

Шүдымәш. Циләжы маньар лиәш, Ышкәок шотлән лыкта. Артыөл-
жы маньарәш шуку молывләжы гыц, тәдым шотлән лыкда.

Мароблыстышты махань коопәрацивлә улы.

Ма коопәратив влә	1922 г.		1923 г.		1924 г.		1925 г.	
	Коопәр	Члән вләжы	Коопәр.	Члән вләжы	Коопәр.	Члән вләжы	Коопәр.	Члән вләжы
Йә. П. О	42	8566	33	846	—	—	—	—
Д. О.	4	375	16	1376	—	—	—	—
Тыгы хәдыр кооп.	—	—	—	—	81	9736	119	18007
Кред. с.-х. Т-ва	—	—	—	—	24	2428	42	8093
Сәль.-хоз. Т-ва	—	—	—	—	13	718	11	1526
Оксам выч. пум. Т-ва	—	—	—	—	3	533	7	1044
Мүкш урдымы ушными	—	—	—	—	1	65	2	172
Произв. артыөлывлә	—	—	—	—	9	465	17	446
Мәльиор. Т-ва	—	—	—	—	—	—	2	61
Циләжы	46	8941	49	2222	131	13945	200	29349

Шүдымәш. Шәр шотәш ти числавләм шотлән анчыла, маньар
цилә областышына коопәрапии улы, маньар члән вләжы йлыт.

Льэньиньн шанымыжы.

Шага вәрәш трактыр лижы,
Нәлы пәша пйтыжы;
Халык ышдон йлыжы,
Йасы, орлык әртыжы.
Тидым шанән йлән
Кугузана Льэньин;
Тидым тынгал кодән
Тидым йштәш шүдән.

Вольыкым йажозмдымәш.

Марын вольык урдымашыжы.

I.

Мәнмән Совәт рәспубликвлән ушәмйштй вольыкым вәс кугижәнйшвлә гань урдән ак мыштәи. Марыжы утларакок ак мышты. Кымнйыл ышкалым урда гйнь вәлә мары шйшәр-тарыкым качкын кәрдәш. Ик ишкалым вәлә урда гйнь, орәнләнәт ситәрән ак кәрдт. Мары ышкалын кормыж ганьы вадаржы.

Йажо ышкәл лишәшлыкымок мәнмән мары анчән мыштыдымжыдон локтыләш. Пукшашыжы моло худан пукшат. Ик-ийәш олымжым пуаат йара, укә гйнь—ыржа олым донок шалга.

— Тәлым кыцә гыньәт ванчыжы, кангйжйым ышкәл торләнә—манәш мары.

Тәнгә анчымыки йажо вырлыкан вольыкат худа лиәш. Ййрәзймәт анчән ак мыштәи. Пйрәзйым йажон ат анчы гйнь, пйрәзйй мыржәк кушкәш, лязйрә худа ышкәл лиәш. Сәдйндон мары лошты прамой ышкалым ат уж. Мары нгынамаат шйшәр-тарыкым ситәлыкйым ак кач.

II.

Рушок мә гыцнә йажорак вольыкым урда.

Когорак, йажорак ышкалым ужәшәт „руш ышкәл ганьы“,—манәш мары.

Мә лоштынаок йлат ылнәжы, рушын вольыкшы соикток йажорак, тйдьндон качкашы-жат руш йажон качкәш. Рушын ышкәлжы тагышәцок пәлы: кого ладыра кәпән, кого вадаран ыләш.

Рушын ышкәллән олымым ақ пукшы. Шудым пукша дә йарән пукша. Йүктәшыжәт мәнмәплә карәмйшкы поктыл ақ кәп. Сәдын-дон руш ышкәл шышәржымәт мәнмән гыц шуку пуа. Кодышты марын ышкәл 55 вәдрәм пуа, рышын = 110 вәдрәм.

Йадмәш. Малын рушын ышкәлжы мәнмән гыц йажорак? Малын мәнмән худа?

Шүдймәш. Ти „Марын вольык урдымыжы“ манмым вәс пачаш лытда. Рушын вольык урдым гишән әчә лыдын анчыда. Пйтәриш шайаштыжы (прәдложәнйштыжы) мазар шамак? Пйтәриш шамакшы махань? Ти шамакым лаштыкәш (слогәш) пайылән лыдын анчыда: Рушок.

Шайа хәләок тәнә лытда: — Рушок мә гыц-нә йа-жо-рак во-льы-кым ур-да.

Руш вольык урдым гишән цилә тәнә лаштыкәш пайылән лытда.

2. Ти шамаквләм пайылән сирйдә:

Шышәр, тарык, орән.

Тәнәлә: шы-шәр.

3. Тәгәок ты шамаквләм пайылыда: Вырлык, ышкәл, пйрәзй, ладыра.

Кыкә пайылмыла: выр-лык (аль вы-рлык), ыш-кәл (аль ы-шкәл), кыдыжы йара?

4. Мазар лаштыкәш ти шамаквлә найылалтыт: Тәл, руш?

Әчә махань шамаквләм ик слоганвләм пәләдә, сирйдә. Кок слоган, кымытан-шамаквләм кныгә гыц сирән нәлдә.

Вэс кугижаньш влэштй вольык урдымаш.

Мәһмән Совэт рэспубликвлән ушәмш-штй вольыкым урдән ак мыштәпәт-вольык гыц пользыжым чыды ужыт. Вэс кугижаньш-влэштй тәнгә агыл.

Шамак толшы Бәльгим нәлшәш. Мүлән-дйжй тидйн Лённградски гувәрнән гыцәт чыды, вольыкшым 13 кәнә шукум урда.

Голландыи Совэт рэспубликвлән ушәм-нә гыц пиш изи ыләш гынәят, үм кок кәнә мәһмән гыц шукуы пога.

Эчә шукуы тәхәнбй изи кугижаньшвлә: Даньи, Швэйцари моло улы. Тйштәт когон шйшәр-тарыкым кычылтыт; шукуы үм погат.

Германьшты ик ышкал ик иштй 375 пудым (6.000 килограмым) шйшәрйим пуа. Мән-мән йажо ышкалжы ик ишты 100 пудым (1.600 килограмым) пуа.

Вэс кугижаньшвлэшты вольык донок йлән ләктйн кәрдыт. Тйштй вольыклан нукшаш нырәш шудым үдәт, ушманым шбндәт моло. Тәхән качкышдон ышкалышты пиш шукуы шйшәрйим пуа. Вольык урдашыжат нйнын шулдәш шагаләш, урдашыжат шукуы лиәш.

Мәәт нйнын статьян вольыкым анчаш тйналмыкына, уән, шйшәрән линәнә.

Йадмаш. Малын вэс кугижаньш влэштй мәһмән гыц шукуы шйшәрйим ышкалышты пуа?

Шүдймәш. Махань кугижаньшвлә гишән сирйим? Кугижаньш лймвләжй махань буквадон сирәш тйкәлмй? Ти кугижаньшвләм картышты мода.

Ышкымнән рэспубликнан лймжым сирйдә—Совәтски Социаль-стычәски Рэспубликвлән Ушәм.

Эдэмлән ик иштѣ маньар литыр¹⁾ шѣшэр попаса.

Шүдѣмәш. Маньарәш Совет рәспубликышты мол кугижаныш гың шѣшэр чѣдѣ попаза пумагаәш сирән дә шотәш шотлән лыкта.

Тәвэ анчымаш дон пукшымаш мам бѣштә.

Амэрикышты.

Амэрикыштә ышкал годышты 1500 вэдрә нәры шѣшэрѣм пуа, кәчәш 4 вэдрә кытла.

Ўжѣ 50 пут нәры лиәш.

Мә дона.

Мары ышкалжым намозлан урда. Годышты 56 вэдрә нәры шѣшэрѣм пуа, 2 пут кытла ў ләктәш.

Амэрикышты.

Иажо ырлыкым вәлә урдат. ырлыкым йажоэмдәт.

Йажон, шуку йиш качкышым пукшат.

Шокшы витәштѣ урдат. ырлыклан йажо прәзѣвләм вәлә кодат.

Йажо ўшкүжвләм вәлә урдат.

Аграном анча, тымда.

Мә донна.

Худа ырлыкым урдат. ырлыкым йажоэмдаш ак цацән.

Олымдон вәлә урдат. Ўштѣ сарайышты шалгыктат. Ўштѣ вѣдѣм йүктәт.

Ўшкүжвлә худа ырлык ылыт.

Прәзѣм йажон ак анчәп.

Агрономым ак колыштәп.

Йадмаш. Тамдан ышкалда махань ырлык? Мам пукшат?

Кышты урдат? Маньар шѣшэрѣм пуа? Маньар тѣлзѣ шѣшәртә каштәш?

Малын мәнмән вольык худа.

Мәнмән марын вольыкым прамой ак анчәп, анчәнжәт ак мыштәп. Тәлѣм мәнмән вольык ўштѣ вәрыштѣ тѣнгѣргән шалга.

¹⁾ Литыр полштопак пәләк гың изиш утларак.

Вольык пичы йажон питырма агыл, йырваш шэлык вэлэ, ты шэлыквлэжы гыц лым йожтэн шында.

Ак ситэшыжы эчэ вольыклан үштй вйдём йүктят, карэмышкы поктэн кэят. Ти гишан шуку самыньвлэ лиалтыт. Түж ышкалвлэ логэдэл моло шындятят шушыргат, йужнам колат.

Кыдыжы эчэ шавынбан худа мышкылтыш вйдвлэм моло йүктят. Пукшашыжат ыржа олымым пукшат, йужнам изиш шудыдон лүл нуат.

Тэхэнь качкышыжымат эчэ йал лывälән нуат, вольык пелжымок ташка.

Йакшар ушмандон, роколма (тури) дон, турандыдон моло пукшышы мары лошты ниш чыды. Шудымат шоэн вэлэ пукшат.

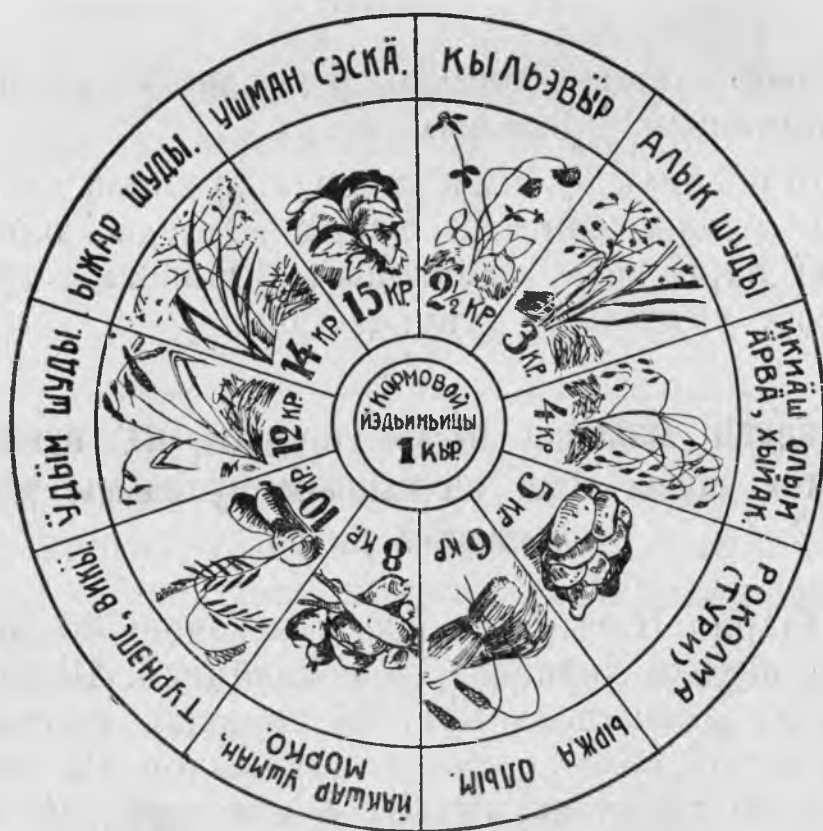
Ышкаллан мам пукшаш кэлэш.

Ушманым, йакшар ушманым, турим пукшэт гынь, ышкал йажон шышэрём нуа. Олымымат, шудымат тынäm изиш вэлэ пукшаш кэлэш. Ушманвлэм шукурак шындёдä. Нинын лäктышат кого. Изи вәр гыцок шуку качкыш лиэш. Шудывäрдон тängштärэн гынь, 5 пай утла лиэш. Туранды ышкаллан эчэ пиш йажо. Пыранык вәрэшок. Шышэрём валта; шышэржят ныгыды, үан лиэш.

Цилä вольык качкышым шыльыдон тängштärят. Ик кырвэнгä шыльым кормовой йэдыныцы маныт.

Ик кы́рвәнгә шы́льы вә́рәш тәвә мазар
йш качкыш вь́ләм, кынар пукшымла-табли-
цы́шты анчыда:

Йажо шуды . . .	2 ¹ / ₂ кы́рвәнгә	Йажо сәскә . . .	10 кыр.
Куп шуды	3—4 "	Роколма ырва . .	25 "
Ик ияш олым . .	4 "	Җинды ырва . . .	10 "
Җржа алым	6 "	Йажо шу	1 ¹ / ₃ "
Йажо рок-олма		Итын туранды . .	³ / ₄ "
(тури)	3 ¹ / ₂ "	Кыньә туранды . .	1 ¹ / ₂ "
Вь́дән рок олма	5 "	Турнәпе (волык	
Иакшар ушман .	10 "	ушман)	10 "
Йажо сь́вәза шуды	7 "	Кыльәвь́р шуды .	2 "
(Пы́рцы́дон)		Шож	⁴ / ₅ кы́рвәнгә
		Пы́рса	⁹ / ₁₀ "
		Җржа	⁴ / ₅ "
		Шәдәнгы	⁴ / ₅ "

Лашаш дон пы́рцы́, пукшымашты ик шо-
тәш толәш.

Кынар качкышым кэчѣ мычкы ышкаллан нумыла.

Ышкаллан пукшаш—лэлыцшѣм пäläш кэлэш. Каждый 3 пут лэлыцэн суткаэш ик кормовой йэдыницім ылэн лäктäшѣжѣ пуаш кэлэш.

Шывшылмы ышкаллан, каждый 3 кырвэнгä шѣшэрэш эчэ ик кормовой йэдыницім привайаш кэлэш. Шамак толшы:

Шкал лэлыц	15 пуд.	5 йэдыниці
Шѣшэрѣм пуа.	24 кырвэнгä	8 „

Цилäжѣ . . 13 йэдыниці.

Токо лишѣ шкалан эчэ ик кормовой йэдыницім привайымыла.

Качкышым ик йишѣм вэлэ пукшаш аккэл кэчѣ мычкы, пингѣдѣ качкыш (шуды, олым, äрвä) йарэ йажо качкышым (лашаым, турнэпсѣм умшаным) пуаш кэлэш.

Ышкаллан мазыры шуку шудым ит пукшы, соикток шуку йиш качкышым пукшымы нәрѣ шышэрѣм ак пу.

Ондрин Пэтѣрѣн ышкалжы кэчэш 30 кырвэнгä шудым качкэш—75 копэкäшѣм. Шѣшэрѣм 50 копэкäшѣм пуа. 25 копэкѣм увиткäm вэлэ йштä. Вара агроном шүдүмдон 12 кырвэнгä=30 копэкäш шудым, 8 кырвэнгä=10 копэкäш олымым, йакшар умшаным 8 кырвэнгä=8 копэкäшѣм, 5 кырвэнгä жмыхым—10 копэкäшѣм суткаш пукшаш тѣнгäлѣн.

Цилä пукшымыжы кэчэш 58 копэкэш шагалын. Шыщэржым 34 кырвэнгä 1 тэнгä дä 10 копекäшым ышкалжы пуаш тынгäлбн. Кэчэш 52 копек пользым нäläщ тынгäлбн.

Ондрин Пэтбрым анчэн вара йälät тэнгэ пукшаш тынгäлбнит. Пукшэн мыштымашын тэвэ маханьы пурыжы.

Ышкалын нälбцым пälымäш.

Ышкалым висäш ништэн висбдэок лälбццым пäläш лиэш. Тидым тэнгэ бштät: кытшым пулщ тын гыц нач тын йактэ висät,

вара йбргбцшым пулщ савала доц висät. Мазар вэршок кытжы лäктэш, тынär гәнä кыжгыцшым нäläш кэлэш. Тэнгэ бштбмбкб мазар вэршок цилäжб лиэш, тынär кырвэнгä ышкал нälбцжб лиэш.

Шаммк толшы ышкалын кытжы 20 вэршок, кыжгыцжб 30 вэршок. 20 вэршкым 30 гәнä нälätät 600 вэршок лäктэш. Ышкалын лälбцжы 600 кырвэнгä, пут донжы 15 пут лиэш.

Шүдбмäш. Ти статбан бшкбмдән ышкалдам висбдäät-лälбцжым пälэн лыкда. Лälбцжым пälбмбкбдä мазар кормовой йäдынбцым ышкалдалан пукшымыла—шотлэн лыкда.

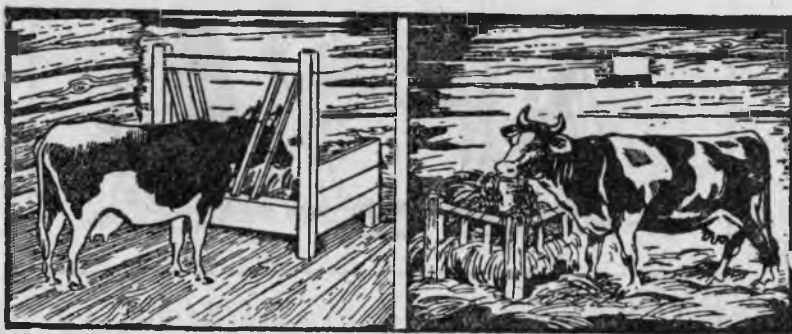
Й а ш л а.

Агроном толын. Иван äв äж äд он ш ай ам ш ай ы ш т ä ш .

— Ышкaлым пукшаш й äш л äм й ш т ä ш к ä л ä ш ,—ман äш агроном.

— Эч ä й äш л ä, — ман äш Иван äв äж äй .
— Шудыжы, äр в äж äй лиж äй , й ал л ä в ä л н о к у л ы ж ы м к а ч к ы т .

— Ш ай äт с а м ы н ь л и ä ш ,—ман äш агроном. Й ал л ä в ä к äй к ä ш к ä н , у т ы к о р м ы м п ы т ä р ä т , в о л ы к т а к ä ш т а ш к а .

— Эч ä й ä ш л ä ж äй м т ä г ü й ш т ä ,—ман äш т ä д ä ж äй . Й к т ä м и м н ь и л ä н м а н ы н й ш т ä н н ä ы л ь ä т , с о и к т о к ш у д ы ж ы в и л ä ш . П р а м о й ж ы м й ш т ä н ж äй ä н а м ы ш т ы .

— М а к о г о н м ы ш т а ш ы ж ы ,—ман äш агроном: й ä ш äй к , й ä ш äй к т äй р ä ш т ä ж äй р е ш о т к а . Т ä в ä ш к а р т ы н äй ш т äй ä н ч ы к т а .

— Ышкaлжы шуржым к äр äй н äк ш у в а р ä ? м ä н äш Иван äв äж äй .

— Ик ышкалат кызыт йактэ шурым кыртэ доко; ышкалжы вэт вуйжым лыкташ, цикаш тымэньэш,—манэш тыдыжы. Йажо хозавлән, вэс кидышты моло, со тэхэнь йашла. Мәнмән вэлэ нымат пукшым йөнбшты укэ. Йал лывälән пуат. Йашладон пукшат гыньят, йашлшшты худаат нэл качкышыжок ташкалтэш. Прамой йашлэ качкышым шукуы нэрэгä.

Йадмаш. Та кышак вольк качкышым пуэдä? Йашладä маханьы?

Вольк вырлыкым йажозмдäш кэлэш.

Иашкудына ышкалжым выжалаш шагалын. Ышкалжы тидын йажо вырлык, ик вэдйрä шышэрйм пуаат, мä нäläш лinä. Окса гишан шынä шалгы—шэргймок пушна, йälät цүдэ-йät вэлэ.

Шэргйм пуэн нälьмйнä такэш йш йам: ышкална, ик йрädй ышкалжым, кым ышкалымат эртärä, шукуы шышэрйм пуа.

Совхозышты кого йиш үшкүж ылыат, тыдбндон ышкалнам кандыштна. Бйрвэзок агылат, нйл иштй выжалышна. Тынämэш нйррзйжät ышкал лин. Äвäjй ганьок йакшаргы дä эчэ тидын ош алажы улы. Ушкүжшй ош алан ылы.

Ти ышкалнаат äвäjй ганьок шышэрän. Кукшы игэчй годем, качкыш нырышты укэät, йал-ышкал шышэр укэ-маныт. Мä кытö гйц толмыкы, ышкаллан самым моло кавшта пичй гйц кйрйн толнаат пукшэнä.

Шыжймжй кавшта дон ушман пйлышвлäm моло пукшэнä.

Мәнмән ышкална нбыгынамат шужән ак
ылы, шышәрәмәт ак-көтүртү, со ик вәдй-
рәм утла пуа

Тидй вырлыкым нокта. Мәнмән ышкална
йажо вырлыкан.

Йадмаш. Тамдән ышкалда маханьы? Ышкал вырлыкдам йажоэм-
дәдә вара? Кого йиш үшкүж лишнөдә улы?

Шүдймәш. Тамдән махань ышкалда—тиштйшлә шайышт пуда
вара сирьдә.

А н к э т й.

1. Фамильй, лйм дә атьажйн лйм
2. Ылйм вәр
3. Вольыкда мазары: имньи
- ышкал шарык
4. Иакшар ушманым, турнәпсйм моло шйндәдә?
5. Вольык пукшым шудым үдәдә? Маханьым?
6. Вольык качкышым кодәш мазарым йәмдйләдә: (олым,
шуды, кыштыра әрвә моло)
7. Вәс йиш качкышыжы: (туранды, пышыл, йакшар ушман
роколма, турнәпс)
8. Вольык витәдә маханьы улы, үштй? Шокшы?
9. Вольыкдам кыцә пукшәдә, шот дон?
10. Ышкалда шйшәрйм мазарым пуа?

Кид пиштйм вәр

Год, кәчй, тйлзы

Шүдймәш. Ти йадмывләш кәләсән мидә, сирьдә. Тидйм тәгә
йштйда. Пйтарли йадмы вләжйм пумагашкыда сирән нәлдә, вара
йадмывлә турәжй кәләсйшәшлыкым сирьдә. Йадмашвләм сирймйдә
годым отвәг сирәш вәрйм кодән мидә. Самынь моло йнжй ли,—ша-
налтал сирьдә. Кыды шамакшым ада пәлй гйнь, тымдышыда гйц
йатда.

Налогым погымаш.

Кыцэ кугижә годым налогым погэныт, лым оксам шиныт.

Стьопан атьажы, Саикан Иван, шайыштэш.

— Мынь изи ылам ылы. — манэш. Иккәнә тәлым, вады рымәлгын, атьамдон камака вьлны киэнә. Пөртнә үштат, биралаш кузанынна. Тәвә цунгә шакта, — йынгыләшкы вала.

— Правльәнскивлә валат — манэш атьам, йынгыл йукшым пәлә; йанжы пыдыранән кәш, пырт-пурт кыныл-колтыш. — Лым окса поктылаш толыт, эчә оксаэм ак ситы, — манэш, ойхыра.

Шукат йш ли — окням шут-шут сәвәлэш:

— Скотышкы! Лым-оксам! манэш, тәсәтнык сьгырә. Атьам скотыш валыш.

Атьам скот гыц сәрнән толыт, авәмлән шайыштэш: — Йәла кого, — манэш: — скотышкы оксадэок мишым. Ильявак Павлым, Иамбатыр Ивановым, Михивырым, Изи Васлым, Хөдор Ивановым пылвуй мычан, пырса вьлән шын-дәнйт. Эчә кид йьдә кырыцым кычыктэныт. Сөдәтыл пылвуй мычны шынцышым кыгәжыдон вуй гыц шәлэш, — тыды шыралт вазэш. Рәдом лоцкән кәә. Шудалэш, йалым ташка, лүдыктә. Иргодым лыкташ сөрәт, — манэш атьам.

Иргод ли. Лачок тынгәльэвы. Тылыпвләм, ыжгавләм, сымаварым, түшәквләм, кыпцыквләм намалыт. Ватывлә мәгырәт.

Вәс пачаш эчә правльәнскивлә хирнән тольэвы. Ти гәнәк түлдымывләм пытырәш

нәнгәәш толыныт. Кыдыжым нәнгәнйт. Кыдыжы кодыныт. Сымион Иван док нырәнйт. Сымион Иван тыгыр вәла, цәрә йала шынца. Лачок, нәзәр.

— „Йаләтйм пид“! — маныт. — Йыдаләмәт, йиштйрәмат укә, — манәш Иван. — „Биньә мижгәмбйм чи!“

— Мижгәмәм укә, шарык вйлнй. — „Варатүгйжй кыцә ләкәт?“ — Цәрә йала, — манәш Иван: — пулан, щудылан эргәм каштәш.

Иван тйнгәок кодын: цәрә йаланым кыцә нәнгәт?

Хилип Захар шу агыл ылын, колаш цаца. Уратнбык пырән шагалы, Захар камака вйлнй охлән кийә.

— Валы! — манәш уратнбык. Захар кичкйжәш вәлй. Уратнбык Захарым йалжы гйц кычаләшат, үлбйк щывшыл валта: Захарын вуйжы вәлә приступка хана-вләм кулдыгә лыдын вала.

Захар сәдәрйиштй йошт винән вазын. йалжым чымалта, бйндә кола. Захар вәтй олымлан кыргыж ләктйн. Олымым шәрән шуән. Захарым олым вйлан пиштән. — „Әх, Захарәм, ындә коләт гыцә? манәш: йажон йләннә ыльы“. Мәгырә. Уратнбык ужәш, йәла ак йары. Ййләрәк түгй.

Кого Ләксә камакашкы пырән вазын. Вәтйжй камака Хангам чүчйн щбйндән. Ләксә кйчәләш пырат, — Ләксә укә.

— Ләксеәт кыщты? — маныт.

Скотыцкы кән, — манәш вәтйжй. Тйнгәок Ләксә кодын.

Пайан Ондрэкälän вэлэ йлэш тьнбим пиш йөн ылы. Лым окса кэлэшат, нэзэрвлä улы-укэштым закладэш шуат; шарыкыштым, ышкалыштым пэл цэнäдонок пуат; оксам күслät, вара кәнбж гач Ондрэкälän такэшок ровтайат. Ондрэка кайын пайа. Хильип Захарвлä кайынок нэзэрэмйт, кычэн молы каштыт.

Правльэнскивлä Ондрэкән тосыжы ылыт: нбнбим пукша-йүктä. Нбнбштты судышты моло Ондрэкälän палшат, вйлән кодат.

Кугижä годым дә советски власть годым налогым погымы.

Кугижä тодым ровочий дон хресәнъ гыц пиш кого лым оксам нälбнйт. Пайарнывлä гыц, завод хозавлä гыц моло пиш чбдбим нälбнйт.

Молы гыц угла кугижä годым косвәнный налог манмым, акцизым погат ылын. Чäйлән, таваклан, äрэкälän ти налогым когон шукым ништät ылын. Арäкä гыцок ик ништб 900 мыльион тәнга налогым кугижä нога ылын.

Ти погым налогшы гыц шукы оксажым ничälвлä бштбмашкы, салтаквлä урдымашкы, чиновныквлäm урдымашкы, понвлälән, кугижән йишлән шälätәнйт. Шукы оксам эчэ вэс кугижәншвлäшкы күсбжы төрлэш шälätәнйт.

Совэтски власть налоги оксажым халыкын нуждаэш шälätä: ышколвлäшкы, больницбвлäшкы, хресәнъ блыш төрлбмашкы, промышльәнныстышыкы моло колта.

Йакшар салтаквләм урдаш, карапльы-вләм йштәшч моло эчә окса шәләна. Тишкы шәләтбдә акли. Вәс кидыштышч кого хозавлә, пайарнывлә мә ваптарәшнә со вырсым йәмдбләт.

Сәк кого налогжымок совәтски власть халаштыш торговойвлә дон солаштыш найан әдәмвлә гыц нәләш. Нәзәр әдәмжылән шу-кыланжы воксәок ак тұлыкты, кыдыжы гыц нәләш гыньәт—пиш чбдбм нәләш.

Шукуы дохотым совәтски власть фабрикы-влә, заводвлә гыц, шыргы гыц, торгәймәш гыц моло нәләш. И гыц ишкок мәнмән налог йндә изиәмәш, шукуы оксам рәсиубльи-кын промышьәнность дон торгәймәш пуат.

Йадмаш. Кугижә кў гыц шукуы лым оксам нәләш ылын? Кызыт кўн гыц шукуым нәлыт? Кугижә годым окса кышак шәләнә ылын? Кызыт кышкы шәләнә?

Шудымәш. Солада гыц манбар сәльско-хозайствәнный манмы на-логым нәлыт—сәльсовәтдә гыц йатда, пәлбдә. Циләнок солаштыда ик нәр налогым тұләт-аль агыл? Ик нәр ак тұләп гынь-кў шукуыракым, кў чыдыракым тула, кў вокснок ак тұлә.

Налогвләм самынь нәлмб гишән күлән кәләсбмблә.

Сәльсовәтбшты налог погышы налоговой комисбб улы. Ти комисбиок самынь нәлмб-мәт кәләсбмбкы тәрлә. кўн гыц мазарым нәлмблә—анча.

Сәльсовәтбштыш налоговой комисби ак тәрлб гынь, кантоныштыш (халаштыш) налоговой комисббшкы сирән колташ кәләш.

Ангә-ййрән шотым, вольыкыным, йәдок шотым моло самынь сбрбмб гынь окладной льистбм кидышкы нәлмбкы ик тблзб шомәшкы налоговой комисббшцкы кәләсбмблә.

Шудымәш. Кыцә самынь тұләктым гишән сирбмблә—кныгә-шток шайылыны улы,—тыдбм анчән сирбдә.

1925/26 ин Маробластык дохот дон шалаты- машыжы.

Дохот:

Сэль-хоз налог	644.969	тәнгә
Төр налог (прәмой налог)	276.085	"
Пошлыны налог	114.355	"
Акзиз налог	263.159	"
Рэнты "	5.773	"

Циләжы:

Мол дохотшы:

Шыргы дохот	4.245.527	тәнгә
Тыгыды дохотвлә	29.131	"

Циләжы:

Шалатымаш:

Халык тымдымаш	1.162.021	тәнгә
" шулык пәрәгымаш	548.305	"
Сола хозайствән пәшашкы	225.224	"
Корны төрлөмашкы дә кывәрвлә ыштөмашкы	105.588	"
Суд влөшкы	65.057	"

1927 ин дохот 5.175.000 тәнгә.

Шалатымы:

Халык тымдымаш	33,5%
Суд пәшашкы	1,9%
Халык шулык пәрәгымаш	15,1%
Сола хозайствән пәшашкы	8,8%

Циләжы:

Ныцә Мароалыстышты бөджэт кушкын миен:

1923/24 ин ылын	1.047.000	тәнгә
1924/25 " "	2.128.000	"
1925/26 " "	3.850.000	"
1926/27 " "	5.100.000	"

Шөдымаш. Мазар цилә дохотшы шалатымашыжы шотлән лыкта мазар 1926/27 ин Мароблыстын бөджэтшы 1923/24 ин гыц кушкын, пәлән нәлдә.

1927 ин мазар %/% шалатымы, пәлыдә.

ПРОМЫШЛЕННЫСТЬ ЛҮКТА- ЛЫН-СОЦИАЛИЗМЫМ БИШТЭНЭ.

ХАЛА ДОН СОЛА ИКӘНӘ-ИКТЫШТЫЛАН МАМ ПУАТ.

Пәшәзый дон хырэсәнь иктый вәсый гыц пасна йлән ак кәрдәп.

Пәшәзыйлән киндый, пай тури качкаш кәләш. Тидым цилә хырэсәнь пуа. Хырэсәнь киндым ұдә, турим шындә, вольы-кым урда.

Хырэсәньлән сарла, сә, плуг, сакой кыртны хәдйр кә-лән; вуйәш йалышташ савыц, чийәш ушш, чай, сакыр, спичкә, кырасин, шавынь. Тидым цилә пәшәзыйвлә биштәт завогышты, халашты.

Хырэсәньын киндйжый шачәш гынь, шулды гынь, хырэ-сәньәт улан лиәш, пәшәзәт куштылгын йлә.

Пәшәзыйвлән шуку выжалмы хәдйрышты лиәш гынь, пә-шәзәт улан йлә, хырэсәньәт куштылгын йлә,—кәрал хәдйр-жый лиәш.

ХАЛА ДОН СОЛАН УШНЫМАШ.

Хала хрэсэньбн киндѣ гыц пасна ёлэн ак кэрд. Хала сола гыц пасна шужэн кола.

Сола халалан киндѣм вэлэ агыл, вэсѣ влэмат пуа. Сакыр бѣштѣн ушманым, ситцѣлэн, бѣштѣрѣшлэн (сукнолан) мушым, мижѣм, кэмлэн каваштым, молымат шуку пуа.

Тидѣвлэм цилэ сола ак ну ылгэцѣ, халашты ровотайэн ак кэрдэн ылын, хэдѣрѣт укэ лиэш. Хала дон сола ик ышын бѣлѣдэ ак кэрдэн.

Халашты цабриквлѣштѣ ситцѣм, выргэмѣм, йалэш чи-
ѣш кэмвлэм, машинѣвлэм, вэс кѣртнѣи хэдѣрвлэмат бѣштѣт.
Ти хэдѣрвлэ цилэ солалан кэлэш.

Сарламат солашты бѣшкэ бѣштэн ак моштэн.

Кудан йѣдэ кѣрѣсин, шавынѣ, санцал, спичкѣ кэлэш. Ци-
лэ тидѣм хала гыц нэлѣт.

Кѣзѣйт тымэньдэ ёлэш акли. Тымэньмѣ кнѣигѣ влѣжѣм
пумагажым моло цилэ халашты бѣштѣт.

Цила тидѣм анчэн миэтѣт—хала дон сола икѣнѣ-иктѣ гыц
пасна ёлэн ак кэрдэн.

Хала дон сола ушныдэ ак кэрдэн. Тэнгэ ушнымыдон вэ-
лэ мѣ бѣлѣмѣшнѣм йѣжозмдэн кэрдѣнѣ.

Йадмаш. Хала солалан мам пуа? Солажы халалан мам пуа? Ни-
нѣлэн малын ик ышын ёлэш кэлэш.

Шудѣмѣш. Йадмывлэ мычкы шайам сирѣдѣ.

Совэт рэспубликвлэн ушэмѣштѣш мазары киндѣм йѣмдѣлмѣ
1926—27 пэл иштѣжѣ.

Шудѣмѣш. Мазары шѣлѣи, ыржа, шаданѣи йѣмдѣлмѣ-пэлѣдѣ. Шѣ-
лѣи кукурузы гыц кок пѣи шуку, ыржа кукурузы гыц вѣц пѣи шу-
ку. Шаданѣжѣи шѣлѣи гыц шѣм канѣ шуку.

Мары мам выжала.

Шыжы поэшат, мары ныр вьлэц киндыжым пога. Шыжым мары улан ылэш. Кавштажы, ушманжы, роколмажы, (турижы), охырэцшы-ма укэ!.. Цилә шуку.

Ужымат кангыж гач погэн шьндэн, пайлык тагавляжят, ньрэзыжят шыжэш кого линьт, саснажат улы.

Тэлэш савыцвлә, калпаквлә кэлыт. Бьрвэзы эдэмвләлән ичим мьжараш, шарга кэм, калош, парсын савыц моло кэлэш. Тидым цилә нәлмылә. Нәләшыжы-иктамам выжалаш кэлэш, тьдьдэ окса укэ.

Марын ма выжалашыжы улы? Качкаш кэрәл гьц утыжым, киндыжым, роколмажым. (турижым), кавштажым, ужым, волькшымат пазарышкы нәнгәят, выжала.

Кид пашә мастаржы, махань хәдьрым бьштә, тьдьдэ выжала.

1926 ин Мароблыстыштыны кинды-ләктьш.

Бржа	7.307.577	пут.
Шыльы	6.845.064	„
Шадангы	104.448	„
Шож	529.448	„
Кречука	358.098	„

циляжы

Утыжым выжалымыкы качкаш (ьшлән) тиньры кодын.

Бржа	7.922	пут.
Шыльы	5.106.669	„
Шадангы	104.448	„
Шож	417.468	„
Гречуха	302.730	„

Шудьмаш. Мазар пут ьржа, шыльы, шадангы, шож, кречуха выжалымы, шотлән лыкдаат, сирьдә.

Шьргы пашә.

Тэлым шуку, йакты, кожвләм роэн, роэн шошымәш шалдон йоктараш аңыр тырьш шывштат. Шошым, изи аңьрвләмычкы. Вытладон, Рутка аңьрдон эчэ вэсы владонат Йылыш йоктарат. Шалвләм бьштән, бьштән Йыл мыч ұлыкылә

йоктарат. Хана пильым заводвлэгьц Йылып ханавлэм лыктыт, вара баржэш крузэн Йыл мыч накэат. Йылмбалвлә цыкма кантоныштышвләат, пүэргьгә, ыдырамәшгә тәлым, шошым шьыргь пәшәштә шалгат. Кырык сир марывләат тәлым пьрәнә шывшташ каштыт. Шошым ыдырамәшвлә пу намалаш каштыт, пүэргьвләжбә ышнал намалаш молы каштыт.

Кырык сирьштә шукукы положа айьмәштә, арава кьшпәл бштымәштә ровотайат. Эчә тум гьц кльәпка ханавлэм бштән, ыштән выжалат.

Мароблыстышты кид пәшәвлә.

Кышты мүләнды чьды, тьштә мәнмән утлажок кид пәшәвләм бчитат. Кид пәшәм кожда мары чьды бштә, кырык мары вәлә шукукы кид пәшәдон ылә. Кожла мары шьыргь пәшәм шуку бштә.

Мәнмән кырык сирьштә тәхән кид пәшәвләм бштат: мижгәмьм йөрәт, йыдалым бштат, стөлвләм, пөкәнвләм, корзинвләм, тирьм моло, шукум тамамат-бштат.

Кьзьйт облыстыштына кид пәшә тәнгә бштәлтәш:

Пәшәвлә	Мазар әдәм ти пәшәштә	Годышты мазарашым ик әдәм бштә
1. Күдон извәскә лыкмы . . .	281	22 тәнгә
2. Кьртньидон бштәмь . . .	783	172 „
3. Пудон сакой хәдьрбьм бштәмь	4416	55 „
4. Каваштыдон бштәмь . . .	220	70 „
5. Выргәм ыргымы	1205	64 „
6. Мол кид пәшә	410	58 „

Шүдымәш. Күдон извәскәм ик әдәм 22 тәнгәшым лыктәш, 2, 3, 4, 5 әдәм мазарашым бштат, шотлән лыкда. Мол пәшә вләмәт тәнгә шотлыда.

Мә мам хала-гьц нәлһинә.

Копэратьив лапкашты выжалән шалгышына тәнгэчһи халашкы каштын. Пиш шуку хәдһрһм лапкашкы нәлһин толын.

Тольмыкыжы төрөк мә анчаш каштна. Ма укә!

Чәй стопкавлә, коріпоквлә, падвлә шһнцән кәәт. Лампывлә, вәдһрәвлә кәчәт. Кһрәсин, итһнү, пышона, санцал шавынь, спичкә, тавак,—цилә улы. Ситцһи шуку йиш, кыловойн-йакшаргын вәлә кайәш, йажо савыцвлә, лһндәвлә, плһэтонвлә, полдышвлә, им, вулапкывлә—маәт кәләш, цилә улы. Кол, сушкы, пһрәнһик, сакыр, изум короплявләштһи шһнцән миәт. Сыравачвләәт, пыдаат, амаса йал кһртһивләәт моло-тамаат улы. Брвэзһивләән кырандәшвлә, пәровлә, пумагаат улы. Циләжок әшһндәрәнәт ат шокты.

Кәнһижәш әчә сарлавләм, сәвләм. плугывләм кандаш сөрәт.

Тәвә ма нәрһи хәдһрһм мә хала гьц нәлһинә.

Йадмаш. Тә махань хәдһрәвләм, хала гьц нәлһидә? Халашкыжы йшкә каштыда, копэратьив канда?

Лишһл халавлә.

Мәнмән Мароблыстыштына кок хала улы: Цик дә Йошкар Ола. Цикшһи кантон хала, Йыл тһрһштһи, Йошкар Олажы Цәрләжһи-областной бһрдһи халана.

Маробласть лишһнһи, Йыл тһрһшток суасламарывлән бһрдһи халашты Шавышар улы. Йыл тһрһшток, үлнһрак, тадар рәспубликын бһрдһи халажы, Хазан ыләш. Күшнһлә Шурдһинг әчә палныракшы-Угарман, гувәрнә хала ыләш.

Шудһмәш. Ти халавләм каргышты кәчәл мода, Йылым мода.

Мазараш хәдһр солашкы колтымы.

Хала гьц хәдһрһм бһндә шукурак колташ тһнгәлһнһит. 1922—24 ин 1.825 миллион тәнгәәш нәрһи, 1926—26 ин тһләц кок кәнә шуку колтымы.

Мазар тәнгәш хәдһр 1925—26 ин колтымы, пәлһидә.

ФАБРИК ДОН ЗАВОДВЛÄ.

Совет Рэспульик ушэмбін Индустрильизаци.

Кугижа Ёлёмбй годымок эчэ, пэрви мәнмән кугижәншбйна вэс кидвлä гйц машинäвлäm, молы кэрäl шуку хädбйрвлä-мät шывштэн.

Совет властят пйтäри андак (1925 ийактэ) мол кугижән-шбйвлä гйц шуку хädбйрбйм шывштэн.

1925 ин Коммунист парты 14 погынымаштыжы тэнэ бштäш лин: „завод фабриклälän машинä бштбшбй кого машинäвлäm, сола хозänлыклän кэрäl машинäвлämät—цилä бшкблänнä бшкэ бштäш кэлэш“,—манын. Тидым „индустрильизаци страны“,—маныт.

Индустриальизаци манмы пäшä виänмаштбй промышльенностишы сола хозанлыкым цилä паштэкпбй нänгешänшлык. Тбнäm промышльенност анцыц кэмаштбй,—сола хозанлыкжат (änгä-йбйрän ныр пäшäжбй молы), йажон дүлтäлт кäрдэш. Промышльенност анцыц кэтэ, сола хозанлык виän ак кäрдт.

Индустриальизаци пäшä вктäрбймаштбй папашылänät, нэзэр дон ик поратка хрäsänьлänät куштылгы ёлбймаш лиэш.

Рэспубликлан индустриальизацим бштäш хрäsänьлänät палшаш кэлэш. 1927 ин Совет Рэспульикна вбйц иэш „зайом индустрильизаци“ манмым лыктын. Ти зайомым пäшäзбйвлä молы пиш шуку сылэнйт.

Ти сылым оксавлажбйдон угбйц заводвлäm, фабриклбй-влäm, завод дон фабриклблän -кэрäl машинäвлäm, трактыр-влäm эчэ мол машинäвлämät стройаш, бштäш тбнгалбйнбйт.

Индустрильизацим манмым бштэн шоктэн вэлэ мол кугижәншбйвлä гйц, кого заводвлälän машинäвлäm кандаш ана тбнгал, бшкэок бштэнä лиэш. Тбнäm вэлэ нбйнбй кид лбйвэц лäктбйна, нбйнбй гйц паснаок ёлэн кäрдбйна лиэш.

Бшкблänнä кэрäлым цилä бшкэок бштäш тбнгалмбйкбйна, хädбйр влäjät шулдэштэш, блänшнäät эчэ куштылгырак лиэш.

Индустрильизаци манмы пäшäшкбй 1926—27 ин совет власть ик миллиардак пäläk тәнäm оксам шälätэн.

Индустрильизацим дүктälбйн Совет Рэспублик ушэмнä цаткыдэмэш, эчэ когон силан лиэш, тбнäm социализмышкат йбйлэрäк миэнä.

Индустриализаци пәшә,-тидй Ләнъгинйи шанымашыжы
ыләш, ти пәшәм цилән пыт кычымла.

Кыртны завод.

Иваныи эргйжй, Стыопан Путьиловски заводишты, Лян-
нъинградышты ровотайән йлә.

Икәнә Иван Ляннъинградышкы, эргйжй докы ужап то-
лын.

— Анчәмәт, заводиштыдажы пәшәдәжәт прамой укәш.
Мадышла вәлә ровотайыкаләдә, лучи токына әлок эргәм!—
манәш Иван. Эргйжй йалахайышкы кәмәш гыц лүдйи
колтән.

Ик ровочи тйшәкән толыат пона:

— Стыопан әтьәжй айда, заводнан пәшәжйи анчыктәм!—
манәш.

Бнәжй кә гйиһәт, нъэвольаок Стыопан әтьәжйи нәнәш.

— Заводна 114 сәтынәм вәрйи нәлйи, хәдйр йиштыи
мастьерской вләнәжй 38 улы,-манәш, ровочи.

Чугун шйрәтйи камака.

Ик кого пйцкәтә мастьерскойышкы коктын пырат. Кук-
шы кйрйиц потолыкан, кого, мўтырәлтәш вәлә.

— Тәвә чугун шйрәтйи камакавлә пачәлә-пачәлә шйи-
цән кәәт. Тишты чугуным шйрәтәтәт кйртнйи, вурисым йиш-
тәт,-манәш, ровочи анчыктән каштәш.

— Чугунжым кышты мода?—манәш, Стыопан әтьәжй йа-
дыштәш.

— Чугуным кйрнйиан руда гыц айырат. Тидй рокышты,
Уралышты, Кавказышты—кырыкан вәрйишты улы.

Ик камака лишкй миән шагалнытат, анчән шалгат. Тәвә
камака саслон пачылт кәәт, тырхыдымаш шокшы ләктәш.
Стыопан әтьәжй цәкнәл колта, нандашыжым ййләрәк кычән
нәләш, тыл пижйи машинана. Ровочивлә тйшток камакаштыш
тыл гань шйрәнйиш чугунәтйи кужы вурган каркадон кйрт-
нйи әтйвләшкй оптат. Вара тй әтйвләжйи машинә потолы-
кыш кузыктән вәс вәрйишкй нәнәә.

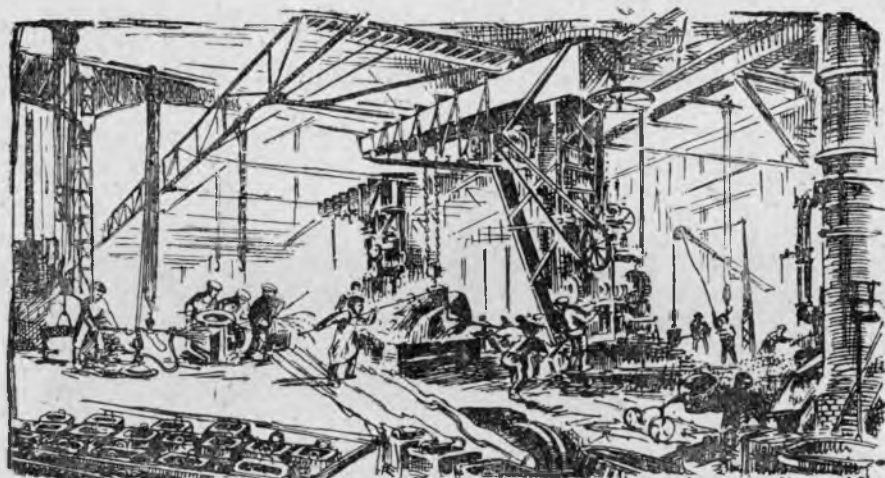
Кёртньи заводуын мастьэрной кёргѣжѣ

— Кыцэ вара ровотайѣнжѣ кэрдѣдэ, шалгэнэт тырхаш аклиш?—манэш Стыопан атьѣжѣ.

— Тымэньиннэйт ровотайѣнэ, ньимат укэ. Сѣнцэ тэвэ пиш шокшэщ пыжла.

— Маныт ровочивлэ.

Чугун шѣратѣмэш доц Стыопан атьѣжѣ кёртньи хэдѣр ѣштѣмэшкѣ пырэн анчэн. Кёртньим цунгэ шит шалгат, пѣлѣш шэлэш. Шукыжы ровочивлэ тѣдѣндон клухой лит.

Вагонвлэ ѣштѣмѣмэт, вэсѣмэт Стыопан атьѣжѣ укын.

Вара эчэ тырактыр ѣштѣмэшкѣ пырэн.

— Тѣлзэш 60 тырактырым ѣштэнэ, шукэш агыл тэвэ 100-пкѣ шоктэнэ,—маныт, ровочивлэ понат. Ёшкэжѣ шокшэщ, сыцэщ цилэн шимэм-шимэм шѣнцѣнѣйт, пѣжэлт шѣнцѣнѣйт. Стыопан атьѣжѣ анчэн-анчэн ѣжэлѣйэн колта.

— Шѣмбэлвлэок ылына, нинэт мэ ганьнаок ѣасыланат, пэшэштѣ лэлѣ.—Манэш, Стыопан атьѣжѣ шаналта.

Йадмаш. Малын Иван эргѣжѣм токыжы нэгэнэжѣ ылын? Заводын пэшэжѣм ужмыкы кыцэ шаналтэн? Путиловски заводшты мавлэм ѣштэт. Солалан кэрэлѣм махань хэдѣрѣм ѣштэт?

Шѣдѣмэш. Завод гишэн лытдаат, ровочин пэшэжѣм, ѣшкѣмдэн дон тэгэстэрѣдэ.

Казэтѣштѣ заводвлэн пэшэштѣ гишэн мам сирэт, лытда.

Задачывлэ. 1. 1923/24 ин мэнмэн заводвлэ 25 тырактырым ѣштэнѣйт, вэс инжы 22 канэ шукым ѣштэнѣйт. 1925/26 ин 1923/24 ин гѣц 54 канэ шукы. Мазар тырактырым 1924/25 ин дэ 1925/26 ин ѣштѣмѣ?

2. 1921/22 ин мэнмэн 171 тѣжэм тонным чугуным ѣштэнѣйт, 1926/27 ин 17 канэ шукыракым ѣштэнѣйт.

Мазар тонны чугуным 1926/27 ин ѣштэнѣйт?

Заводвләштѣ мам олтат.

Заводвләштѣ чугун шѣрәтәш моло пиш кого шокшы кәләш. Пудон олтән тәхәнъ кого шокшыым бѣштәш акли. Тѣштѣ пу вәрәш нәптѣдон дә „камәннѣй уголь“ манмы кӯәншѣ шѣдон олтат.

Нәптѣ.

Кавказышты, Баку халашты нәптѣ вәр ыләш.

Йыдәт-кәчәт тѣштѣ тамазар шѣдѣ кужы трувавлә вышкывлә (ханча пура постол) кәргѣштѣ шуку тѣжәм пут нѣфтѣм рок лѣвәцѣн лыктыт,

Рокшат, пөртвләят, әдәмвләжәт нѣфтѣм лыкмы вәрѣшшѣтѣ цилән нѣфтѣм пыракәш, әчә шѣкшәш шимәм шѣнцѣнѣт.

Баку хала доныш нѣфтѣм вәр.

Тѣштәкән ыжар сирәмѣм моло ат уж. Нѣфтән рокышты нѣмат кушкын ак кәрд. Нѣфтѣжѣ пиш кәлгѣштѣ ыләш. Нѣфтѣм лыкташ кужы трувавләм, пычвләм, коловәц ставлән рок лѣвәкѣ колтат. Кыдыжы 100 вочыкат утла кужы ылыт.

Нѣфтѣ-тигѣт ганьы, ныгыдырак, шимѣ ыләш. Нѣфтѣм гѣц крәсинѣм, бәнзинѣм, вазәльинѣм, парафинѣм, машинә шѣрѣмы масывләм бѣштәт моло.

Заводвләштѣ вәлә агыл, тылвыш (прохот) вләнштәт кӯшүм дә нѣфтѣм олтат. Кӯ шѣжѣм шывшәдәш йасы, әкшѣ

донат ньэфтѣ гѣц шѣргѣрак. Ньэфтѣжѣм шывшѣдѣшѣт ѣасы агыл дѣ эчѣ шѣ нѣрѣй шуку аккѣл. Шѣм олтымыку шѣм пут ѣыла, ньэфтѣ нѣл пут вѣлѣ.

Пиш шуку ньэфтѣн пурыжы. Циля автомобилжѣ, аэропланжы, вѣс машинѣвлѣѣт, тырактывлѣ бѣнзиндон дѣ кѣ-рѣсиндон вѣлѣ ровѣтайат.

Шуку ньэфтѣм мѣнмѣн вѣс кугижѣнѣшвлѣшкѣ выжалат. Пѣрвишы доц война анцылныш код гѣц ѣндѣ ньэфтѣм кок пѣй шуку выжалат.

Совѣт рѣспублѣнвлѣн ушѣмѣштѣ ѣэфтѣ лыкмы.

1923—24 ин . . .	4.901 тѣж. тонн.
1924—25 „ . . .	5.388 „ „
1925—26 „ . . .	6.185 „ „
1926—27 „ . . .	6.723 „ „

Шѣдѣмѣш. Пут шѣтдон шѣтлымыку мазар пут ньэфтѣм ти анчыктым и влѣшты лыкмы, шѣтлыда. Тонн гѣц пудышкы сѣрѣда 1 тонныжы 61 ѣк пут лиѣш.

Кѣ шѣ.

Кѣ шѣѣт рок лѣвѣлнѣ пиш кѣлгѣштѣ ылѣш. Кѣ шѣм лыктиш пѣл уштышаш вѣрѣшкѣ молы рок лѣвѣкѣ капѣѣн валымыла. Ку шѣ лыкмы вѣржѣм шахты маныт. Лыкташ, кѣ-чѣлѣшѣжѣ кѣ шѣм пиш ѣасы. Тидѣм лыкмы годым пиш шуку самынвлѣ лит.

Начкы шахтыштыжы пырстуйымыла. Шукужы шахтышты ровѣтайышывлѣ самын лимѣ годин китдѣ, ѣалтѣ лит. Шѣ вѣр ѣактѣ рок лѣвѣлнѣ элѣктричѣски вагондон кѣмѣлѣ, вѣ-рѣшкѣ шомыкужы авальнѣн вѣлѣ кашташ лиѣш.

Рок гѣц пѣтѣрли шѣжѣм машинѣ тарва, вара ровѣчи кого маклака влѣжѣм иыдырта.

Шахтышты ровѣтайышывлѣм шахтѣорвлѣ маныт.

Шахтѣорвлѣ шахтыштыш кѣдѣл ѣактѣ цѣрѣн тыгырдѣок ровѣтайат. Монгырышты шимѣм шѣнцѣш, пѣж вѣдѣштѣ моло тигѣт гань ѣога.

Шахтѣор рок лѣвѣлнѣ ылмыжы годым пѣл ѣалжыдон коропышты ылѣш манаш лиѣш. Рок ѣырланѣн вѣлаат шуку пѣшѣзѣм мѣдѣ, ѣамда. Кѣ маклакавлѣжѣт пиш шуку шушыртат. Лѣдѣнок тѣштѣ шалгымыла.

Хрэсәнь тэхәнъ йасы пәшәжым пәшәзбнѳм ак пәләт тәнгә
попа:

— Пәшәзбн бѳлымәшѳжѳ йажо, 7—8 цәш ровотайаләшәт,
варажы пәшәжәт укә,—манәш.

Ти йасыжым цилә хрэсәнь ужмыкыжы пәшәзбн бѳлымәшѳм
пәлбнәжѳ.

Пәшәзѳ рок лѳвәлнѳ кѳ шѳм пыдырта:

Йадмаш. Кышәц кѳ шѳм лыктыт? Малын шуку шахтьоржы кит-
дә-йалтә лит? Малын шахтышты лѳдѳнок шалгымыла? Шахтьорын
пәшәжѳ куштылгы вара? Кѳ шѳжѳ малын кәләш?

Война йактә нѳ шѳ эдәмлән мазарын вазәш ылын.

Российѳшты 13 пут.

Гәрманьшты 260 „

Англьишты 287 „

Сойәдѳнѳонный Штатышны 336 „

Шѳдѳмәш. Маханъ сәндәлѳкѳшты мазар килограм кѳ шѳ эдәм-
лән вазын,-шотлыда. Пут гѳц килограмшкы сәрѳдә. Пудышты 16
килограм.

Кѳ шѳ дон нѳэфтѳ кышты шуку улы.

Кѳ шѳ молы гѳц утла Донбасышты, Уралышты, Москва
доны, Сибирѳшты улы. Әчә кѳ шѳ Кавказыштат, Туркәста-
ныштат моло улы.

Нѳэфтѳжѳ шукужы Кавказышты, Баку хала доны дә
Грозный хала доны улы.

Шуку вәрәлә әчә СССР штѳ торфан вәрвлә улы. Сәк
шукужок Вологодски гувәрнәштѳ, Лѳнѳнѳградскиштѳ да
Новгородскиштѳ улы. Әчә Московски, Владѳмирски, Рязан-
ски дә Йарославски гувәрнәвләштѳ улы.

Шѳдѳмәш. Ти кѳ шуан дон нѳэфтан вәрвләм каргышты мода.

Ситцѣи ыштѣиш фабрик.

Москва аңыр тырѣштѣи „Трѣхгорный мануфактуры“ лѣман ситцѣи ыштѣишѣи фабрик улы.

Ти фабрикѣиштѣи иашазыжѣи 7.000 эдем.

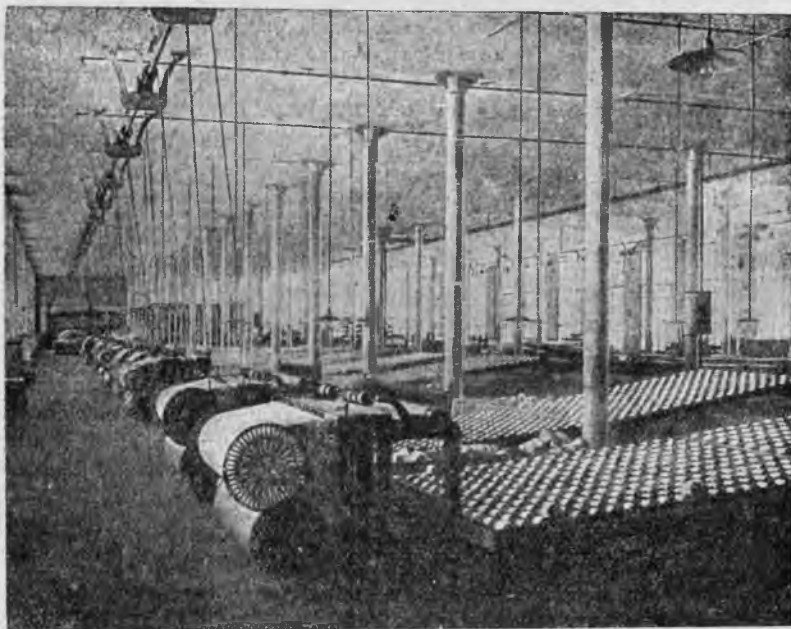
Хлопок гѣиц шѣиртѣиш ыштѣиш.

Фабрикѣи кѣргѣишѣиш анчалмыкы-тѣхэныѣи ылѣш. Шѣтѣрлиок нырѣн шагалатат-хлопок шѣрмѣи мѣшинѣвлѣи ылыт. Ти машинѣвлѣи хлопокым шѣрѣит, пышкыдѣмдѣиш, йѣрѣимѣишдѣиш.

Ти йѣрѣимѣиш хлопок вара шѣидѣрѣиш машинѣишкѣиш кѣиш. Машинѣиш гѣиц шѣиртѣишвлѣиш шывшылт лѣктѣиш, шѣидѣр влѣишкѣиш йалдалтыт. Шѣидѣрвлѣишштѣиш моло тамазар тѣижѣиш. Ик иашазылѣиш 100 шѣидѣр гѣицѣиш утла вазѣиш. Машинѣиш оролѣишнок шалгымыла, кышты шѣиртѣиш кѣишын кѣиш-йѣилѣишрѣишкѣиш йалыштѣиш шѣишндѣишмылѣиш.

Шѣиртѣиш гѣиц ситцѣиш коат.

Шѣидѣрмѣиш вѣр гѣиц шѣиртѣишш вара комы вѣрѣишкѣиш нѣишгѣишѣиш. Тиштѣиш машинѣишвлѣиш, станвлѣиш ружгат, пѣишлѣишш тѣишѣишштѣиш укѣиш.

Ситцѣиш фабрикин кѣргѣишѣиш.

Ышкѣиш йукымат колаш акли. Станвлѣишштѣиш, мѣишмѣишш статьянок, кыт шѣиртѣишжѣишш шывшылт шѣишндѣишмѣишш. Шушавлѣишжѣишш мѣишгѣишш-анѣишш пѣишш чѣишнь каштыт. Тѣишгѣиш, мѣишньѣишрлѣишш, ситцѣишш коалтѣишш.

Коалт лăкмăкăжĕ ти ситцĕ, ик полкыжы пумажный мĕн-
нĕрлĕн ошĕмдĕмăшкĕ кĕ, вĕс полкыжы-ала ситцĕм йĕштĕш,
чиалтĕмăшкĕ кĕ.

Чиалтĕмĕкĕ ситцĕм тамазар пачаш шĕлтĕт, вара кырах-
малтат (кагылтатĕ) коштат. Кошкымыкыжы утĕжĕн, вĕдĕл
шĕндĕт. Тидĕм цилĕ машинă йĕштĕ. Вĕдĕлмĕ ситцĕ маклака-
влăжĕм вара складышкы шывшитат. Тĕшĕц цилĕ вĕрĕ ти сит-
цĕм шĕлтĕт, выжалат.

Ти фабрикĕ кĕчĕш 500 тĕжĕм аршынымат утла ситцĕм
йĕштĕ. Война йактĕт тинĕрĕмок йĕштĕ ылын. Ёндĕ фабрикĕ-
влă пĕрвишĕ ганьок ровотайат, кыдыжы пĕрвиш гĕцĕт лучы.

Йадмаш. Ситцĕм мадон йĕштĕт? Кыцĕ шĕдĕрĕт? Кыцĕ коат? Сит-
цĕ йĕштĕмĕ фабрикĕштĕжĕ ылында? ужында?

Шĕдĕмăш. Ти йадмаш мычкы йĕшкĕ мĕнĕр комыда гишĕн шай-
ышт пуда. Тидĕмок эчĕ сирĕн пуда.

Ситцĕ йĕштĕш фабриклă кышты улы.

Ситцĕ йĕштĕш фабриклă мĕнмĕн Москва гувĕрнĕштĕ,
Лĕннингградышты, Иваново-Вознĕсэнски, Кострома, Твĕрской,
Владчмирски, Нĕижĕгородски (Угарман) гувĕрнĕ влĕштĕ ылыт.

Шĕдĕмăш. Ти гувĕрнĕ влĕм картышты модаат, анчыктыда.

**Кынары цилĕ ийш ситцĕм Совет рĕспубликвлĕн ушĕмĕштĕ
йĕштĕт.**

(Тĕжĕм мĕтĕрдон).

1922—23 ин	Мазар гĕнĕ 1926— 27 ин шукĕмĕн.
Мижĕн ткань 21.800	4 гĕнĕ
Йĕтĕнĕн 99.800	2 „

Шĕдĕмăш. Мазар тĕжĕм мĕтĕрĕм цилĕ ийш тканым 1926/27 ин
йĕштĕмĕ-шотлĕн лыкда.

Махань заводвлă Маробластышты улы.

Охоньцĕ йĕштĕшĕ	3 завод
Химичĕски (скипидарвлĕм молы ыш- тĕт)	5 „
Ханга пычкĕдĕшĕ	11 „
Пижгом, пакилкă, кĕм лык кавалшты йĕштĕшĕ	59 „

Ти заводвлӓ гыц паона эчэ мӓнмӓн промышльӓннӓй прӓдприятый манмывлӓ улы.

- Вакшвлӓ 148
 Тыгыдымастьӓрской влӓ (чӓ-
 рӓпицым ыштӓшы, кӓм
 ыргышы молы) 2 (цилӓ сирӓлтмӓй агыл)
 Тыпографи (кнӓига, газӓт
 сирӓшы молы) 2

Мароблыстышты тинӓрӓй хага пӓчшы заводвлӓ улы.

Завод лым	Кышты	Кодышты мазараш хӓдырым ыштӓ.
1. Ошбӓн завод	Йӓрнӓй кант	336000 тӓнгӓаш
2. Старо-стьӓкольный	” ”	672000 ”
3. Мӓлковски	” ”	57000 ”
4. Трӓхруткы	Цик ”	180000 ”
5. Красногорски	Звӓньюгов ”	720000 ”
6. Мари-Луговой	” ”	180000 ”
7. Тумӓр пристин № 2	Цик ”	672000 ”
8. Тум. пристин № 3	” ”	216000 ”
9. Цик халаштыш	” хала	670000 ”
10. Кужӓрски	Звӓньюгов ”	180000 ”
11. Йошкар-Ола	Йошкар-Ола ”	205000 ”
цилӓжӓ:		

Шӓдӓмӓш. Цилӓ заводжы иквӓрӓш годӓш мазарашым ыштӓт, шотлыда. Кыды заводшты шукашыракым ыштӓт, манбарӓш шуку пӓлӓн нӓлдӓ.

Пашазын Ылымашыжы.

(Ровочи „Беднота“ казэтэш сирэн).

— „Ма, пашазын Ылымашым, попымыла вара?—Колаш аккэл. Ватьер йамды, камакам олташ аккэл, тыл-эльэктрис йыла, вйдлан кээш аккэл — пөртйшток кырандым вэлэ пйтй-рәл—йшкэок йогә. Тьэатырышкы дә киношкы вэлэ пашажы гыц толешәт каштәш. Мә вэлэ йыдәт-кәчәт со пашашты, айо кәчымәт ана уж, кәнгйжым кәчы ләкмәшкок кынйбләтәт, йыд лимәшкы пашам йштымблә, амалашат прамой ак ли. Вазылдалат вэлә-сотәмәшәт“, маныт. Тәнгә хрәсәнвлә попат.

Хрәсән пашә лачок ләлы, тйдым поиаш укә. Пашазыннәмәт анчалатат, Ылымашыжы куштылгок агыл. Пашазын пашажы тазалыкым пиш пйтәрә.

— Мынъ, тәвә, завод гыц 9 уштышаш вәрйшты Ыләм. 7 цәшәш заводышкы миән шоаш мбләм 5 цәшын кынйбләш кәләш. Ирок торцын качкылдал кәнәт гынъ, эчә 4 цәшйнок кынйбләш кәләш.

Мынъ кидйштәм нйл станок, ти нйл станокышты рово-тайән шокташ кәләш. 11 цәш йактә качкаш агыл, тавак шыв-шылашат йәрәш акли. 11 цәшын качкылдалаш пашам пы-рахалына.

7 цәш гыц анцыц токы миән шоаш акли, погынымаш моло лиәш гынъ эчә, йужнам 11 цәш йактәәт шывшылтәш. Тәвә, 8—7 цәш вәрәш 14 цәшәт лин шынцәш. Йужнам эчә йләш ватьер укә лиәш.

Мыным, шйшпәрйм шоән вэлә мйнъ ужам. Мәнмән, халашты тиды пиш шәргы, нәлбн сбнгәш акли. Хрәсәннын ци-ләнәк цывйжы, ышкәлжы улы.

Хрәсәннын пиш ләлы пашажы кәнгйжым вэлә, тәлымжы хрәсән кәнә, пашажы шуку агыл. Пашазын тәләт-кәнгйжәт со иеганы пашажы, кәнәшйжәт, годышты ик кәнәк, кок әрнә вэлә кәнә.

Тәнгә тәнгәштәрән мимыкыжы-пашазынәт Ылымашыжы хрә-сәннын гыц йажоок агыл.

Йадмаш. Ма гишән пашазын пашажы хрәсәннын гыц хударак?

Ныцэ Совет республиквлән ушэмышты пашазын Ёлымашыжым пэрэгят.

Фаврикышты, заводшыты эдемйн шулыкым тазалыкым паша пиш пытара. Когон шокшы, сѣнцэ тырхыдымаш соты, пѣлѣш шэлэш йук, шум, пырак-шукы эдемѣм локтылыт. Машинавлэжят эдэмлән шукы самыным бѣштат, шушыртат.

Тэхэнь вэрѣштыш пашаэш эдем когон пѣта.

Салтакэш нэлмѣ годым йаралжым 100 хрэсаньышты 62-эдэмѣм мот, пашазыжы 100 штѣ 45 вэлэ.

Пашазывлэ хрэсань гѣц лязырарак, тошарак ылыт.

Пашазывлән Ёлымашыштым профессиональный сойуз манмы ушэмвлэ пэрэгят. Нинѣ заводшыты ирэ шѣлѣшлән вэнтѣльацѣвлэм бѣштѣттат, машинэ сага моло, эдемѣм шывным нэлмаш гѣц, арят, пылдырым бѣштат.

Ти ушэмвлэ пашазывлэм лицѣм вэрѣшкѣ, шокшы вэрѣшкѣ, канѣм томавлэшкѣ моло колтат. Ровочи йасы лин колта гѣнь, ак ровотайы гѣньбат, тѣрләнѣмэшкѣжы оксам йасы лимэшкѣжы нэлмѣ бѣнар пуат.

Бѣдѣрамашвлэлән, азэ бѣштышашлыклан, бѣштымэшкѣ кок тѣлзы дэ, бѣштымѣкѣжы вэс кок тѣлзы ак ровотайыктэц, оксажым соикток пуат.

Халавлэшты вайтэр гишан худа, вэр укэ, тиштат профсойуз палша.

Цилэ Ёлымашымок пашазыным профсойуз куштылта. Пэрви, кого хозавлән завод влэшты кидѣштышты ылмы годынпашазывлэлән тэнгэ агыл, пиш нэлѣ ылын Ёлэшышты.

Иадмаш. Маханьы пашазын пашажы? Малын пашазын здороважы йѣлэ пѣта? Малын машинэ сага пашагаш лѣдѣш? Пашазым кѣ пэрага, кѣ тѣдѣлән палша?

Шѣдѣмаш. Ти йадмашвлэм йажон, шаналтэн лытдаат, цилән икварэш отвэтвлэжым шайала бѣштѣдэ. Вара ти шайадавлам сирѣдэ. Сирѣмѣдэ годым, кыцэ шамаквлэжым шѣндѣмылэ, шаналтыда.

Тамдан ти статьяш шайа лэксашлык:

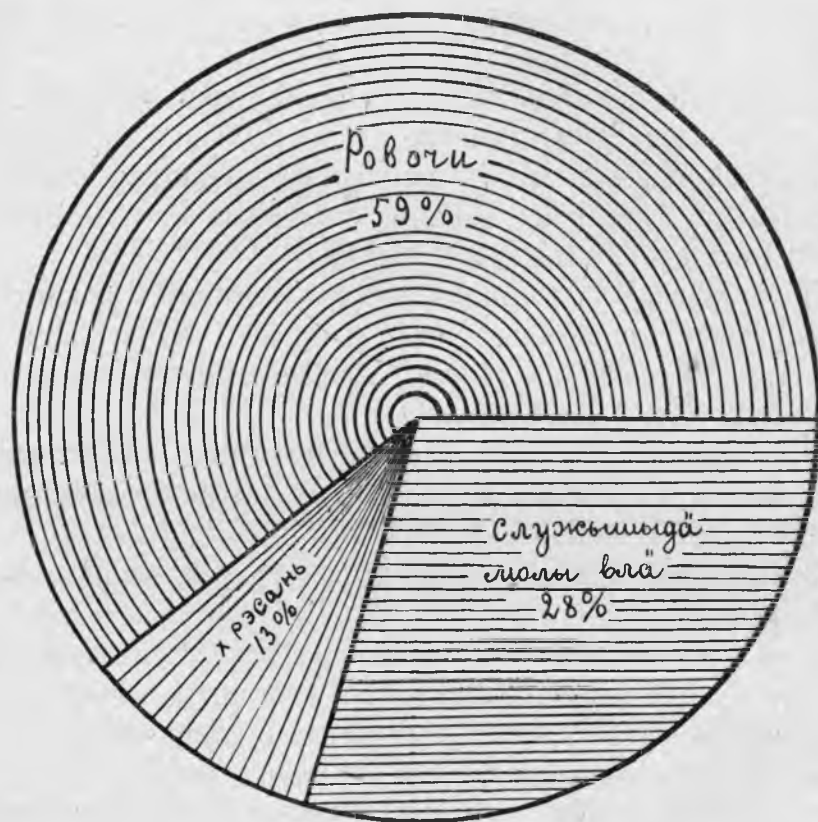
Ровочин пашажы.

Ровочин пашажы пиш нэлѣ. Шокшыжым, шумжым, пыракшым-цилэ тудѣлән тырхымыла. Сэдѣндон ровочин тазалыкшы йѣлэ пѣта

СОВЭТ РЭСПУБЛЬИКВЛАН УШЭМЫШТЫ ПРОФСОЙУЗЫН ЧЛЭНВЛӘ ШУКЭМОК МИАТ.

Мүләндѣ дон шѣргѣ пәшәзѣвлән профэсиональный ушэм.

Цилә мүләндѣ, шѣргѣ пәшә вѣктәрѣшѣвлә, учрәждѣ-әнѣвләшты шѣнцѣшѣвлә ти ушәмѣш пырат.

Хрәсән логыц шѣргѣ оровлә, шѣргѣ артыәвләшты тәрләлт ровотайышѣвлә, сәльско-хозәйствәннѣ манмы ко-пәрәтивышты, совхозышты служышѣвлә, солашты - патрак ровотныкышты шалгышѣвлә малы ти ушәмѣшкок пырат.

Мүләндѣ дон шѣргѣ пәшәзѣвлән ушэм Совет рәс-публыкылан цаткыдәмәш палша. Солаштыш пәшә дон шѣр-гѣ пәшәм шәрә, йажозмдә, сәльско-хозәйствәннѣ манмы ко-пәрәтивылан шәрләш, ровотайаш палша.

Ышкә ушәмѣштѣлшы чләнвлән ылымәшѣштѣм куш-тылта, шулыкыштым пәрәгә. Цәрләнәш малы вазыт гѣнѣ-әт, йѣләрәк лицәш, тәрләш саца. Оксам малы, ак ровотайәш,

тѣнѣат цэрләнѣм годым пукта. Ыдырәмәшвләлән әзә бѣштѣм анцыц, әзә бѣштѣмыкѣ тѣлзѣ, кокты ак ровотайыктәп. Сила нәләшѣжы, әзәжѣм кушташ оксам цуат.

Тиләц пасна чләнвләжѣм пѣцкәмѣш гѣц сотыш лыкташ саца, сирмәшѣм тымда, тымәнѣшѣштѣ школым лыкташ палша. Цилә бѣлмәшѣштѣмок йажоэмдә. Тәхәнѣ ушәмвлә халавләшты, солавләштәт улы. Рушла „Всероссийский профессиональный союз работников земли и леса“—маныт.

ЭЛЬКТРИФИКАЦИ (эләктрислѣмѣ).

Малын нәләш эләктрификаци.

Эләктрис — тидѣ кого сила. Тидѣ станоквләм, машинәвләм сәрѣктә, нәлѣм шывшәдә, сотым пуа, шокшымат пуа. Хрәсәнѣ пәшәштѣ эләктрис плугывләм шывшәш, тѣрәдәш, кѣлтәм шиәш, үдә, кѣлтәм, шудым шывшта, пумат пильә, вѣдѣмәт коловәц гѣц лыктәш.

Эләктрис пар гѣц шудәш шагаләш. Эләктрис станцивләм торфан вәрәш бѣштәт, әчә шукужы вѣд тѣрәш, вѣд вәкшлә, бѣштәт.

Цилә машинәм эләктрис сәрәш тѣнгәлмѣкѣ мә йѣлә анцыкы кәнәнә. Фабрикшѣ, заводшы шудаш хәдѣрвләм бѣштәш тѣнгәлѣт. Сола бѣлмәш, ныр паша молы тѣрләнѣнәжѣ.

Эләктрификацым бѣштәш Ләнѣнѣн шанән бѣлән, тидѣм бѣштән шокташ шүдән кодән.

— Совәт властѣдон эләктрификацидон коммунизмѣм бѣштәнә,—манын Ләнѣнѣн.

Совәт рәспубликвлән ушәмѣштѣш эләктрификаци.

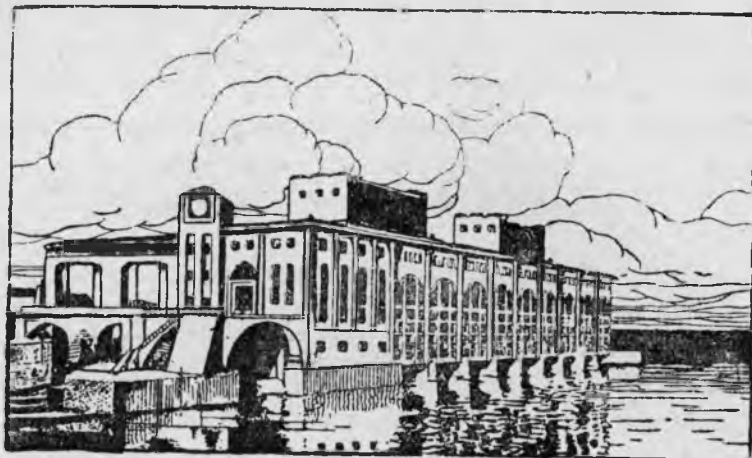
1921 ин цилә рәспубликыштыш совәтвлән погынымаш (сѣезд совәтов) совәт рәспубликәш эләктрификацым бѣштѣм гишән тәнгә сѣрән: 10 — 15 иштѣ 30 кого эләктрис станцивләм бѣштәш лин.

1927 ин Ләнѣнѣнград гѣц 114 уштышаш вәрәш, Волхов әнгѣр тѣрәш кого эләктрис станцим бѣштәнѣт.

Әчә Днѣпыр әнгѣр тѣрәш вәс эләктростанцим бѣштәш тѣнгәләнѣт. Ти станцижѣ Волховка станци гѣц шуку гәнәк кого лиәш.

Изирәк станцивләмәт шукуы бштәт. Солавләштәт эльек-
тростанци шукәмок меят.

Тәнгә Ләнһинһин шүдһмәш бштәлтәш.

Волховски эльектростанци.

Йадмаш. Малын мәләһнә эльектрис станцивләм бштәш кәләш?
Махань пурым эльектрификаци солалан бштә? Ләнһинһин эль-
ектрификаци бштәш шүдһмәжһи кһиңә лин миә?

Мәнмән Совет республиквлән ушзһбшһи коһо әһгһрвлә.

Йыл, улы әһгһр тһ-
рһшһиһи. Әчә коһо эльектрис станцим әһгһр
тһрәш бштәт.

Мәнмән солана доһы йоһа.

Мароблыһышһи эльектрификаци.

Мәнмән Мароблаһышһиһи коһ эльектрис станци вәлә
улы. Ик эльектрис станцижһи Мароблаһыһи бһрдһи хә-
лаһыжһи—Иошкар алаһы (Цәрләшһи), вәсһижһи—Цыкма хә-
лаһы. Тһләң пасна кыды тиды завод, мастһәрскоһивләшһи
изи станцивлә улы.

Цәрләшһиһи эльектрис станцижһи 6 ушһышһи вәрһи
Цәрлә хәлә йһргһиң солавләмәт сотәмдәрә. Тһи солавләлән
бһндә кһрәсин әккәл, эльектрис тһл сотыдон шһиңәт.

Эчэ двигатэль манмы дон Маринский посад турэшыштэ кокшамар солашты эльэктрис тылдон иорт влэштым сотэмдэрят.

Цилә вәрәок эльэктрис бшташ кэлеш ылнэжы дә, кызыт, трук цилә вәрәок бшташ силана ак нәлрәк. Анцыкылажы цилә вәршыштэ эльэктрис лишаш лык.

Солам эльэктрис сотэмдэрә.

Мары солашты эльэктрис тыл йыла.

Мәнмән мары солашкок бндэ эльэктрис соты пыраш тынгалын. Тәвә Кикныр районушты (йәрән уйездыштэ), эльэктрис станцим бштым гишән ик мары мам сирә.

Тәнә 44 имны силан эльэктрис станцим мә доннә бштэвэ. Циләжы ти станци 10 солам сотэмдэрә. Ти 10 солашты кок солажы мары солавлә. 460, пөртлән 700 эльэктрис лампы йыла.

Тыләц пасна эчэ ти эльэктрис станци 2 вәкшыштэ вәкш-күм сәрә, кылтә шимы машинәм сәрә, шиктә.

Станци бштымэ гыц анцыц кыдыжы ак бнәнәп ылы.

— „Такэшым шайыштыт, махань тыл лиәш вара?—маныт.

Ик вады Кикныр район солавләштэ, цилә пөртвлаштэ эльэктрис тылдон чүктәлт кэвэ. Улы халык анчаш кыргыж ләктэ. Цилән кытырат—шалгат, тама лин машанәт. Рушыжы рушла, марыжы марла попат.

— Лачок пиш соты ылыныш. Кугижә годым пйцкәмбштэ бльшнә. Совет власть тымдым донат сотэмдэрә, эльэктрис тылдонат сотэмдэрә.

— Тау тидылән!—маныт.

Шудымаш. Кикныр Йәрән уйездыштэ, Вәткә гувәрнәштэ ыләш, тидым картышты мода.

Эльэктрис тыл.

Шэрэмэт, поразт,
Ылымашэт маханьы.
Эльэктрисым чүктэт,
Йыдэтжят—кэчы ганьы.
Пэрви, изинә годым
Лөцәнәдон шынцәннә,
Пыцкәмбштй ыләннә,
Соты ыл (й) машым ужтэлнә,
Вара кырасин ләктынәт,
Шуку марым лүдбиктын.
— „Кэлтымаш тылым лыктыныт,
Пуры ылымаш ак толыш“.
Маныт ылы папавлә,
Роғыз вуйыштым бирәлбит.
Лөцәнә гың сотыжым
Курымыштат ужтэлыт.
Кызыт биндә ылашэт
Пэрвишы гань агыл,
Тыл сотэтәт молы
Кырасин тылэт агыл.
Кнопкым „чык“ сәрәләтәт
Соты кэчй гань сотәмәлтәш,
Тырым молы тырләшәт
Тыл соты донок лиэш.
Ылашыжят йажо,
Йангәшыжят соты.
Пэрви тәхән ылымашым,
Омынәшнәят уштәлна.

ват
тан
пөр
кың

лы

Мазарэш кодышты кыраһин тыл—электрик тыл шагалаш.

1. Кыраһин налаш	4	тангаш
2. Вашталтыш 5 стюкла 30 коп. дон . 1	„	50 коп.
3. Лу пачкы спичкә	1	„ 50 „
4. Кыраһин бирдә		75 „
5. Лампыжы	1	„ 50 „

цилажы 9 тангәдә 25 коп.

Электрик тыл.

1. Ик лампычкы	75	коп.
2. Проводкы (ик лампылан) . . 1	„	— „
3. Электрик ток тәр	6	„ 25 „

цилажы тангәдә — коп.

Шудымаш. 135 портан солашты мазар тангам кыраһин тыллан шават, мазарым электрик тыллан келеш, шотлэн лыкда. 286 портан сола мазарым шавә—тәгәок шотлыда. Тамдан солаштыда мазар порт, мазары окса тыл сотылан шәпнә,—шотлыда. Электрик тыл кыраһиннын гыц кынары шулдәш шагалаш?

Шулды гыц пасна кыраһин тыл гыц электрик тылжы малын лучы?

СОВЭТ ВЛАСТЬ ПÄШÄ ЭДЭМВЛÄН ВЛАСТЬ, ТИДЫМ МÄЛÄННÄ ЦАТ- КЫДЭМДÄШ КЭЛЭШ.

КЫЦЭ-СОЛА СОВЭТВЛÄМ БИШТЫМЫ.

Советвлä гишән цилä Союзын старысты — М. И. Нальиньин мам
попа.

— Пәрви кугижä годым, цилä халыклан кугижä хоza
ылын. Кугижä бикбимжым мблэндб вблнбш йымэш пиштэн.
Марыжы, рушыжы, мол халыквлäät-цилән кугижән кидбштб
ылыныт. Кугижä мам шана, тбдбм бштэн кәрдэш ылын.

Кызыт бндэ совет хоza ылэш. Советбштбжб пәшäзб дон
нэзэр, дä ик поратка хрëсань ылыт, пәшä халык гыц айырымы-
влä.

Н
Г

Нэзэр дон ик поратка хрэсань бшкэ сола советшкыжы гынъан, тѳр эдэмвләм айыра гынъ, тынәм вэлэ совет цилә хрэсань пашажым, эдэм тазалык пашажым, тымдым пашажым йажон вктәрәш тынәлэш. Худа эдэмвләм, пайанвләм, торговойвләм айыра гынъ, тынәм нынй цилә пашажым бшкэ вкыштгылә сәрәш тынәлйт.

Тыдйндон, советшкы айырым гоным, шаналталмыла, кум айырэн пуры лиэш-палымылә. Нээрвлә дон ик пораткан блышывлалән ик ышын лимылә, пайанвлалән волям пуаш аккэл.

Цилә пашә совет вьлнй вэлэ ылэш. Совет йажо гынъ, хрэсаньын блымашәт йажо, совет худа гынъ-хрэсань блымашәт худа.

Советдон вэлэ буржуйвләм, бэлогвардзейцывләм сьнгэн кәрдыннә. Советдон вэлэ анцыкыла лinä.

Сола советын пашажы.

Сола советын пашажы пиш шуку. Хрэсань блымашым йажоэмдәш, тышманвләдон, самыньвләдон кырәдәләш-цилә тидын пашә.

Иктын гыц кого пашажок сола советын-мүләнды пашә, сола хозанлык тѳрлымаш ылэш.

Прамой сола советжылан кым шурнан ныр гыц шуку шурнышкы ванчаш палшымыла, солалан кого үшкүжым войымыла, пырцы итырайым машинәм кандымыла, волык лицылым вәрйим пачмыла моло. Тыләц пасна, корнывләм, кывәрвләм моло тѳрлымылә, пожар лимашәш пожарный дружиным лыкташ кәләш, солавләэш пүшәнгывләм шьндьктәш кәләш.

Сола совет школывләм, лыдмы пѳртвләм начшашлык. Иктәт тымәндымы бнжы код, циләм тымдәш кәләш.

Копәрацивләм пачаш, артьөлвләм, иквәрәш пашәм бштшш ушәмвләм моло лыкташ кәләш.

Пиш шуку советын пашажы, Советшты шьнцшш эдәмвләжы бшкәтшшты бштәнжәт ак шоктәп.

Сәдйндон советлән цилән палшәнә гынъ вэлэ, цилә кәрәлым бштән шоктән кәрдынә.

Сола советын ногыныманшкы айырымы эдәмвләжы, служышыжы, копәраци вктәршыжы, ьдйрәмәш дьәльәгаткыжы,

агрономжы, докторжы, учительлжы моло-цилән мимбля. Цилән тэнгэ погынэн, солан Ыльмашым куштылташ, йажоэмдәш кэләш.

Сола советышты шуку йиш комисси, сәкцывлә лишәшлык. Мүләнды төрлөшты, вольык йажоэмдымы, тымдым гишәнәт комисси сәкцывлә улы. Эчә тышты налоговой, кооперативный, шулык иерәгышты-комисси, сәкцй манмывлә улы.

Сола советыш айырән кәртшывлә советын комисси, сәкцывләлән палшышашлык ылыт, тынәм вәлә ныны пәшәштым виктәрән кәрдйт. Сола советыштыш чльәнвләж й цилән, кыды гыньәт сәкцшты шалгән (пырән), пәшә йштышашлык ылыт.

Йадмаш. Сола советын маганьы пәшәжы? Тамдән сола советдә кыцә пәшәжым виктәрә? Махань пурым солаланда йштән? Тымәнмы пәшәшты мам йштән? Шулык пәрәгымашлән мам йштән? Кооперацим шәрәш кыцә налша? Сола советыштыдә махань комисси, сәкцывлә улы?

Шүдәмәш. Сола советвлән пәшә гишән казәтышты мам сирәтлытда.

Кыцә зайавльәнывләм сирәш кэләш-ти кныгәшток, шайылыны улы, анчалда.

Сирәмдә годым йажон, самындәок сирәш сацыда.

Задачывлә. 1. Виловат Сола советышты 4 сәкци улы. Ти ным сәкцишкы 36 эдәмим айрәнйт. Манбар эдәм рәдй ик сәкциштыжыпәлбдә.

2. Вәс солашты 6 сәкцы, Циләжы 48 эдәм айырымы, манбар эдәм рәдй ик сәкциштыжы, пәлбдә.

Пйтәри пумагаэш сирәдәок пайылыда, вара эчә сирән пайылән ачыда.

Советышты Ыдйрәмәш.

Эртыш тәлым сола советым айыраш шагална. Ыдйрәмәшгә, пүэргыгә иогынән шыцнә. Рик гыц, хала гыц моло тольәвы.

— Күм вара йндә айырәнә? Күм шанәдә-кәләсбдә!— манәш сола вуйлалтышына.

Тәвә цилән саслаш тынгәльәвы: иктыжы— „Иваным“, манәш, сбгырә, вәсбжы— „Пәтырым“.

— Лысавәтым айыршаш!— манәш ик Ыдйрәмәш, шәкләнәнрәк попа.

— Лысавәтәт йара, вәты-ороды агыл, маныт кыдыжы попыкалат. Ик шонгы мары анцыкырак ләктәт попа:

— Ма, тиды бидыраман паша машанеда кыце? Бидыраман мам вара пала? Лыдын-сиренат ак мыштыш,-манэш, сасла.

— Кыце ак мышты вара, кок тел тыманьаш каштыннаш? Маныт бидыраманшвлә.

— Биньә айырышаш! Мам бштыкәләш тәнгәләш, — ужына тәвә — маныт марывлә. Мыскылән-мыскыленок Лысавәтәм айырэвй.

Ма, Лысавәт нымат бштен ак мышты мапанышна, шй-на биньәнй. Анчәт гинь, Лысавәт пүэргй гйцәт утла солалан пуры бштыш. Лыдмы пөртгым пачыктыш, ышкылым төрлөктыш.

Мәнман ыржаат прамой бш ли тәнә, икиәшйжй гинь воксәок йамы. Лысавәт бшкәок халашкы кәшәт мүләндй анчыш комисым солашкына; нырыштыш киндйм анчыкташ кандыш.

Ма машанәт вара? Мәнман солан налогом чбдәмдәвй вәт. Кыдыжылан эчә воксәок бш тұлөктәп.

Тәвә Лысавәт тымәнбйнәт, тымәнбйжй такәш йамтә, бидыраманш ыләш гиньәт совәтйшты пәшәм вктәрән кәрдәш.

Йадмаш. Малын Лысавәтәм совәтйшкы шукужы йнәштй айырэп ылын? Кыце Лысавәт совәт пәшәм вктәрән? Магань пурым солалан бштен? Пәрви бидыраманшым тәгәнь пәшәшкй айырат ылын вара?

1926-ин мазары Ыдырәмәш сола советвләштѣ ылын.

Циләжѣ айырымы	87.000
Нинѣ лошты-сола вуйлалтышы вләшкѣ айырымы	305
Волисполком члән вләшкѣ	3.000
Рэвизионный комисиишкѣ	7.800
Марын Ыдырәмәш советѣштѣ	377

Кыцэ советвләм айырат.

Солавлә гѣц рай - сәльсоветѣшкѣ чләнвләм айырат. Вара солавлә гѣц айырымвлә район советѣшкѣ погынатат Ышкә лошты гѣц ик иәш прэзидьйумым, (Советѣн пәшә вѣктәрѣшвләм) кым әдәм гѣц айырат. Рай-сәльсоветѣшток каж-дый солаәш ик иәш сола (сәль) уполномочынныйым айырат. Сола (сәль) уполномочынныйжы рай-сәльсоветѣн чләнвлә ло гѣц, сола йѣдә айырән колтымвлә ло гѣц айыралтәш.

Районвлә гѣцок халашкы, кантон советѣн погынымашкы колтат, тѣштѣ кантонәш советѣм айырат, Кантон гѣц әчә областышкы әдәмвләм айырән колтат, областной сѣздѣшкѣ. Тѣштѣ вара областын пәшә вѣктәрѣшѣвләм, вуйлалтышы-вләм айырат. Мам Ыштәш кәләш, пәшәжѣм анцыкылаәш погынымаш кәләсән анчыктән кода.

Солашты сола (сәль) уполномочәнный совет пәшәм вѣктәрѣшѣ ыләш, районышты-райсәль совет вуйлалтышы ыләш, кантонышты-кантон совет, областышты-областной совет погынымашвлә вуйлалтышы ылыт. Область агыл-республикѣ гынь, тѣшты-гувәрнски, уйәздной, волостной сѣздвлә вуйлалтат.

Советвлә погынымаш шѣдѣмьдон пәшәштѣм вѣктәрәт. Ти советвлә погынымаш гѣц погынымаш йәктә Ышкә йѣрым вәшѣштѣ хоza ылыт,

Вәс погынымаш лимѣкѣ, советѣшкѣ айырым әдәмвлә, мам Ыштәнѣт, пәшәштѣм, йәжожым, самыньжым молы цилә шайышт пуат.

Йадмаш. Районышты, (солаштат), кантонышты, областышты-кү хоza ыләш? Погынымаш гѣц погынымаш йәктә кү хоza? Советвлә шѣдѣмьдон пәшәштѣм вѣктәрәт?

Советѣшкы айырымашты тә ылында вара? Мазар гәнә ылында? Махань совет айырымашты ылында?

Күм совэтѣшкѣ айыраш акли.

Кү пашам бшкэ ак бшты, йаллан бштѣктэ, йал бштѣмбѣдон вэлэ йлэ. Йаллан бштѣктѣмбѣдон шуку доходым нэлѣт. Тэхэнь эдэмвлэ фабрику, завод хозавла моло ылыт.

Паша бштѣдэок пользым нэлѣт, пайат, нинѣм айыраш ак ли, бшкэат йалѣм айырэн ак кэрдэп.

Эчэ торговойвлэм, манаквлэм, поп йыхвлэм айыраш акли.

Пэрви пайарны ылшывлэлэн, уратныкышты, стражнѣыкышты шалгышывлэлэн, кугижэ лишнѣ ылшывлэлэн моло бнѣанэш ак ли, нѣнѣмат нѣи айыраш, нѣи айырыкташ ак ли.

Кү пыт ынан агыл, сэпнэ, ороды-тѣдѣвлэмат айыраш ак ли.

Эчэ шолывлэм, казѣонѣй оксам шалэтэн шушывлэм, кыравэн кашывлэм айыраш ак ли, айырэнат ак кэртэп.

Кү советѣшкѣ айыра, күм айыраш лиэш.

1. Цилэм-пүэргѣгэ, бѣдѣрамэшигэ-пашазѣвлэм, служышывлэм. 2. Хрэсанѣм цилэм, пайанвлэ гѣц пасна, кү-йал шүм ак нѣйгѣ. 3. Йакшар салтаквлэм айыраш лиэш, бшкэат айырэн кэрдѣт.

Вырсэш шушыргышывлэ, аль тонышток пашээш шүшыргышы-пашам бштэн кэртѣмвлэат айырэн кэрдѣт.

Закон тэнгэ шүдэ: 18 иаш йактэ айырэнат ак кэрдэп, бшкѣмбштѣмат айыраш ак ли. Паша эдэмвлэ гѣнѣат 18 иаш гѣц кого вэлэ кэрдэш.

1926-27 ин Мароблаस्थ्यшты советѣшкѣ айырэн кэртшѣвлэ цилэжѣ 238.956 ылыныт, бѣдѣрамэшѣжѣ—126.443 ылын.

Цилэжѣ изижѣгэ когожѣгэ Мароблаस्थ्यшты 482.078 эдэм.

Шүдѣмэш. 1. Мазары пүэргѣжѣ айырэн кэртшѣ ылын. 2. Мазар эдэм советѣшкѣ айырэн кэртѣмвлэ Мароблаस्थ्यшты ылыт-шотлэн лыкда.

Задачывлэ. 1. Кожла солашты советѣшкѣ айырэн кэртшѣ 963 эдэм ылыт, Изи солашты 3 гәнэ чѣдѣ. Мазар эдэм Изи солашты советѣшкѣ айырэн кэртшѣ? 720 эдэм, кэртѣмѣжѣ—9 эдэм ылыт. Айырэн кэртѣмѣжѣ мазар гәнэ чѣдѣ ылыт?

3. Советѣшкѣ айыраш погынымашышты цилэжѣ 847 эдэм ылыныт, бѣдѣрамэшѣжѣ—11 гәнэ чѣдѣ ылын. Мазар эдэм бѣдѣрамэшѣжѣ ылын?

Совэт законвлӓ.

Кѣзѣт мӓнмӓн Совэт рѣспубликвлӓн ушӓмѣштѣ пӓшӓзѣ дон хрѣсӓнѣын Ёлѣмӓшѣм куштылташ, йажоѣмдӓш Совэт шу-кы законым лыктын.

Кугижӓ годѣм пайарны дон кого хозавлӓм эчѣ когоракын найдараш законым лыктыныт. Совэт ушӓмѣн законвлӓжѣ пӓшӓзѣвлӓ вӓкѣ ылыт, пайанвлӓлӓн тӓмдӓш волям ак пуӓп.

Пӓрви мӓлӓндѣ шукужы пайарнывлӓ кидѣшты ылын, Совэт закон тѣ мӓлӓндѣм шывшын нӓлын. Цилӓ мӓлӓндѣ Совэт рѣспубликвлӓн ушӓмѣштѣ пӓшӓзѣ дӓ нӓзӓр дон ик поратка хрѣсӓнѣвлӓн кидѣшты ылӓш. Мӓлӓндѣ законвлӓ хрѣсӓнѣлӓн сола хозӓнлыкжым лӓктӓлӓш палшат.

Совэт закон ёдѣрӓмӓшлӓн ирѣкѣм пуӓн, Пӓрви ёдѣрӓмӓш маржылан ровотнык ылын, Ёшкѣмжѣн нѣмажат укӓ ылын, маржын паспыртӓш вӓтѣм сирӓт ылынат, марыжы шӓдѣдӓ нѣгышкат кӓнӓт ак кӓрт ылын. Маржы вӓтѣм шиӓш, орландара гѣнѣӓт, маржы гѣц вӓтѣ айырлӓн ак кӓрд ылын. Совэт законвлӓ ёдѣрӓмӓшѣм пӓӓргѣдон ик тӓрӓш ёштӓнѣт. Пӓрви ёдѣрӓмӓшлӓн тушамат путӓлыт ылын, Кѣзѣт ёдѣрӓмӓш цилӓ пӓӓргѣ ганьок нӓлѣн кӓрдӓш, У сӓмѣӓ ёндӓ у стӓтъӓн ёлӓ. Сӓмѣӓ закон шачышымат, тѣтѣӓмӓт пӓрӓгӓ. Пӓрвиш ганьы сайак укӓ.

Пӓшӓ законвлӓ халашты пӓшӓзѣн пӓшӓм, солашты—тӓрзѣ (батрак, ровотнык) влӓнѣм пӓшӓштѣм пӓрӓгӓт. Пӓрви хозавлӓ, мазары шанат, тѣнӓрѣ ровотайыктат ылын. Кѣзѣт закон 8 цӓш, кыды варӓжы 7 цӓш вӓлӓ ровотайаш шӓдӓ. Кӓ 8 цӓш гѣц утым пӓшӓм ёштѣктӓ,—тѣдѣм пѣзѣрӓлѣт, судышкы пуат.

Шукужы, мӓ, худа пӓшӓм, самыным ужына гѣнѣӓт, йукуым ана лык. Тӓнгӓ ак йары. Самыным ужмыкы Р. К. Ишкѣ, кӓзӓтѣшкѣ молы кӓлӓсӓш, сирӓн колташ кӓлӓш. Тѣнӓм вӓлӓ копӓратѣв влӓӓт, вӓсѣ влӓт цилӓ тӓр ёштӓш тѣнгӓлѣт. Цилӓ пӓшӓ эдӓмлан совэт законвлӓм пӓлӓш кӓлӓш. Тѣнӓм вӓлӓ ёлѣмӓшнӓ куштылга,

Йадмаш. Малын совэт власть мӓлӓндѣ законым, пӓшӓ законым, сӓмѣӓ законым моло лыктын? Малын цилӓ нӓзӓр дон икпоратка хрѣсӓнѣвлӓлӓн совэт законвлӓм пӓлӓш кӓлӓш?

Шудѣмӓш. Улы законштыжѣ махань законвлӓм тӓ пӓлӓдӓ-сирѣдӓ. Ада пӓлѣ гѣнѣ, лыдмы пӓртѣшкѣ кӓдӓ, тѣштѣ цилӓ законвлӓ улы.

Марлан кэмәш.

Михивыр Льюксандра марлан кэмбжым тэнгә шайыштәш.

— Мбнь кушкын шагальмат, атьам дон авам марлан нуаш шагальэвй. Мбнь эчә мары лыкшымат ужтәләм, мбньбм марлан пунәштй.

— „Иргодым тбнь докәт мары анчаш толәш“,—манәш атьам. Мошы вәтй мбнь донәм нымат попыдәок, атьам дон авамлән вәлә попалталынат, марым кандаш лин.

Иргот ли тәвә-йара. Анчәм-вадәш мары кыдал толы. Мбньбй шбнцәш кәнәм ылы, атьам бш колты.

Мошы вәтй атьам дон авамлән мары лыкэмбм хывалә,- мбнь, колыштам вәлә.

— Әрәкәм ак йү, тавакым ак шывш, йәл ганьы-шиәдәл, вырсәдәл моло ак кашт. Пөртжй моло—у пөрт, кого пөрт,— манәш. мошы вәтй хытыра.

Шукәт бш ли, анчәм-атьам пумыла шайышташат тбнгәльбй.

— „Тбньжй вара кәәш сөрәт?“—манәш мбнь гбцәм атьам йадәш. Мбнь ам кә манамат, кыцә тәхәнбләнәт ат кә вара, бньә күлән кәнәт?—манәш атьам.

„Бдбйр кынам вара кәәм манәш?“—манәш мошы вәтй. „Тидбжй лачок!“—маныт. Варажы мбнь гбцәм йатдәок әрәкәм йүн колтәвәт, кәвй.

Вәс вадны йүэвй.

Мбньбй бшкә солана Лвәксән Иванлан кәнәм ылы.

— „Махань тәхән нәзәрлән кәмблә, кбчәш кәнәт ма?—манәш атьам. Тэнгә йаратыдымланок пуән колтәвй.

Марлан кэмбкәм шукат шбнә бдбй,—анчәм,-марәм, йәл ганьок, әрәкәм йүәш, тавакымат шывшәш, вырсәдәл-шиәдәләт мышта. Эчә варажы мбньбмәт шийәш тбнгәльбй. Кок тьәтәнә моло лимбкәт соикток шийәш ылы. Мбньбм вәлә агыл, изи брвзәбвләмәт үп гбц шывшәдә ылы. Сәк когонжок кымшы әзәм бштймәм анцыц шин. Әзә бштймблә колашок цацышым, әзәәмжәт колышы шачы.

Блбмәшәм пиш худа ылы. Шукы атьамвлә докы мә-гбрән-мәгбрән миәнәм. Икәнә айырлашок сөрәм ылы, атьам вырсәш тбнгәльбй. „Кыцә вара айырләт, цәркбштй вәнчәймбйлат, хбрәстйм моло шывшалнатыш?—Йымы вәнчәймбдон икток вәт-блок.—Айырләтәт йәл гбц намыс лиәш“—манәш.

Шинок пуштэш машанышым, йара Советски власть ли Советски власть лимькы төрок марэм гыц айырлышым. Марэм атьамвлә докы паштәкәм толын, шин нангәнәжы ылы да, киджы мытыкәмбін.

Бндә кут и шоэш вәс марлан кәнәм гынь. Вәнчәйдәлнә гыньәт, марәмдон пиш йажон ыләнә. Кут ишты икәнәкәт чивалтәят.

Шиэш гынь, кышкы кәашкәләш,-пәләм. Солаэшнә лыдмы пөртым пачәвәт, коговләм тымдаш тынгальвәй. Мыньәт кок тәл тымәнәш каштым. Бндә лыдын сирән мыштәмәт, совет законвләмәт пәләм. Кызыт ыләшәм пиш куштылгы. Пәрвиш марэм донжы пи курымымок ыләнәм.

Йадмаш. Кыцә Льоксандрам марлан пуэныт? Махань ыләмәш тидын рэволюци йактә ылын? Пәрвиш закон күн вәкы ылын? Совет законвлә ындә күн вәкы ылыт? Кыцә ындә.

Ыдырәмәшләнәт палша?

Кыцә тәрзым (ровотныкым) урдат.

Рушәрнән Пәтыр Иван Хөдөр овәтнә гыц шыдәшкән толын.

— Кагыльәт күн?-манәш, вәтыжы гыц йадәш.

— Күн-күн! Тәвә лыктам.-манәш тыдыжы.

Итәй,-шуктым олмам, охырәцым мүгырәп гыц канды, кагыльәтым пычкәдән шынды. Тагачы вычыдым хына толәш. Рик гыц инструктыр толын. Кү тәрзым урда, анчән, йадышт кашташ тынгәләш,-манәш, Хөдөр пона.

— Малын вара анчәнжы каштәш?-манәш, вәтыжы йадәш.

— Малын вара?.. Кү гыньәт, тәрзыжым пыразнык годынат пәшәм ыштыктә, худан пукша, манын, алталән шындән сәй,-манәш тыдыжы.

Пәрви хала гыц толшывләм моло йүктәлтәт-пукшалтәтәт, тос лит ылыат, ти инструктырымат изиш тәнгәок шыраләшкәләш.-манәш Хөдөр.

Тәрзышты туны вольык витәм итырайән шалга ылын. Хөдөр ләктәшәт:

— Ма Иван, рушәрнәнәт пәшәм сацәт? Ситә. Алок, пырок!-Манәш, Хөдөр йывыжән попалтән колта.

Иван кольмыжым шагалтаат, пөртышкы пыра.

— Бїрвэзї эдэмлән шүкшї тыгырдон каштан ак олмыд. Рушәрнәнжї молө изиш косирәйәлмї шөэш вэт, мїнбїн тыгыр йалашым чиок, вара качкына,-манәш, Хөдөр Иванлан попа.

— Ма вара тагачы хозаэм пиш пуры лин?-манәш, Иван шаналта. Хозажын йажо тыгыр-йалашым чийәт качкаш шїн-цш.

Кагылым тїнгәл вэлә шоктат, тамахань пәлдбїм эдэм пырән шагаләш.

— Пуры кәчбї лижбї! манәш тидбї.

— Шу ли! Толок, шїцок,-маныт нинбї.

— Мбїнь тбїндокәт ик пәшәдон толнам, — манәш, толшәт попа.

Пәшә гишән вара попәнә, кбїзбїт качкаш шбїц, хбїрәләт моло-манәш Хөдөр. Сырам моло лыктын шбїндә.

Иәлдбїм эдәмәт стөл лошкы шынцш, кагыль вләм качкәш.

— Корны кужы, ик 20 уштыш лиәш. Иара имнбїн толшы лиәт, шбїнцбїн толым. Солашкыда инструктыр толы, тбїдбї шбїндән кандыш,-манәш толшы эдәмәт попа.

— Кыцә? Тбїнь инструктыр ат ыл ма?-манәш хоза, өрбїн колтән.

— Махань инструктыр, мбїнь Трандырын пбїркәшбїкшбї ылам. Ём йадаш токәт толынам манәш тбїдбїжбї.

Хоза шбїдәшкән колта.

— Мбїнбїн нымахань үәт укә, кәок ләкәт. Кынары кагыльем качкыц-ситә—манәш.

Хынаәт өрбїн колтән. Йбїләрәк выргәмжбїм чияләләшәт-түгбї ләктбїн кәә.

— Тбїнжбї, ма, найарныла пырән шбїнцбїнәт? Тыгыр-йалашәтбїм кыдаш. Кә, капка анцылым итбїрәйбї, манәш, Иван вбїкбї сбїгбїрәл-сбїгбїрәл колта хоза. Хөдөр шбїдәшкән шбїнцбїн. нымат бшптәш ак пәлбї.

Ма ороды лим... Инструктыр машанәнәм, кынары пукшән-йүктән колтышым вәт,-манәш.

Ик пәл цәшбшптбї тәрзбїжбї мбїнгәш пөртбшкбї пыра.

— Инструктыр мбїнбїм сойузышкы шүдбш, кәәш лиәш?-манәш, хозажы гбїц йадәш. Капка анцыл итбїрәйән шалгымыжым ужын.

Арвѣашты Хөдөр докы суд гыц повэскә толгы. Законшты празнык-кэчы ровотайыкташ шүдүмь агыл, Хөдөр закон шүдүмьим колыштэят, судышкы вәрэштѣн.

Йадмаш. Кыцэ Пэтър Иван Хөдөр тәрзыжым урдэн? Кыцэ тидь сойузыштыш инструкторым алталынежы ылын? Малын Хөдөр-рым суйэныт?

Шүдымаш. 1. Инструктор шамакым пәлөдөм шамаквләм анчык-тымашты мода. Эчэ тэгэок сойузым, повэскәм-мода.

Совет суд.

Кугижә годым суд пайанлан дә пайарнылан вэлэ палшән, ниньим пәрэгәш вэлэ суд ылын.

Кү пәрви судьяа лин кәрдәш ылын? Кү пайарны ырлык, күн окса шуку, пайан-нѣнѣи вэлэ судьяа лин кәрдѣт ылын. Мировой судьяажы-күн кого тома влэжы, мүлөндѣжы 6.000—15.000 тәнгә нәрәш улы,-тѣдѣи ылын,

Хрәсән лошты тәхәнѣи пиш чѣдѣи ылын. Хрәсән гыц судьяа лимыкыжәт, соикток пайан бѣшкә вәкыләжы сәрә ылын.

Такәш тәнгә пәрви попыдәлѣт: „силандон ит шиэдәл, пайандон ит суйалт“.-маныт ылын.

Совет суд нәзәрлән, пәшәзблән дә мол пәнә әдәм вләлә-нәт палша. Мәнмән закондон пәшә-әдәм вэлэ судьяа лин кәрдәш. Бѣдѣрәмәшәт кызыт пүэргѣ тәрәшөк судьяа лин кәрдәш.

Совет власть бѣдѣрәмәшѣмәт кугижаншѣи пәшәм бѣштәш-тымда.

Мары дон вәтѣи айырлым годым моло, ниньин йылам бѣдѣ-рәмәш утларак пәлә. Сәдѣндон суд пәшәшты бѣдѣрәмәш пиш кәләш.

Совет суд-тидѣи школы, манаш лиәш. Пәшәзбѣдон хрә-сән судышты шѣнцән, нарзасәдәтәльѣшты молы кашмыкы-шты законвләм пәләш тѣнгәлѣт, рәспублик пәшәм вѣктә-рәш тымәнѣит.

Йадмаш. Кугижә годым кү судьяа лин кәрдәш ылын? Совет власть годин кү кәрдәш? Малын бѣдѣрәмәшлән суйымашты лиәш кәләш? Күлән пәрвиш суд палшән, күлән совет суд палша?

Задачи. 1. Март тѣлзѣин судышкы 1472 зайавләнѣим пумы, апрельѣнжы 46 вэлэ. Мазар гәнә апрельѣн зайавләнѣи чѣдѣи ылын?

Закон пәлімәш.

Цилә законым пәләт гынь вәлә, йләш куштылгы. Шыргым нәлмәй годым, аңа-йыраным тьагайым годым, эчә молы годымат, законым пәләт гынь вәлә-мам йштымьлә, кышкы кәмьлә-йөнәйм моат.

Сәдәндон кугижә годым хрәсәньвләлән законвләм йнәштәй пәлйктәп ылын, законым агыл, сирмәшйжымәт тымдыләлыт.

Кызыт йндә совет власть тымдашат саца, совет законвләмәт пәлйктәйнәжы. Сәдәйн донок райсоветвләшкы, лыдмы пөртвләшкәт, копәраци вләшкы цила вәрә совет закон кнәйгәвләм, закон сирымән казәтвләм моло колтат. Тәштәй мұләндәй законәт, шыргы законәт-цилә улы.

Тәшәц пасна эчә нарсудвләштәй, кого копәратыввләштәй халашты моло йүридичәски консультаци (пәшәм ажәт пумывлә лиәлтәйт). Ти консультаци (пәшә ажәт пумы вәр) вләштәй хрәсәньлән ма кәрәлжым цилә кәләсәт, палшән пуат, зайавльәнәймәт сирән пуат.

Тәхән консультаци манмы, пәшәм ажәт пумы вәрвләжы Москвашты хырәсәньйн йрдәй пөртәштәйжы улы. Ти пөрт Мәснәйцки ольцәштәй, Златоустынеки проулкашты ылән. Кым иштәй ти хрәсәнь пөрт 30 тәжәм хрәсәньлән палшән, советым пуән. Эчә пәшәм ажәт пумы вәр Москвашты, „Хрәсәнь казәт“ дон „Бәднота“ казәтвләм лыкмашты улы.

Ти казәт лыкмывләшкы сирмәшым вәлә колтымыла. Нәйнә вара, мам йадынат, цилә йшкә казәтәшйшты-кыцә йштәймьлә, кышкы кәмьлә-кәләсән, сирән колтат. Кыды йужнамжы эчә сирмәшымок сирән колтат.

Тәхән консультаци, пәшәм ажәтмәш вәр манман „Кыралшы“ казәтәй лыкмы вәрәштәт Цик халашты улы. Тәштәт, сирмәшдон йадын колтымыкы, цилә кәләсән, палшән пуат.

Шуку, хрәсәньлән кәрәлым, казәт вләәш сирәт. Казәтәйм циләлән лыдаш, нәләш кәләш. Йшкәтәйн агыл гынь, коктын-кымытын моло нәләш лиәш.

Йадмаш. Сола советдә тәләндә совет законвләм пәләш палша? Лыдмы пөртәштәй кыцә пәшә йштәйм гишән ажәдәйт? Солаштыда шукин казәтәйм нәлйәт вара? Ма кәрәлдә годын, судыш пумы годын моло рикәш, лыдмы пөртәш каштыда вара?

КЫЦЭ СОВЭТ ВЛАСТЬ ПĀШĀ ЭДЭМВЛĀН ШУЛЫКШЫМ ПЭРЭГĀ.

Солашты шулыкым пэрэгимāш.

Кū куштылгын пāшām бштā? Кū шоэн вэлэ цэрлāнā?— Кū цаткыды, шу эдем ылэш,-тйдь. Тэхэнь цаткыды, шу эдем-лāн лэлъ пāшāжāt, пāшāлāāt ак чуч, мырэн-шишкэн пāшāжбм бштā.

Тоша, чбнбикā эдемлāн куштылгы пāшāжок лэлбн чучэш. Тэхэнь эдем йангылаат, качкынат ак кэрт.

Машинāвлāдон вэлэ цилā пāшāжок куштылгын бштāл-тэш. Машинāвлāжб, солашты агыл, кантон халаштат чбдб ылыт. Мālāннā пāшām йажон бштāш шулыкан лимблā.

Кугижā годым солашты ниш худан, лъāvбрā лошты блэнбт. Пбртжб шбкшэш сыцан шбнцэш, пыракшы, лъāvб-рāжб парнъа кбжгбцāш лиэш. Олвāлнб вольыкым урдатат, пбртбшкб намозы пыш лāктбн шбнцэш. Тэхэнь худа шб-лбшбшптб эдем цэрлāнā.

Качкашыжат моло мāнмāн роколма (тури) дон сыкырым вэлэ шукужы качкыт. Пайым шоэн вэлэ ужыт, шбшэрбм, ўм кāнбж брбн дā шбжб андак вэлэ качкыт. Ак ситэшбжб кого пāшā годымат ностым айт, улы годинат, шбшэр-тары-кым моло ак качэп. Изивлāлāнāt, сулык лимāш гбц, ак пук-шэп. Прамой ак пукшэпāt, брвэзбвлā лъāvбрāвлā лит, цэр-лāнāt.

Мāнман, марын, āзā шачмыжы годымок лъāvбрā шачэш. Мбшкбрāн вātбм пэрэгбдбмāшэш тэнэ лиэш.

Мары вātбжбм āзā бштāш шагалмэшкбжб со пāшām бштбктā. Йужнамжы пāшā лошток ныр покшалан, алыкэш моло āзām бштāt, тбшāкок эчэ пāшām бштāt. Шуку тэнэ бдбрāмāшвлā локтылалтыт, брвэзбвлāжāt прамоѳ ак лиэп.

Кбзбтāt эчэ ти самынвлā шуку мāнмāн блбмāшбшптб улы, эчэ совет власть тбрлэн шоктыдэ. Пэрвишб ганьок агыл. Кбзбт хрэсāнвлāн шулыкым цилā статыан пэрэгāш сацат, вольнбцбвлāmāt шуку бштāt, мбндбр, шокшы вārбшкāt колтат. Он йишнбшвлām моло кэчбвāл лбвākблā, курорт манмапкы колтат. Шуку Совет власть хрэсāн блбмāшбм куштылтэн.

Тэнэ гбнбāt эчэ шуку ак ситбнā самынна улы, цилā тбрлāш, вольнбцбвлām шукэмдāш кэлэш.

Бішкыләннәжәт ирэрәкын ылаш садаш кәләш, ышкым-
нам пәрәгәш кәләш.

Иадмаш. Кыңә пәрви кугижә годым хресәнь йлән? Совет власть
хреснь шулыкым төрләш мавләм йштә?

Задачывлә. 1. 1925 ин сола влаштй 3.196 шулык төрлйм вәр-
влә ылын, 1926 ин—4.000 вәр ылын. Ик иштй мазар шулык төрлйм
(санатори) шукәмын-шотлыда. Мазары ик тйлэйштй шукәмынйт-пә-
лйдә.

2. Ти шулык төрлйм вәрвләштй 1925 ин 52.946 әдәм кимй вәр
(койка) ылын, 1926 ин—58.029 вәр ылын. Тйлэйштй мазар әдәм кимй
вәр шукәмын?—пәлйдә.

**Маробластышты халыкын шулык пәрәгымәшкй мазар
окса шәләнә.**

1923 ин	118.430	тәнгә
1924 „	176.855	„
1925 „	304.000	„
1926 „	548.305	„

Тәнгә, Маробластыштына хозанлыкна төрләнймй сәмынь,
халыкын шулыкым пәрәгәш сацат.

Азә дон әвәжым пәрәгымәш.

Сола советвлән мол пәшә гыңц пасна әчә азәвлә дә
азән әвәштйм пәрәгымәш пәшә улы. Ти гишән сола советйш-
тй комиссьи улы.

Ти комисйишкй совет гыңц ик әдәм, вәшпалшыш ко-
митьәт гыңц, копәратыв гыңц, комсомол гыңц ик әдәм рәдй пы-
рат, учитель, доктыр, дьәльәгаткы моло пырат.

Ти комисьин-пәшәжй тәхәнй: мужанвлә гыңц, шйвәдй-
шйвлә гыңц дә аза йштймәшкй кашшы папавлә гыңц вәтй-
вләм карандаш, пәрәгйшәш лык. Нинйн самыныштым, ак
йарыштым вәтйвләлән ынгылдараш кәләш.

Вәтйвләлән азәм пукшаш, анчаш тымдат, азәвләжым
йасы моло лимәшкың доктырвлә шйрәнок анчат.

Ти комисьй вәтйвләм погән кәнгйж йбдә азәвләлән
йәслйм, площадкым солаәш, кәрдтмй сәмынь, пачшашлык.

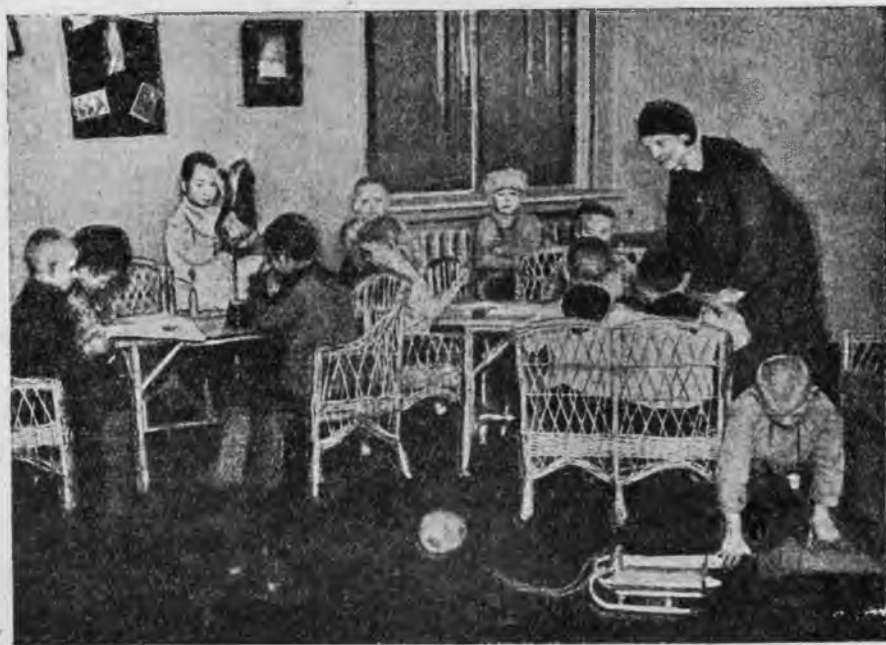
Йаслыбжи тиди тэхэни ылэш. Школы пөртэш, аль вэси иктә махань когорак соты пөртим итйрайән, мышкын шйндәтәт, тйшкы азавләм нәшә вэрәмән вәтйвлә кодаш тйнгәлт. Тиштй азавләм йажон анчат, пукшат. Азавләм цйвйлтәт, кәчбнй ирә тыгырым чиктәт, качкышын йажожым-качкышым пукшат. Азә анчышывләжй тымәншй әдәмвлә лишәшлык ылыт дә әчә тиштй доктор анчышаш лык.

Вәтйвлән тэхәнй йәслыбштй солашты лишнй улы гйнй, нәшәштәт анцыкы кәә, йәнйштәт латна, азәштй шужа, аль йасы моло манын шанаш укә.

Йадмаш. Азә дон әвәжым пәрәгйшй комиссий солаэш мам йштй-шәшлык? Күвлә ти комиссийнкй пырат? Тәмдән районшты тэхәнй комиссий улы вара? Азавләлән йәслым пачаш сбрәт?

Шүдымәш. 1. Пйтариш дон вәс йадмәшәш кәләсймым ти шайашты модаат, сирән нәлдә.

2. Ти шамаквләм: комитбәгйым, дьәльбәгаткы,-пәлдйым шамаквләм кәләсймәштй мода.

Азә анчим йәслыб.

Совэт республиквлән ушәмбштѣ сола йәслѣвлә.

1921 ин . . .	40	йәслѣвлә	ылыныт.
1922 „ . . .	250	„	„
1923 „ . . .	475	„	„
1925 „ . . .	2.615	„	„
1926 „ . . .	3.060	„	„

Шүдымәш. 1925 ии дон 1926 иин 1921 ии годшы гыц мазар гәнә йәслѣвлә шукәмбнѣт,-шотлыда.

Мароблыстышты тинәр йәслѣвлә ылыныт.

1923 ин . . .	22	йәслѣ	ылын
1924 „ . . .	29	„	„
1925 „ . . .	36	„	„
1926 „ . . .	48	„	„

Пѣрцәш подылыктымаш.

Ик солашты салтак служважы гыц сифильис манмы худа цѣрдон цѣрләнән толын. Толмыкыжы тѣрок вольнѣцѣшкѣ моло кѣтѣ, тѣрлән цацыдѣ. Пѣрви салтаквләм салтакышты тымдаш моло цацыдѣлѣт, шулыкыштымат пѣрэгѣдѣлѣт.

Ти салтакат, такәш цѣр вѣлѣ, йѣлѣ тѣрләнә машанән, доктырлан моло анчыктыдѣ.

Нѣржѣ, ышмажы шүәш тѣнгәлѣнѣт, ти салтакым солаш-тѣжы иктѣт токышты моло бѣнѣштѣ пырты ылын, йаратыдѣ-лыт. Салтак ойхырән-ойхырән ковѣйәш тѣнгәлѣн.

Салтак пѣрцәш подылмы кѣчѣ ик вѣтѣ әзәжѣм пѣрцәш подылыкташ каштын. Ти худа цѣр әзәлән пѣрцәш савала гыц пѣжѣн.

Ти әзән әвәжѣ бѣшкѣ тѣнгә шайыштѣш:

— Әзәлән пѣрцәшѣм подылыктән толымат, шукат бѣш-ли-әзәәмѣн ышмаштыжы йакшар чүнчѣ ләктѣ. Әрәкәмѣт шѣ-рән анчышым, мышкынат пугайшым-сойток шәрлѣ вѣлѣ. Изиш лимѣкѣ бѣшкѣмәмынѣт онгыштѣм тѣхәнѣ чүнчѣ влѣок ләктѣн шѣнцѣвѣ. Доктыр докы моло тѣнәмок шѣм кѣ. Ик иштѣ

Бидьрэмбін нэржй валаш тьнгальй, Ышкымэмбінат нэрэм шуаш тьнгальй. Вольньицьйшкй кэшйм.

Доктырвлā анчэвāt, мьньйым вырсаш тьнгальэвй: „малын кьйзйт йактэ толтэлāt вара, āзāэдйм воксэок локтылнат дā, Ышкэжāt цэрлāнэт“—маныт.

Мьнь тышкэвэк шээш манын шаналтыдэламат, со-эртā машанышым.

Бидьрэмдон когыньнам вольньицьйшкй пиштэвй. Солāшкына ик доктырым анчаш колтэвй.

Солаштына лу томашты тэхэнь цэрйм моныт. Цилā йадышт лыктынытат, пālэнйт: нинй цилāн салтакдон ик гоным ковэйэньйт ылын, салтак паштэк пьрцāшйм подылынытат, цэр пижйн. Салтакын ышмажы гьц савалаэш шū пэлйкшй кодын ылын, тй савала донок поп цилālāн пьрцāшйм подылыктэн, цилālāн цэрйм пуэн. „Тьнāмшэн йндэ лу иāt утла эртэн. Бидьрэм нэртэ коды, мьньбйнат валыш нэр ли, марэм ти цэрдон ородышкы кэшāt, колыш“,—манэш.

Сифильис манмы цэрэт тэхэнь худа ылэш.

Йадымаш. Пьтāри кў сифильисдон цэрлāнāш тьнгальн? Малын авāштй бидьрйштйм тьрлāш цацыдэлыт? Бидьржй вара маханьы лин? Атйājй ма лин?

Шудымāш. Лыдмы пьртйштй сифильис цэр гишāн кньигāм нāлдāт, лытда.

Трахомы.

— Икāнā мьнь хала гьц толшыла Митри тосэм докы пырышым. Шайа гьц шайам тьнгальнāт, шукурак шьйнцэн колтышым, ййт ли.

— Ййт вашт мам кээт, амалок,—манэш Митри. Ашкэдāш ѳркāнйшймāt кодым. Ирок шьйргэм мышкымат, нйньн шьйргй-савыц донок йштйльйм.

Ик кым кэчй лиāt, сьйнцāэм тама лйгйштймлā, сўк пырымла чучаш тьнгальй. Вара йакшаргаш тьнгальй. Ырвэзй влāэмāt „сьйнцā пыжла“—манаш тьнгальэвй. Кыралаш моло кээмāt пушэ йасы. Доктыр докы анчыкташ вара кэшйм.

— „Ти цэрāн эдэмдон ик шьйргй-савыцэш йштйлнāt“,—манэш. Тоннажат иктйнāt укэ ылы ач,—манам. „Тонда агыл гьнь, йāl доны“,—манэш доктыр.

Вара ашйндārэн колтышым. Митри тосэмбйн авājй сьйнцādэ йлā, воксэок ак уж. Митрин Ышкымжйнāt сьйнцājй пыжлышы.

Йара андакок төрләш, лицәш тьнгәлнәт, циләнок йьлэ төрләнйшнә. Ындә ть годшән әдәм шьргь-савыцәш моло йштьләш шәкләнәм.

Мәнмән, марын ик кьпцькьшть амалат, льявьрән китдон сьнцәм йштьлйт. Тәнә ак йары. Икәнә-иктьлән цәрьм нижьктьмьлә.

Трахомы тиды-ниш вапталтшы цәр ыләш, льявьрән йльмәшәш пижәш.

Йадмаш. Трахомы тидь ма цәр ыләш? Кыцә трахомы әдәмлән пижәш?

Кыцә трахом гьц пәрәгәтмьлә?

Чахотка.

Микитә кугуза „кых-кых-кых“ кахыра. Кахыра—шьвә, кахыра—шьвә, шүльшьжәт пьтән кән; кәкәргән кән вәк. Шүләлтән колтаок, машанәт. Сүк лыкәш шьвән шьндән, анчашат йьрнәт.

— Иьрьндәршы, йактаршы!—маньт, вырсат сәмнәжь.—
Эх, йрвэзьйвләәм!—манәш Микитә кугуза:—тә вәрцьндә тишкэвәк шонам; тәмдәм нукшаш-йүктәш цацымәм дон тәнә лим. Тәхәнь йндә нуры шамакдажы!—манәш.

Микитә кугуза тылык кушкын. Атьәжь изижь годымок колән, чахоткадон колән. Изижь годом йасын, нэзәрьн ылән. Атьәжьн ышкәлжым, кьләтишьм молы льм оксаәш выжалән колтәнйт; пөртшьдон имньижь вәльм кодын. Йәл шьшгәр-тарыкым качкьт, пайым, колым. Микитән со тури ләм. Йужьнам эчә кушшы сыкьржәт укә.

Шужэн-кижэн кушкын, кого пашааш изиньэк лаксыргэн. Каша эдем лин. Капэш шонат, ёдырым нэлйн, сэмняэш шон Курым мычкыжы со кёрэдэлйн. Ёрвэзёвлаштым пукшаш-йүкташ цацен, йал ганьок вёлвэлём ситэрэн. Со нэээр ак пёты.

Сарайвләм молй ёштэн каштын. Ёргәм вёцкёжрәк. Икканә тидй когон кёлмән, пыретуйән. Хыворайаш вазын. Тёлёзё киэн шёндән. Колаок—машанәнйт. Монгыржы молы тыл гань ылын, шайлана молы ылын. Тагыцә эчә парёмён. Йажон парём шотэок эчә пашаш кән; эчә кёлмән, вэс пачаш лин. Вара кахыраш тёлнәлйн. Тёлнәмшән со кахыра, чохоткыш кән.

Вольницёш каштынат, доктор тэнгә кэлэсэн, попән колтән.

1. Шёшэр-тарыкым кач. тури ләмдон ит ёлй.

2. Тавакым ит шывш, әрәкәм ит йё. Пёртёштё куштёлгы, ирә шёлёш лижй; пырак, шёкш молы ёнжй ли. Маньар кёрдәт, тёлнй кашт,—кэчй айарышты, ирә шёлёшшштй.

3. Сэмняэтдон икварэш ит кач, ит йё, пасна әтй лижй. Пасна шёргё савыц лижй. Чохотка сэмняэтлән вашталт кёрдэш.

4. Сёдёрәш ит шёвй. Иктә шүкшй коршокыш шёвәш кэлэш. Коршокэш вёлдём ништәш кэлэш. Шёвём кошкаат, пырак йарә логәрёш пырән кә, вара чохотка вэс эдәмлән пижэш.

Солаштыда кё чохоткан улы? Кыцә чохоткыш кән? Кыцә ёлә? Кыцә ёшкёмжём иарәмдә? доктор шёдёмләок.

Микитә кугуза гань ёнэдә ли гёлнй, кёцә ёләш кэлэш:

- 1) мам качкаш-йёаш? 2) мам чиаш? 3) кыцә пашәм ёштәш?
- 4) кыцә ёшкёмём итёрән урдаш?

Маньар Мароблыстышты 1926 ин дон 1927 ин вашталшы цэрән эдэмвлә ылыныт.

	Ц э р в л а											
	Трахомы				Чахотка				Сифлис			
	Мары	Руш	Молы	Циләжй	Мары	Молы	Руш	Циләжй	Мары	Руш	Молы	Циләжй
1926 ин	24089	4387	1036	29512	3815	4321	258	8394	888	863	21	1772
1927 ин	—	—	—	29236	—	—	—	8254	—	—	—	1397

Шүдймәш. Маньар цилә вашталшы цэрән эдэмвлә 1926 ин ылын, маньар 1927 ин ылын, пәлән нәлдә. Кыды инжы шуқырак ылын тйдым пәлйдә. Марын трахомыдон, сифлиседон цэрләвйшй маньар гәна рушын гыц дә молывлә гыц утларак—пәлйдә.

Маньар Мароблыстышты 1927 йэш вольницівлә ылыныт.

Маробластыштына 22 кого вольниці 48 изи улы. Ци-
лажй 70 вольниці.

Кого вольниці вләштйжй 606 эдәм төрләш ништйм вәр
улы.

Шүдймәш. Мароблыстыштына цилә йлйшйжй 482.087 эдәм ыләш
Мазар эдәм ләэш ик эдәмлән төрләш ништйм вәр вазәш пәлән лык-
та. Ик вольниціжы мазар эдәм ләэш вазәш тйдым пәлән нәлдә.

Кыцә Йэвреси папа әзәм пуштын.

Мә солаштына ик шонгы вәтй, Йэвреси папа улы. Тйдй
цилә йштән мышта—маныт. Йасымат төрлә, йамшымат мо-
әш, әзә йштәшәт палша. Кәчйнь тидйн докы тагышәцәт
толыт.

Шуқыжы тидй әзә йштймәшкй каштәш. „Ти папа ко-
лымыкы палшышат укә лийәш,“—маныт вәтйвлә. Солашты-
на ти папа докы вәлә вәтйвлә каштыт, иктәт доктыр докы
каштшы укә. Доктыр докы вәтй әзә йштәш кәә гйнь, тйдйм
ваштылыт. Азә йштймәлә колән моло кәәт гйнь, Йэвреси
папа вуйнамат агыл, йымылан тәнгә кәләш ылын,—маныт,

Ондрин Стъопанын ватъжы азам ышташ шагалын. Йылэрәк Йэвроси папам үжын толыт.

Папа турэшыжы пѣжгәләлэшәт попа:

— Идә саслы, азә ләктәш,—манәш. Вычат-вычат, азә укә. Папа сартам чүктәкта. Сартамат чүктәт моло, азә со укә.

Стъопан ватъ когон йасылана, сасла.

— Доктырлан кәэм гынъ вәлә?!—манәш Стъопан.

— Маханъ тѣшкы кәмән? Йымым мондәнәт ма? Азәәтѣм доктыр кайыцдон пѣчкын лыктәш, авәжымәт йасыландара. Хамыт вапш ләк,—азә вара йылә ләктәш,—манәш папа.

Стъопан доктыр докы кәәш пырахаат, хамыт вапш йылэрәк пырән ләктәш. Азә со укә. Ватъ сасла-кола машанәт, йасыланә.

— Калъавачәтѣм ышманкәт нәл дә айынал цѣркыны,—манәш, папа Стъопан ватълән шүдә. Стъопан ватъ нымат ыштән ак кәрт, сила гыц кән. Папа тидѣм пуштмы йәктә шоктән.

Анча Стъопан,—йыла худа. Имнѣм кѣцкәләлэшәт. вольнѣшкы кыдаләш. Мынәш акушәркыдон кыдал толытат, анчат,—ватъжы шамдымы, пәлә колышы киәлтә, сагажы колышы азә киә.

— Тәвә маханъ ороды ылыда. Папада дон азам пуштын-да дә, толын шотәләм ылгәңѣ—ватәтжәт кола ылын,—манәш акушәркы. Тагачәш ләкәрцѣм пуәмәт, иргодым эчә толам. Папаәтѣм шүдѣнжы гыц лыктын колты, нѣгынамат токәт ит пырты. Тә, ышкә пәлѣдѣмдәдон өдәмвләм локтылыда, бѣлѣшәшлык-вләмок пуштыда. Ма, папа тымәнѣн кыцә, тидѣлән ынәнәдә?—Манәш, акушәркы Стъопанлан попа.

Йадмаш. Йэвроси мам ыштә? Маханъ худам ти иапа, ватѣвләлән ыштә ылын? Малын тәхәнъ папавләлән ынәнәш ак йары, доктыр докы дә акушәркы докы кәәш кәләш?

Пәрви кугижәвлә бѣлѣм вәрѣштѣ.

— Кәчѣвәл лѣвәлнѣлә Крим манмы сәндәлѣк улы. Тангыж тѣрѣштѣ пиш йажо вәрѣштѣ. Пүшәнгѣвләжы моло мә донышна ганьы агыл, цилә вәс йиш, вәржы шокшы, цәвәр вәр, рай ганьы—бѣлѣмәт вәлә шоәш,—манәш, Крымыш калптын толшы мары попа.

— Малын тѣшкѣжѣ каштынат?—маныт вѣс мары влѣжѣ йадыт.

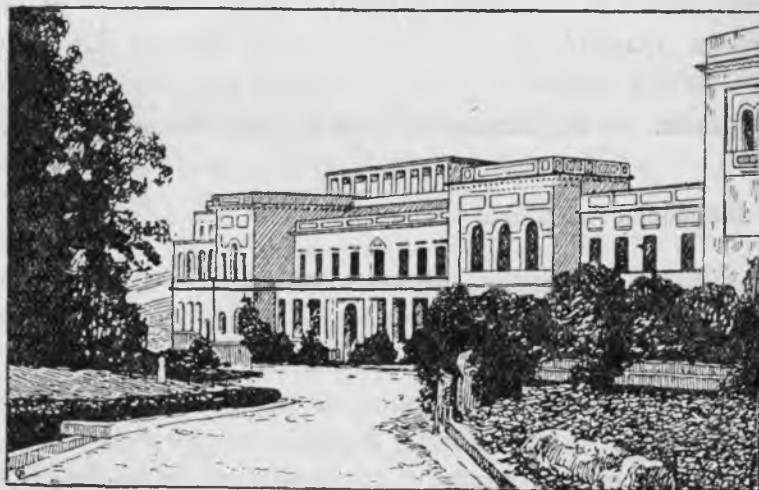
— Онѣм каршта, шѣлѣш йасы, кахырыкалѣм моло ылыы. Имныи папштѣк моло ашкѣт ам шо. Кѣзѣйт ѣндѣ нѣмат укѣ,— манѣш тѣдѣжѣ.

— Пѣрвижѣ кѣ тѣхѣнѣ йажо вѣрѣштѣ ѣлѣн вѣл?—маныт йадыштыт.

— Пѣрви тѣштѣ кугижѣвлѣ ѣлѣт ылыи маныт доко,— манѣш, тѣштѣ ѣлшы марѣт попа.

Мимѣк тѣрѣк анчат, вара ижѣ кого пѣртѣшкѣт пыртат.

Пѣрт кѣргѣштѣ—сѣнцѣѣт шѣлѣнѣн кѣѣ,—кѣлѣсэн мыштыдымаш йажо. Йѣрвѣш пѣлѣдѣшвлѣ. Сѣдѣрѣжѣ моло тѣгѣр ганы, йѣлгѣжѣш вѣлѣ.

Хрѣсѣнѣвлѣм тѣрлѣм курорт, Лѣвадѣштѣ пѣрви кугижѣн ѣлѣм пѣртѣштѣ.

Качкышыжы моло!.. Омынѣшат ат уж. Кѣчѣ мѣчкѣ кым кѣнѣ чѣйѣм калацдон, ѣдон молы йѣктѣт, кок—кым кѣнѣк качкаш пукшат.

Качкышыжым пѣйырт-пѣйырт вѣлѣ пуат сѣй, ситѣлѣжым ак пуѣп?—маныт, кыдыжы йадыт.

— Маханѣ пѣйырт, мазары кѣрдѣт—кач, манѣш тѣдѣжѣ.

— Пѣшѣжѣм иктѣмам ѣштѣктѣт вара?—манѣш тѣотѣѣ йадѣш.

— Махань паша,—паша нымаханьат укэ. Кэчывал качкышым качмыкы 4 цап йактэ амалэт. Вара 8 цап йактэ сadyшты каштыт, кыдыжы кныгам, казэтым лыдыт, кыдыжы кармоньым, плаватькам шактат, кыдыжы кино анчат. 8 цапшын вады качкышым качкыт тышэц вара 10 цап йактэ доктор шудымьдон бшкымьштым лицат. 10 цап да пэлын амалаш вазыт-манэш, Крымшкы бшкымьжым торлаш кашы марэт попа.

— Тэвэ кышты блымашэт, колаш ак кэл. Бдырамаш влэмат тышкыжы колтат вара?—манэш ик бдырамаш.

— Бдырамаш влэат шукын ылыт. Перви тэхэнь вэрбшкы попазаш мары омынэшат ужтэ. Кугижавлэ вэлэ тыштэ бленйт. Кызьит совет власть, хресань шу лижы маньин, тыпак хресаньлан, торлаш колташ курортым бштэн.

Тэнэ мары курортышкы каштмыжым шайышт пуш.

Йадмаш. Кышты хресаньвлэмат торлаш колтым вэр ылэш? Перви кувлэ тыштэ бленйт?

Шудымаш. Ти йадмашвлэш кэлэсэн шайала сирэн мидэ.

Мароблыстыштыш каньим томавлэ да санаторивлэ.

Маньан Мароблыстыштына кок каньим тома улы, тыжэц пасна санаторивлэ улы, ик курорт улы. Ик каньим томажы шур мынастирыштэ, 40 эдем вэрэн ылэш. Тыпток эчэ санаториат улы. Санаториштыжы он йишнбш эдемвлэм моло торлат. Йоласал курортышты, качкын кэрдывлэм, чохотканвлэм торлат ти вэрвлэштэ йажон пукшат. Тыштэ блэн, эдем каналтэ. Кыдыжы 8 килограмм моло лэлэмэш, йасы эдемжы отнакарак лиэш, торланэ.

Когонок йасы ылат гынь мьндьркы, Крым йактэ кыдыжым торлаш, доктор гыц пумагам нэлмык колтат, когон агыл гынь, кыдыжым эчэ каньим томашкы вэлэ колтат. Каньим томашты кок арнэ урдат, санатори манмыштыжы ик тылзы молы урдат.

Ти каньим томавлэшкы, курорт манмы влэшкыжы молы когонжок тарлалт блыш эдем, (ровочим, служышым) влэм колтат.

СОВЭТ ВЛАСТЫН ЫРДЫ СОВЭТ- ВЛӘ КЫЦӘ ЫШТАЛТЫНЫТ.

СОВЭТ РЭСПУБЛИКВЛӘН УШЭМЫШТЫ СЭК КОГО ВУИЛАЛТЫШЫЖЫ.

Цилә Совет республиквлән ушәмьштыш совет- влән погынымаш.

Пәрви кугижә вуйлалтышы ылын. Кйзбйт СССРын (Сойуз Социалистичэских Советских Республикын) вуйлалтышыжы, кого хозажы Советвлән погынымаш ылэш. Ти погынымашым рушла Сйэзд Советов СССР—маныт.

Ти Советвләкй айырымывлә ылыт. Совет республиквлән ушәмьштй цилә власть ти Советвлән погынымашын кидьштй ылэш. Ти погынымаш гыц кого укә. Цилә советвлә тидьн кидьштй ылыт, тидьн шүдбьмьм вәлә ыштәт, ышкә пәшәштйм тидьлән кәләсэн, анчыктән пуат.

Совет республиквлән ушәмьн пәшә вьктәрбьшбй Ырдбй Камитьәтшбй (ЦИК СССР).

Совет республиквлән ушәмьн нбьлбмшй погынымаш йактә Совет погынымаш и йбдә ик гәнә лиэш ылы. Нбьлбмшй Погынымаш гыц вара кок иштй ик гәна погынаш лин. Ик погынымаш гыц вәсбй йактә Совет республиквлән ушәмьштй пәшә вьктәрбьшбй ырдбй Комитьәтжбй (ЦИК СССР) сәк кого хозажы ылэш. Ти пәшә вьктәрбьш ырдбй Комитьәтжбй цилә республиквлән Советвлән погынымашышты айырат.

Тидбй цилә республиквлән пәшәм вьктәрә, законвләм лыктәш, йәлбьн лыкмы законвләм анча. Цилә гувәрнәвлән, облыствлән пәшәштйм тьшлә, акйарыжым төрлә, кыцә, мам ыштәш кәлэш, кәләсэн пуа, тымда.

Вара ти Совет республиквлән ушәмбштѣш пашә вicktәрѣш Бѣрдѣ Комитьэтѣжы, цилә республикыштыш Советвлән погынымаш анцылны бѣшкә пашә бѣштѣмѣжѣм шайышт пуа.

Ти Совет республиквлән ушәмѣн пашә вicktәрѣш Бѣрдѣ Комитьэтѣжѣ ик иштѣ кым гәнә погына. Бѣрдѣ Комитьэтѣн погынымаш гѣц вәс погынымаш йактәжѣ цилә республикын пашәм, пашә вicktәрѣш Бѣрдѣ Комитьэтѣн прэзидьиумжы бѣштә. Прэзидьиумыштыжы 27 әдәм ылыт.

Халык комиссариатвлә.

Цилә республикын вicktәрмәш пашәжѣ пасна халык комиссариат вләәш пайылалтәш: Вәс кугижәнгишѣвләдон ушәм пашә вicktәрѣшѣ комиссариат, войәннѣй—вырсы лимәшәш йәмдѣләлтшѣ пашә вicktәршѣ комиссариат улы. Торгәйбмәш вicktәршѣ комиссариат моло улы.

Ти комиссариатвләштѣ комиссарвлә вуйлалтат. Ти комиссарвлә бѣшкә пашәштѣ гишән халык комиссарвлән советѣштѣ, Совет республиквлән ушәмбштѣш, пашә вicktәрѣш Бѣрдѣ Комитьэтлән әчә прэзидьиумжылан кәләсѣшәшлык ылыт. Нинѣштѣ ти комиссар вләләнпашә йөнжѣм пуән шалгат.

Совнарком.

Халык комиссарвлән Советѣштѣ рушла „Совет народных комиссаров, мытыкынжы—Совнарком“—лиәш. Ти совет цилә республиквлән пашәштѣм анча, вicktәрә, дѣкрәтвләм моло лыктәш.

Совнарком цилә республиквлән ЦИК анцылны дә тѣдѣн прэзидьиумжы анцылны бѣшкә пашәжѣм кәләсэн миә.

Совет власть лимѣкѣ, колымәшкѣжѣ Совнаркомын вуйдалтышы Лѣнѣн ылын. Лѣнѣн колымкы вәрәшѣжѣ тѣдѣн учәнѣкшөк Алѣксәй Иваныч Рыков лин, кѣзѣтәт тѣдок.

Йадмаш. Совет республиквлән ушәмбштѣ кѣ сәк кого хоза ыләш? Погынымаш гѣц вәс Погынымаш йактәжы кѣ вуй ыләш, пашәм вicktәрә? Совнаркомын вуйдалтышыжы пәрви кѣ ылын? Кѣзѣт кѣ ыләш?

Шүдѣмәш. 1. Йадмы вләәш кәләсэн мидә.

2. Ти шамаквләм кужынжы кыцә сирәш кәләш—сирѣдә: СССР, ЦИК СССР, Совнарком.

Цилä Ушәмбштйш Советвлән IV Погымашышты мазар дьэльэгат ылын.

Совет влән IV-шй Погымашышты 1927 ин, апрэль тйльзбйн ылын. Ти Погынымашышты 1600 дьэльэгат ылын. Партийныйжы 73% (100 эдәмбштй 73 эдәмжй) ылыныт.

Ти погынымашышты:

Пәшәзбвлә	13%	(100 эдәмбштй 13 эдәм.)
Пәрви пәшәзбй ылшывлә ¹	32%	(100 " 32 ")
Хрәсәнвлә	13%	(100 " 13 ")
Пәрви хрәсән ылшывлә ¹	14%	(100 " 14 ")

Бдйрәмәш дьэльэгатвләжй 7% ылын.

Шүдймаш. Шотлән лыкда: 1. Мазар процент бәспартийныйжы ылын. (100 эдәмбштй мазары бәспартийныйжы). 2. Мазар дьэльэгат пәшәзбй ылын, Мазары—крәсән. 3. Бдйрәмәшйжй мазары ылын.

Цилä Ушәмбштйш старыста, М. И. Кальиньин.

Михаил Иванович Кальиньин 1875 ин шачын. Тидй Күшбйл Троицы сола, Твәрской гувәрнәштйшй ыләш.

Атьәштй тидбйн нәзәр ылыныт. Изиньәкок атьәштйлән пәшәм бштәш палшән. Изижй годым шольавләжбйм, шыжарвләжбйм анчән, 11 иәш гбц кыралаш, ширәш, тйрәдәш тынгалын.

Тәлбймжй ышколышкы тымәнәш каштын. Пиш йажон тидй тымәнәш, ышан брвзбй ылын. Кнбигә лыдаш пиш йаратән. Тымәнәмбжй гач сола библиотекбйштйш кнбигәвләм цилә лыдын пйтәрән. Солаштыжы тымәнәш пйтәрбймбкй Кальиньинбйм аы лишнбш пайарны, брвзбйлән нәлбйн. Тиштәт Кальиньин йәрбймбжй йбдә со лыдын. Пиш нуку кнбигәм лыдын. 1889 ин ти пайарны Пйтәрбургшкы кәнәт, Кальиньинбймәт

¹ Кбзйт советвләштй служышы влә.

нӕнгӕн. Тӕштӕкӕн тидӕ патрон ӕштӕм заводшкы ровотайащ пырӕн, тӕшӕц Путиловски кого заводшкы кӕн. Тӕштӕт Калыныны кныгӕвлӕм, кӕзӕтвлӕм шукум лыдын.

Ти вӕрӕмӕнок (1889 г.) Калыныны рӕволюци пӕшӕм ӕштӕм тӕнгӕлӕш. Ти гишӕн тидӕм кызаматыш питӕрӕт, вара Кавказышкы колтат. Кавказыштат тидӕ ӕшкӕ пӕшӕжӕм ак шу.. Тьифльис манмы халашты, пӕшӕзӕйвлӕ забастовкум ӕштӕм годын, Калыныны вуйлалтӕн. Ти гишӕн ӕчӕ вӕс пачаш Калыныныным кычатат питӕрӕт. Вара Кавказ гыц тидӕм Рӕвӕль халашкы колтат, тӕшӕц Олоньӕцки гувӕрнӕшкы. 1905-ин рӕволюци ӕртӕмӕкы Пӕтӕрбургшты, Москвашты заводвлӕштӕ ровотайӕн каштӕш. Цилӕ вӕрӕ рӕволюци нӕшӕжӕм ак монды.

Гӕрмань вьрсы годым Калыныны пӕшӕзӕйвлӕм погӕн-погӕн, вьрсын тышман ылмыжым попӕн, „вьрсы мӕлӕннӕ ак кӕл, пайарнывлӕлӕн дӕ кого хозавлӕлӕн вӕлӕ кӕлӕш,“ — манын.

1919 ин, Лӕныны шӕдӕмӕдон Калыныныным, Россий-ӕштӕм совет рӕспубликын пӕшӕ вьктӕрӕш ӕрдӕ комитӕ-тӕн (ВЦИКын) вуйлалтышӕш айырат. 1923 иинжӕ цилӕ совет рӕспубликвлӕн ушӕмӕн (пӕшӕ вьктӕрӕш ӕрдӕ комитӕтӕн) ЦИК вуйлалтышӕш айырат, кӕзӕйтӕт тӕштӕ ылӕш.

Кӕчӕн, Калыныны докы шуку хрӕсӕнвлӕ толыт. Цилӕ вӕрцӕн тидӕн докы ӕшкӕ йасыштым, нуждаштым кӕлӕсӕш, пуштыр сӕкӕн-сӕкӕн толыт.

Калыныны цилӕнтӕм колыштӕш, цилӕшты дон шайыштӕш, цилӕм тымдӕн, палшӕн колта.

Йадмаш. Калыныныны шачмы вӕржӕ кышты? Ӕтӕжӕ дон ӕвӕжӕ кӕ ылыныт? Махань халавлӕштӕ тидӕ рӕволюци пӕшӕм ӕштӕн каштын? Совет власть лимыкы махань пӕшӕм ӕштӕ?

Шӕдӕмӕш. 1. Ти йадмаш мычкы Калыныны гишӕн мытык шайам сирӕдӕ.

2. Калыныны ӕлӕн кашмы халавлӕжӕм картышты мода.

Совет рӕспубликвлӕн ушӕмӕн Совнарком вуйлалтышыжы Ӕльӕксӕй Иванович Рыков.

А. И. Рыков Саратов халаӕш, 1881 ин шачын. Ӕтӕжӕ тидӕн Вӕткӕ гувӕрнӕштӕш хрӕсӕн ылын. Когон нӕзӕрӕн ӕлӕнӕт. Рыков 8 иӕш ылмыжы годым ӕтӕжӕ кола, ӕвӕжӕ

тӱлӛцӱт анцыц колӛн ылын. Когон нурдӛӛш, йӛсӛш Рыков кушкын. Уштӱгӛ-шокшыгӛ, цилӛ изиньӛкок тидӱ ужын.

Гимназиштӱ тымӛньмӱжӱ годымок эчӛ Рыков йӱвӱрт рӛволюци пӱшӱм йӱштӱш тӱнгӱлӱн.

1900 ин Рыков Хазаныштыш унӱивӛрситӱэтӱшкӱ тымӛньӱш пырӛн. Тиштӱ шукок тымӛнь кӛртдӛ, рӛволюци пӱшӱжӱ гишӱн тидӱм питӱрӱт. Вара Саратовшыкы колтат.

Саратовы гӱц Рыков вӛс кугижӱншышкӱ, Швӛйцаришкӱ шӱлӛш. Тӱштӱ Льӛнӱндон вӱш лит, вара иквӱрӛш ровотайаш тӱнгӱлӱт. Шуку тидым Льӛнӱн тымдӛн. Рыков Льӛнӱнын учӛнӱикшӱ ылӛш.

Льӛнӱн шӱдӱмӱ дон Рыков мӱнгӛшок Российӱшкы толӛш. Толмыкыжы тидӱ Йарославлы халашты, Костромашты, Рыбинскиштӱ, Сормовски заводышты моло ровотайӛн каштӛш. Шуку гӱнӱ тидӱм питӱрӛнӱт. Цилӱжӱ 7 иӱк-пӛлӱк кызаматышты Рыков шӱнцӛн, тамазар гӱнӱ ссылкышты ылын.

Фӛвраль рӛволюци лимӱкӱ Москвашкы ссылкы гӱц толын.

Октявр рӛволюци годым Рыков коммуниствӱлӱн рӛволюци пӱшӱм виктӱрӱш палшӛн.

Октявр рӛволюци ӛртӱмӱкӱ Рыковым рӛспубликын кӛргӱ пӱшӱ виктӱрӱшӱ комиссарӛш (Наркомвнудӱл манмӛш) айырат, тӱлӛц вара хозанлык, промышленность вуйлалтышӛш йӱштӛнӱт. Льӛнӱн колымкы Совӛт рӛспубликвлӱн ушӛмӱштӱш Совнарком вуйлалтышӛш, Льӛнӱн вӱрӛш шагалтӛнӱт. Кӱзӱйтӱт, Льӛнӱн тӱнгӱл кодымы пӱшӱм, шӱдӛн кодымыжыла Рыков виктӱрӱ.

Йадмаш. Кышты Рыков изижӱ годым йӱлӛн? Махань хала влӱштӱ рӛволюци пӱшӱм йӱштӛн каштын? Кӱзӱйт махань пӱшӱм йӱшта?

НЫЦЭ СОВЭТ РЭСПУБЛИКВЛАН УШЭМЫШТЫНҘ ХАЛЫКВЛА БІЛАТ.

Совэтски Социальистычэски Рэспубликывлан Ушэм.

Совэт рэспубликвлан ушэмыштынҘ цилажы 6 рэспубликылыт:

1. Российски Социальистычэски Фэдьэратывный Совэтски Рэспублики, мытыкынжы—РСФСР (Российыштын совет рэспублик) лиэш (бірды халажы Москва).

2. Украински Социальистычэски Совэтски Рэспублики—УССР (бірды халажы-Харьков).

3. Бэлорусски Социальистычэски Совэтски Рэспублики—БССР (бірды халажы Мински).

4. Кавказ шайылныш Социальистычэски Фэдьэратыи Совэтски Рэспублики—ЗСФСР (Кавказ шайылжым-Закавказски маныт), Ти рэспубликышкы кым рэспублики пырат: Грузински (бірды халажы-Тыфльис), Армәнски (бірды халажы Эривань), Азэрбайджански (бірды халажы Баку).

5. Узбэски Социальистычэски Совэтски Рэспублики — УЗБ ССР (бірды халажы Самарканд).

6. Туркмэнски Социальистычэски Совэтски Рэспублики—Турк. ССР (бірды халажы Ашхабад).

Сэк кого республикыжок-Российштыш Совет Рэспубликы (РСФСР) ылэш.

Ти кут республик иктышкы совет республиквлән ушәмйшкы пырат гынбат, турәшшты бшкә иркыштдон, пасна ылат. Нинын кидышты тәхән 5 паша укә: вәскугижәншвләдон ылым паша, вырей паша, вәскугижәншшвләдон торгәйым паша, кыртны корны дон, прохот корны паша да пошты тьэльэграф паша. Ти пашавләм нынышкә вуйа вктәрән ак кәртәи, тидым совет республиквлән ушәм вктәрә.

Пасна республиквлә, совет республиквлән ушәмдон эчә ти пашавләм ик араш ыштат: рәсиубликын промышленность пашам, окса пашам, рабочәкрәстьяански Инспекци маным, ыштат.

Кажни турәшән республикышты бшкыштын власть улы, бшкә хоза ылыт, бшкә иркыштдон пашаштым вктәрәт. Нинын бшкыштын погынымашышты, Совнаркомышты, халык комиссариатышты, президиум ЦИК моло улы.

Российштыш совет республикын властьшы кыцә ыштәлтмә.

Российштыш совет рәсиубликыштат сэк кого хозажок Советвлән Погыномаш (Сйезд) ылэш, тиды вуй ылэш. Ти погыномашышкы хала советвлә гыц, губәрнә советвлә гыц, облысть советвлә гыц моло айырым әдәмвлә толыт.

Погыномаш гыц погыномаш йактәжы (Российштыш совет республикы паша вктәрәш ырды комитет) ВЦИК манмы хоза ылэш. (ВЦИК'шы — Вәроссийски Центральныи Исполнитьельный Комитет ылэш.) Российштыш совет республикы паша вктәрәш ырды Комитет (ВЦИК) бшкә республикыштыжы цилә пашам вктәрә, законвләм дьәкрәтвләм лыктәш.

Российштыш совет республикын паша вктәрәш ырды комитетшы (ВЦИК) годышты кым гәнә погына, молнамжы тидын паша вләжым президиумжы ыштә. Ти президиумын вуйлалтышжы Михаил Иванович Калынын ылэш. Цилә паша вктәрәшжы Российштыш совет республикын Совнарком кидышты ылэш.

Пасна тыгыды республиквлә, облыстьвлә.

Кут кого республикывлә гыц пасна эчә мәнман Росийштыш республикышты изи автономный республикывлә

да облыстьвлә улы. Рәспубликывләжгы: Тадарын, Киргизу Суасламарын моло ылыт, облысть вләжы: — мәнмән, Марын, Вотьяк, Зирәнвлән моло.

Ти автономный рәспубликывләм, облыстьвләм—шәрләш, рушвләм поктән шоаш пачыныт. Ти халыквлә пәрви, кугижә годым утларакко пйзбрымы ылыныт, сэдйн донруш гыц шуку шайылан кодыныт. Нинылән пәрви тымәнәшәт ирыкым пүтәлыт ылын. Кбзбт тәхән рәспубликы, облыстьвләм пачтә лыт ылгәцй, ти тыгыды халыквлә ййләок рушым поктән ак шоәи ылы.

Ти тадар, киргиз мол автономной рәспубликывләят российыштыш рәспубликын (РСФСРын) ганьок, йшкымштыш погынамашышты, советвләшты, йшкымштыш Центральный Исполнительный Комитет (ЦИК), йшкымштыш Совнарком моло улы, йшкымштыш вуйлалтыш әдәмвләшты ылыт. Мәнмән марын гань автономной облысть вләшты ЦИК вәрәш Обисполкомвлә, Совнарком вәрәш-пасна йшкә пәшәштым вктярйшыш отдәл (пелкә) манмывлә улы.

Йадмаш Махань рәспубликывлә совет рәспублик влән ушәмшты ылыт? Махань рәспубликышты тә йләдә? Мароблыстьна махань рәспубликышты вләш? Российыштыш совет рәспубликышты ку хоза, вуйлалтышы вләш? Малыш автономной рәспубликывләм пачыныт?

Мазар вәрйш Совет рәспубликвлән ушәм нәләш, мазары тидйн ййләш әдәмжы.

Ушәмштыш рәспубликывлә.	Варым нәлән (тыжәм кв. клм. дон).	Й л й ш й ж й		
		Циләжы (мйльион дон)	% дон халашты ййләш.	% дон солашты ййләшвлә.
РСФСР	19,683	100	17	
УССР	430	29	18	
БССР	110	5	16	
ЗСФСР	193	6	24	
Туркм. ССР	473	1	12	
Узб. ССР	322	5	21	
Циләжы Совет рәспублик влән ушәмшты	21.211	146		

Шүдүмаш 1. Мазар процент солашты Ылышыйжы кажни республиканын ылыт, шотлөн лыкда.

Мазар гана Россияштыш Совет республикын вәржы, мол цила республикын гыц шукурак, мазар гана каждый республикы гыц шуку-шотлыда.

Марын пасна облыстьжы.

Совет власть шайлан кодшы тыгыды халыквлалан пасна облыствлам пачын пуэн. Мәләннәт, марывлалан пачын.

Мәнмән мароблыстьна 1921 ин, март 1 кәчын пачылтын.

Мароблысть пиш когоок агыл, цилажы тиды 21425,54 квадратный километр вәрйм (18817,22 кв. уштыш) нәләш. Ылышыйжы облыстышты йанварь тылзын 1927 ин 482.087 адәм ылын.

Ыдырәмашыйжы—256.138 адәм, пүэргыжы—225.949, Марынжы:—пүэргыжы — 117045, ыдырәмашыйжы — 130.967 адәм, икварешыйжы—248.012 адәм ылыт. Рушын:—пүэргыжы—97.559, ыдырәмашыйжы — 112.887, икварешыйжы — 210.446 адәм ылыт. Молжы тадар, суасламары, вотьяк моло ылыт.

Халавлә мәнмән облыстышты кокты. Ырды хала-Йашкар-Ола (Цәрлә), дә эчә кантон хала-Цыкма (Козмодьәмйанск).

Пәрви, кугижә годым мары ышкә ирйкжыдон ылән кәртдә. Со йәл шайылны лүдын, важыл ылән. Кышты йажо вәрвлә улы, тышак руш вазалын, кышты кырыкан, карәмән вәр, аль кого шырғы тышты мары ышкыләнжы вәрйм нәлын. Когон мары пйцкәмшыйшты ылән, тидылән тымәнәш ирйкым путәлт. Мары лошты когоракышкы, доктырышкы моло пәрви тымәншым ат мо, марым пәрви тыхәншыйшкы колтыдәлыт, кыды пайанжылан эчә попәш тымәнәш лиәш ылын. Сәдын-дон мары кызытат тымәншылән ишок ак ыняны, мары когонжок мужанлан, йозылан ынянә. Кугижә марым йамдынәжы, ньэвольа рушышкы сәрйнәжы ылын, со пызьртылын. Сәдын-дон мары лаксыргәнок кән ылы.

Кызыт ындә, облысть пачмы годшән, мары ылыжәш. Кыцә пүшәнгы, роэн шумыкат, тангатажылан йажо рокым пуэт гынь, у гыц ханам колта, шарлә, тынгәок марат, кугижә годым иысләнәнок кән ылын гынят, совет власть ирйкым пуәнәт, угыц шарлә, ылыжәш. Аңа-йыранымәт мары пу ширәдон дә шага-вуй дон вәлә ровотайән, намозы гыц пасна аңа-йыранжым пышкыдәмдәнәт мыштыдә. Кызыт ындә машинәм нәләш тынгәлыныт, шуку шурнышкат шуку мары ванчәнйт.

Тымәнъмаш пәшәнәят бндә анцыкыла кәә. 1926 ин Мароблыстыштына изивләм тымдышы школынавлә (школа I-й ступәнни манмы)—392 ылы, 7 и тымәнъмы школы—18, 9-и тымәнъмь школы—4, школа II-й ступәнн манмы—3, хрәсәнъ брвэзывлән ышколы—4, Учитыблэш тымдышы когорак школывлә, Пәдагогичәски тьэхнькум манмы—2, Сола ныр, сад, кавшта пичы́м моло анчым пәшә тымдым тьэхнькум—1, фабрикы дон заводыштыш брвэзывләм тымдым школы—2, совпартшколы — 1, когораквләм тымдым ышколы — 140. Шукы эчә мәләннә кого школывләшкы, уньивәрситыт манмывләшкы тымәнәмаш пыраш вәрым пуат. Бндә доктырәш, агрономәш моло тымәнәмашыбнәвләят улы. Мары халык бндә кайын шәрла. Пәрви марым школыштат руш йылмьдон вәлә тымдат ылын, марла йылмьдон кнъигәмәт ак сирыкгәш ылын. Кбзыт бндә школы вләшты бшкә йылмьдон тымдат, кнъигәвләмәт бшкә йылмьдон сирәт.

Тәхәнъ йажо бльмәшым мәләннә совет власть пуән. Пиш кого тау тидылән.

Йадмаш. Малың кугижә годым мары йасың блен? Совет власть марылан кыцә палша?

КЫЦӘ СОВЭТ ЙАКТЭ ШОННА.

1905 ин 9 йанварын.

1905 ин тәлым вәтәм дон коктын Питыбрышкы (Пәтэербургышкы) эргәм докы хыналаш кәшнә

Эргым, Михәлә, тышты Путиловски заводышты—слысыр ылы.

Йыдәш Питыбрыш шона. Йадышт-йадышт Михәлән ватэержымәт мона. Михәлән пөртжы сыралмы. Пашкуды вәты гыц йатнаат, попа:

— Тагачы махань кәчы ада палы ма? Тагачы Гапон вачька-халыкдон попа, иргодым халыкым кугижә докы нәнгәә,— манәш.

Мә, солаштышвлә, Гапонжы моло тәмә лизш-ана пәлы, Питыбрыштыжәт, тагыцә бләт-ана пәлы. Гапон кугижә докы нәнгәә маньат, мьнынъ сусу лин колтәнәм.

— Махань цәшән ылна, ужат. Иргодым мәат кугижә докы йәл сага кәнәят, бльмәшнәм шайышт пуәнә,—манам вәтәмлән попәм.

Эргэм дон шэшкэм йыдпэл эртймькы ижы толъэвй. Когэчы гыц толныт машанэт, коктынат сусу лин толныт.

— Йымым ыдылаш. Иргодым когэчидон икты. Йым анцылан сартам чүктэмәдә!—манам.

Сартам чүктэн шьндьшнә, тама йангешәт сотынок чучәш.

— Иргодым кугижә докы, ышкә атьәнә докы кәнә. Йасы ылымәшнәм изиш куштылта-манәш Михалә.

Вәс кәчын, ирок цилә халык ольцәшкы ләктын шагалын. Изижы-когожы, әзән вәтывләжәт, шонгывләжәт, цилән погынен миәнйт. Тамахань айогэчы машанэт, цилән сусу лин миәнйт. Иконвләм, кугижән патрәтжым намал-намал шьндәныт.

Халык анцылан поп, Гапонэт хрәстым кычән шагалын, цилән мольитвәвләм мыралтән колтат. Тәнгә мырән-мырән кугижә ылым тома докы кәшнә.

Мәят папаэмдон ашкәдьнә, монгырат куштылгән шьнцьн. Тәвә халык шагал колтыш. Саслаш тьнгәльэвй:

— Казаквлә толыт!—маныт.

— Ньимат ак ыштәп. Мә икондон ылынаш. Кугижә докы кәнә-манына.

Казаквлә халык лошкы кыдал пырәвәт, халык кок вәкы шәләнәнкәш. Казаквлә кән вәлә колтәвй, халык эчә цымыргышат мольитвәм мырән-мырән тәрвәныш. Иктә шүды ашкылым ыштәшнә вәл—халык эчә шагал колтыш. Кугижән „зимный дворәц“ манмы кого пөрт анцылны салтаквлә шалгән миәт.

— Салтаквлә мә вьлкьнә лүәт! — шьлдәок!—маныт, эчә саслаш тьнгәльэвй.

— Ородывлә!—манам, мьнь сасләм. — Салтаквлә малын вара мә вьлкьнә лүәт? Әль кугижә мәнмәм лүктәш шагалтән? Мә атьәнә докы кәнә вәт, тырын кәшывләм ак тькәләп-манам.

Тәнгә вәлә манын шоктышым,—тәвә цудыгә лүләшәт тьнгәльэвй. Анчәм, — Михәләәм лым вьлкы кәнвазы, ышмажы гыц вьр льургә вәлә йога.

— Пуштәвй,—вәлә манын шоктыш, колыш. Сәдон салымы ганьы халык виләш. Пиш шукын коләвй. Лым цилә вьрәш йакшаргән шьнцьн. Кыргызшыжы-кыргызыт.

Вәтәм Михәлән колымым ужын колтышат ороды ганьы лин колтыш.

— Эх, вѣрйушы кугижă! Курымэм тѣлăт бѣнѣнѣм, тѣнъ вѣрцѣт ыдылынам. Бѣшкѣѣт пурым ит уж-манѣш. Шайажымат бѣш пѣтѣрѣ-пулы миѣн тѣкнѣшѣт,-колѣн вазы. Анцылнѣмок ѣргѣмдон коктынат колѣвѣ. Так онгышкѣм кѣплѣнѣн кузыш.

— Кугижăжѣм пуштпаш!—манам, саслѣм. Цилă шѣлѣн пѣтѣвѣ. Тагыцѣ ватѣрѣшкѣѣ моло толын шонам, варажы амат ѣштѣ. Шѣшкѣм шамтымы киѣлтѣ. ѣргѣм дон вѣтѣм укѣ. Тѣнѣм ижѣ кугижăн худажым пѣлѣшѣм, тѣдѣлѣн бѣнѣнѣш пы-рахышым.

Туан ѣтѣѣт тѣнѣ халыкым хыналыктѣн, анчѣн колтыш. Тишкѣвѣк ѣактѣ халык кугижăлѣн бѣнѣнѣн ѣлѣн. Ти кѣчѣн, 9 ѣнварын ижѣ халыкын ышыжы пырыш.

ѣадмаш. Малын пѣшѣзѣвлѣ кугижă докы кѣнѣт ылын? Кѣ ни-нѣм нѣгѣн? Кыцѣ кугижă халыкым анчѣн колтѣн? Мам вара халык 9 ѣнварын пѣлѣн?

Шѣдѣмѣш. Ти ѣадмывлѣ мычкы 9-ѣ ѣнварь гишѣн шайам сирѣдѣ.

Кыцэ Россыйышты пашазывлә пайан кого хозавлә ваштарэш крэ-
дәлыныт.

И влә	Манбар гәнә крәдәләш ша- галыныт.	Мазар әдәм крәдәлыныт.
1895	68	31.195
1896	118	29.527
1898	215	43.150
1900	125	29.389
1901	164	32.218
1902	123	36.671
1903	550	86.832
1904	68	24.904
1905	13.995	2.863.173

Февраль рэволюци дон Октябрь рэволюци.

1905 и гыц 12 иштә, 1917 ин февраль тылзын халык кугижәлән күсбжым төрлән, кугижәм бшкбжым лыктын колтән.

1905 ин пашазывлә бшкәтыштә ылыныт, 1917 инжы-пашазыжы, хрәсаньжы, салтаквләжы цилән ик ышын линыт, кугижә ваштарэш, пайан кого хозавлә ваштарэш шагалныт.

Кугижәм карандән шуәныт гыньәт, пашазывлә бшкә кидышкыштә властым нәлын шоктыдәлыт, пайанвлә, буржуйвлә нәлыныт. Пашазы дон хрәсаньвләм кугижә годшылаок пбзбртбнәштә ылын.

Вара шыжым, октявр тылзын пашазы дон нәзәр хрәсань пытырак кычалнытат, пайан, кого хоза пайарнывләм поктән колтәныт, Совет властым бшптәныт. Тынәмшән бндә пашә әдәм бшкә ырыкжыдон йлә, бшкә хоза ыләш.

Заводвлә, фабрикывлә бндә кого хозавлә кидыштә ак ыләп, пашазы дон хрәсаньвлән рәспубликы ушәм кидыштә

Мүләндәт пайарнывлән кид гыц шывшын нәлмб, цилә пашазы дон хрәсаньвлән рәспубликы кидыштә ыләш.

Октябрь рэволюци тәхән йажо йоны йлбмашын пуән.

Интернационал.

Кыныблда, пайанвлан цоравла,
Тарвандә, шужән ылшывла!
Орланән ылән бндә ситыш,
Колымәш кырәдәләш шанышаш.
Пызырнык ылымашна йамжы,
Тыдым важгә лыктын шушаш.
Йарал ылымашым вара (б)штәнә,
Ма пачшым вуйыш сәрәнә.

К(б)рәдәлмәшна пьтартыш,
Ик вәкок ыштым пашә.
Интернационалдон
Цилә халык тарванә.

Кугижәм йымым вычаш укә,
Ытараш мәнәм ак толәп.
(Б)шк(б)ләннә вәлә уанәнә,
(Б)шкымнәм (б)шкә ытарәнә.
Орланән ылымынәм йамдаш,
(Б)шкә пурлыкнам пыргәд лыкташ,
Пашәнәм йыләрәк ыштәнә,
Кыртнынәм шокшыньек шинә.

К(б)рәдәлмәшна пьтартыш...

Пайарнын м(б)ләнды бндә ак ли,
Йәл шү гыц бндә валымла,
Пашә әдәмлән вәлә лиәш,
Шагалән-ширән ыл(б)шылән.
Кого хыдыртыш рашкалта гынь
Выр йушывләм, пи полкывләм,
Мәләнна соикток айарән
Пыл ло гыц кәчы анчаләш.

К(б)рәдәлмәшна пьтартыш...

СОВЭТ РЭСПУБЛИКВЛАН УШЭМ ДОН ВЭС КУГИЖАНШЫВЛӘ.

Совэт рэспубликвлан ушэм йёр, капиталыст, (кого хозавлән) кугижаншывлә ылыт.

Мәнмән кугижаншына, Советски Социальстычэски Рэспубликын ушэмнә цилә сәндәлык ылынш кут пайышты ик лай вәрәм нәләш.

Ти кудымшы пай сәндәлыкышты пәшәзы дон хрәсән хоза ылыт.

Мәнмән рэспубликнавлә йёрғыцнә капиталист (кого хозавлән) кугижаншывлә ылыт.

Сәк кого, сәк силан, пайан — Амәрикышты (сәвәро-Амәрикански Сойәдынъонный Штат) кугижаншы манмы ыләш. Тыдын паштәк Англи, Франси, Гәрмань манмы кугижаншывлә ылыт. Изирәк кугижаншывләжы совет рэспубликвлан ушэм сага кәчы вазалмаш манырышты — Финляндь, Эстонь, Латви, Литва, Польшы, Румыньи моло ылыт.

Ти кугижаншывләшты пайарнывлә дон кого хозавлә хоза вуй ылыт. Аңә йёрәнжы, завод, фабрикывләжы молы цилә нёнын кидышты ылыт. Тышты пәшәзы дон хрәсән ышкә ирыкыштыдон ылән ак кәртәп. Пайарнывлән кого хозавлән кит лывәлны ылыт.

Мәнмән совет рэспубликвлан ушәмышты пәшәзы дон хрәсән хоза ыләш. Цилә аңә-йёрәнжыгә, завод-вләжыгә молыгә ышкә кидыштынт ыләш. Пәшәзы дон хрәсән ик вәрәш ушнән у йажо ылымашым ыштәт.

Вэс кугижаншывлэ шуку силадым пйцкэмйш халык-вләм йшкэ кит лывакй нәлын пйзыртйлыт. Тэхэнь халык-влән сәндәлыкйм рушла „колони“ маныт. Ти колонивлэ гыц, ма шэргәш хәдйр улы, цилә токышты шывштат. Колонийшты йлышывләжй нымат йштән ақ кэртәп. Кыды йужнам ваштарәш молы шагал колтатат, капитальствлэ пичәлдон, пульывләдон нйным пурәмдәт.

Мәнмән Совет рәспубликвлән ушәмйшты икты вэсйм пйзыртйлышй укэ. Цилән ик каньы, ик тёр ылыт. Цилән йзәкшольак ганьы ылыт. Вэс кугижаншй пәшәзы дон хрәсаньвләят мәнмәм йаратат. Пайарнывләжй, кого хозавләжй мәнмәужын ак кэртәп, тагыцәок шин шунәштй йлнәжй дә, кидйшты мытык.

Йадмаш. Кыцә капитальист, кого хозавлән кугижаншйшты ровочи дон хрәсаньвлә йлат, кыцә мәнмән совет рәспубликвлән ушәмйшты йлат? Кыцә ма выкына вэс кугижаншйштыш дон хрәсаньвлә анчат, кыцә пайарнывлә кого хозавлә анчат?

Шүдымәш. Каргышты кәләсәсымй кугижаншй-вләм мода.

Нйу-Йорк хала Сойэдыньонный Штатышты Нйу-Йорк сәк кого хала ыләш.

пушашлык ылыт. Вырсы годым нйны вычымәш нәлыныт ылын.

Амэрика.

Амэрик, (Сэвэро-Амэрикански Сойэдиньонный Штат) кйзыт сәк кого пайан кугижаншй ыләш. Гэрмань вырсы годым ти кугижаншй когон пайән. Тынәм шуку кугижаншй-влә Российй, Гэрманьы, Франси, Англии молы крәдәлыныт. Ти кйрәдәлышй кугижаншй-вләлән Амэрикй вырсәш кәрәл хәдйр-вләм йштән-йштән выжалән, пайән. Качшашлык киндым молат шуку выжалән.

Гэрмань вырсы годы кйрәдәлышй, Йэвропыштышы кугижаншй-влә Амэриkyлан 20 миллиард тәнәм

Сәндәлбк вѣлнѣш улы шѳртнѣжѣ пѣлѣт утла Сойѣдѣнѣоннѣй Штатышты ылѣш.

Сойѣдѣнѣоннѣй Штатышты кѣшѣ, нѣфтѣ шуку, вурсым молы пиш шуку бѣштѣт. Нѣмаханѣ кугижѣнѣштѣт тѣштѣш нѣрѣ укѣ.

Тѣштѣкѣн машинѣвлѣѣт сир пырохотѣт молы эльѣктрисдон ровотѣѣт, каштыт. Кѣрѣсин тылым ат уж, цилѣ вѣрѣ эльѣктричѣствы тыл ылѣш.

Анѣ-ѣйрѣнѣм машинѣдон трактырдон вѣлѣ ровотѣѣт. Ѵдѣмѣгѣ, тѣрѣдмѣгѣ кѣлтѣ шимѣгѣ, цуалтымыгѣ молыгѣ цилѣ машинѣ бѣштѣ.

Амѣрикѣштѣ шадѣнѣм шѣйлѣм, шожым пиш шуку ѣдѣт Нѣгыштакѣнѣт тѣштѣш нѣрѣ ак ѣдѣп, Амѣрикѣ дон кѣзѣт нѣмаханѣ кугижѣнѣшѣмѣт танѣштѣрѣш акли.

Амѣрикѣ кѣзѣт сѣк силан, сѣк пѣѣан ылѣш.

Англи.

Гѣрманѣ вырсы ѣактѣ Англи пиш когон торгѣѣн. Нѣмаханѣ кугижѣнѣштѣт тидѣн нѣр караллы укѣ. Англи бѣшкѣѣт тангыж покшалны ылѣш дѣ, торгѣѣшѣжѣт шукужы тангыждон, вѣс кугижѣнѣшѣ влѣшкѣ каштѣш. Сѣдѣн донок Англи бѣшкѣ кит лѣвѣкѣжы шуку колонѣвлѣм нѣлѣн. Англин колонѣи нѣр ик кугижѣнѣшѣнѣт укѣ. Тидѣн колонѣвлѣжѣ цилѣ вѣрѣ улы. Индѣштѣт, Амѣрикѣштѣт, Африкѣштѣт улы. Цилѣ Англин колонѣвлѣжѣ сѣндѣлбк вѣлнѣш нѣл пѣѣыштыш ик пѣѣ вѣрѣм нѣлѣт.

Бѣшкѣ кугижѣнѣштѣжѣ цилѣ ѣлѣшѣжѣ 50 мыльион ѣдѣм ылѣш, колонѣи влѣштѣжы 400 мыльионат утларак. Тинѣр халыкым Англи кѣзѣт пѣзѣртѣлѣѣ, ѣасыландара.

Колонѣвлѣ гѣц Англи пиш шуку хѣдѣр бѣштѣшѣшлыквлѣм лыктѣш. Бѣштѣрѣш бѣштѣш мижѣм, ситѣѣ бѣштѣш хлопкым, парсыным молы лыктѣш. Кѣртнѣи хѣдѣр бѣштѣш кѣртнѣим лыктѣш, вара бѣшкѣ фабрикы влѣштѣжы завод влѣштѣжы кѣрѣл хѣдырвлѣм бѣштѣѣт, мѣнгѣшок колонѣвлѣш выжалаш нѣнгѣѣ.

Кѣзѣт колонѣвлѣштѣшѣ пѣшѣзѣвлѣ дон хрѣсѣнѣвлѣ мѣ донна ѣажон пурын ѣлѣтѣт, Англи мѣ вѣкѣнѣ шѣдѣшкѣш

тѣнгалын. Колоньивлѣштѣ колшташыжат молы бѣндэ акколыштѣ, кыды йужнамжы ваптарэш шагал колтатат, шидѣлмѣшкок шот. Китѣйштѣ рѣволюци тѣнгалѣлтмѣ годшэн эчэ утларак Англи ма вѣкбѣнѣ шѣдѣшкѣш тѣнгалын.

Англин Китѣйштѣ фабриквлѣ заводвлѣ, анѣ-йѣрѣн вѣр молы пиш шуку улы дѣ, кѣзѣт тѣдѣвлѣм шывшын нѣлмѣш гѣц лѣдѣш. Совѣт рѣспубликвлѣн ушѣмѣм вырса „тѣ тѣнгѣ тымдѣдѣ“ манѣш.

1926 ин кырык пѣшѣштѣш (кѣ шѣлыкшы) пѣшѣзѣвлѣ бѣшкѣ хозавлѣштѣ ваптарѣш шагал колтѣнѣт, когон Англиштѣш кого хозавлѣ лѣдѣнѣт.

Тѣнѣм Совѣт рѣспубликвлѣн ушѣмѣштѣш пѣшѣ эдѣмвлѣ Англиштѣш шужѣн шѣнцѣш пѣшѣзѣвлѣлѣн палшѣнѣт ылы. Тѣ гишѣн Англи эчэ когон вѣкбѣнѣ шѣдѣшкѣн.

Вѣс кугижѣншѣвлѣм ма донна вырсым тѣнгалѣш йѣшкыра, вѣс кугижѣншѣштѣш мѣнмѣн эдѣмвлѣм пуштыкта моло.

Англи мѣлѣннѣ вырсым тѣрвѣтѣктѣнѣжѣ. Мѣлѣннѣ вырсы ак кѣл, ма ана тѣнгал.

Ма ваптарѣшнѣ вырсы лимѣшѣш ма йѣмдѣлѣлт шалгѣнѣ.

Аѣропланвлѣм шукурак бѣштѣш цѣцѣнѣ, йѣкшар салтакна влѣм йѣжоракын тѣмдѣнѣ, йѣмдѣлѣнѣ.

Йадмаш. Мадон Англи пѣйѣн ылѣш? Мѣлын тидѣ Совѣт рѣспубликвлѣн ушѣмѣм ак йѣраты, ма вѣкбѣнѣ шѣдѣшкѣн бѣлѣ?

Кыцѣ Англи вырсѣш йѣмдѣлѣлт мѣзн.

	1913 ин	1926-27 ин
Салтаквлѣжѣ	329 тѣж, эд.	372 тѣж. эд.
Оксам шѣлѣтѣн.	472 млн. тѣнѣм	564 млн. тѣнѣм
Аѣропланвлѣжѣ (1923 ин ылын)	385 аѣр.	700 аѣроплан

Гѣрманьы.

Гѣрманьы вырсы йѣктѣ Англи гѣц воксѣок ак код ылы, тѣдѣн ганбок пѣйѣн ылын. Гѣрманьышты бѣштѣрѣшѣм, ситцѣм, мѣнѣрѣбѣм пиш шуку бѣштѣт. Химичѣски заводвлѣ тѣштѣ пиш шуку улы. Шуку йѣш машинѣвлѣм тѣштѣ йѣмдѣлѣт.

Анѣ-йѣрѣн пѣшѣм цѣлѣ машинѣдон бѣштѣт. Анѣ-йѣрѣнѣм намозы гѣц пасна фосфордон моло пыпкыдѣмдѣт.

Вырсэш Гэрманьы когон лаксыргэн. Тидьн кьзыт шуку окса пушашлыкшы улы. Вырсы годым тидьм сьнгьш кугижаншы-влалан тўла. Тўлаш оксажым хресаьнь дон пашазьбь гьц тарва. Сэдьндон Гэрманьышты хресаьнь дон пашазьбьн йльбьмашьшты йасы.

Кьзыт эчэ Гэрманьы угьц шарлаш тьнгальн, кого хозавлажьбь пайаш, силам налаш тьнгальнйт. Вырсы годым Гэрманьын колоньивлажьбьм шывшын нальнйтат, кьзыт Гэрманьылан хадьрвлажьбьм выжалаш вяржьбь укэ. Ти вярвлам, колоньивлам Гэрманьы шиэдальтэ нальн ак кэрт.

Мамнан Совет республикна мол кугижаньшвлэ гьц когонжок Гэрманьы гьц машинавлам, мол керал хадьр вляжьбьмат налэш.

Франци.

Францишты аьгэ-йьрэн пашалан сандальк йажо ьлэш. Таньж гьц мьндьбрнь агыл ат, йурвлаат шьрэн лит, шокшырак вэр, рокшат йажо. Сэдьндон тьшты пэлжок аьгэ-йьрэнбьм ровотайат.

Вырсы йактэ тишты шуку киндьм йштат ьлын. Вырсэш изиш лаксыргэн. Кьзыт Францишты промышленность паша аьцкыла кэа. Вырсы пьтмьбькь Франци Гэрманьын кьртньиан, ку шўан вярвлам шывшын нальн: Сэдьндон кьзыт тидьн промышленность куза. Тэьгэ гьньят эчэ йажонок тьрланэн шоэт.

Пашазьбьвлэ пашадэ шьнцат, хадьрвлэ шьргэштйт. Пашазьбь дон хресаьньн йльбьмашьшты йасы.

Йадмаш. Магань кугижаншы сэк пайан силам ьлэш? Кўм вырсы пайдарэн, кўм лаксыртэн? Кыцэ ма ььлкьна Англи аьчэ?

Манман кэчбь вазалмы моньыштыш пашкуды кугижаншьвланэ.

Кэчбь вазалмы моньышты манман шуку пашкудынавля, тыгыды кугижаншьвлэ: Польшы, Латви, Литва, Эстоньи, Финляндьи, Румыньи-ылыт.

Пэрви, Гэрмань вырсы йактэ ти тыгыды кугижаншьвлэ цилан Российьн ьлыныт. Румыньи вэлэ Российьн агыл ьлын.

Цилэ вэрэ ти кугижаншьвлэшты пайарньвлэ дон кого хозавля вуйлалтат.

Паша эдэмвлә тйшты пиш йасын, худан йләт, когон нинйм пайанвләт пйзыртйлыт. Вырсеш йамдйлаш ти кугижаншйвлә пиш шуку оксам пйтәрәт. Оксамым хрәсань дон пашазы гйц тарват. Лйм оксам когон шукум погат.

Халык тырхән кәртймәш лиәшәт, кыды йужнам вапштарәш шагал колта. Вапштарәш шагалшывләм буржуй, (кого хоза) влә кызаматыш питйрәт, луәт, сакәлтәт молы.

Сәдйн донок ти кугижаншйвләшты йлймәш йажоэм ак кәрт, худаәмәш вәлә. Оксамты ак ситәт вәс пайан кугижаншйвлә гйц әрәт.

Польшы Англи гйц шуку оксам әрән. Кйзыт Англи Польшылан вырсеш кәрәл пичәлвләм, пушкавләм молы йамдйлыктә.

Англи оксамыдон цилә ти тыгыды кугижаншйвләм кит лйвәкйжй нәлйн. Циләм нинйвләм кйзыт Англи мә вапштарәшнә вырыдон колтынәжй. Йәл китдон тыл шолым ыдырынәжй.

Мә вырсы гйц ана лүд. Мәнмән силана кого ыләш. Вырыдон иктйн вйкәт йнәнәкә, мә вапштарәшнә шагалыток гйньмаәу тйнәм ана тырхы,

Цилә кугижаншйшток пайанвлә гйц пасна пәшәзй дон хрәсаньвлә улы. Нйнй мәнмән шүмбәлвләнә лит.

Цилә кугижаншйшты коммунист партывлә пашазы дон хрәсаньвлә лошты ровотайат.

Вырсы лиәш гйнь, пайанвлә вапштарәш-пичәлйм кычаш шүдәт. Пайарнывләм кого хозавләм воксәок пйтәрәш кәләш маныт, тымдат.

Шүдймәш. Пашкуды, тыгыды кугижаншйвләнәм картышты мода.

Кыцә хрәсаньвлә вәс кугижаншйвләшты йләт.

Америкйшты, Йәвропышты хрәсаньвлә әнгә-ййрән пәшәм мә гйцйнна йажон, куштылгын йштәт. Киндйштәт йажо пачышән дә, ләктйшән лиәш.

Ти гишән мälәннә нйнй гйц тымәнмйлә.

Тынә гйньәт, соикток мәнмән хрәсаньвлә гйц худан йләт.

Америкйшты, Йәвропышты хрәсаньвлән әнгә-ййрәнйшты пиш чйды. Тидйланжәт эчә шуку оксам тйлыктәт. Тәрәш нәлйн үдәш силашты ак нәл.

Шуку аңа-йыраң пайарнывлан кидышты. Нэзэр хресань-влажы со нэзэрэмйт. Аңа-йыраңышты пайан эдем кидышкы кээ. Качкашышты киндышты нэзэр хресаньвлаланжы ак ситат, пайан эдемвлалан кинды пумы тараш, аңа-йыраңыштым пуат. Кыды йужнамжы удаш вырлыкышты ак ситат, аңаштым выжалат.

Англишты 22 тйжэм кого пайарнывлә кидышты 10 пайышты 9 пай аңа-йыраң ыләш, хресань кидышты ик пай вәлә.

Мильион нар нэзэрэмшы аңа-йырандә котшы хресаньвлә панарнывлалан ровотайән ылат. Пашә таржым пиш когон чыдын түләт.

Хресаньвлә киндыштым, кавшта пичы хадбырыштым молы, лым окса түләш молы оксапты керәл лиәшәт, шулды донок выжалат.

1920 ин 21 тйжэм тыгыды хресаньвлә Англишты ылын, 1924 ин—7 тйжэм вәлә кодын. Мольжы, 14 тйжэм хресаньвлажы воксикок лаксыргән пйтәнйт. Аңа йыраңыштым банкывлә шывшын налыныт, бшкәжы йәл доны, ровотайат.

Америкыштәт хресаньвләм лаксыртат. Шукәрдәт агыл пәл мильион фермәрвлә (тыштәкән хресаньвләм фермәр маныт) хозанлыкштым отказән кодән, халавләш пашә кычәл кәнйт.

1910 ин Америкышты фермәрвлә кым мильиардак пәләк тәнгәм түлышәшлык ылыныт, 1920 ин лу ишты 39 мильиарды түләшышты лин.

Францишты ныл мильионак пәләк хресань кидышты 12 мильион сәтына вәлә аңа-йыраң ыләш. 147 тйжэм пайарнывлән кидышты 16 мильион—сәтына. Кок мильионак пәләк хресаньын томаштат, волькыштат, аңа-йыраңыштәт, нымаштат укә.

Вәс кугижәныштыш хресаньвлә пашәзбвләдон икышын лимәшкышты тәрләнән, йал вылкы шагал ак кәртәп, нынблән пашәзбвлә вәлә рәволюцим бштән, палшән кәрдыт.

Рәволюци вәлә хресаньвлалән аңа-йыраңым, ирыкым пуа. Вәс кугижәныш-вләштәт рәволюци вәлә кого хозавлә гыц, пайарнывлә гыц хресаньым хытара.

Йадмаш. Малын вәс кугижәнышвләшты хресаньвлә нэзэрэмйт? Кынам тәрләнән, йал вылкы шагал кәрдыт?

Күвлән кидышты мўланды ылэш.

	Францишты		Гэрманьшты	
	Маньар эдэмйн анга-йыран улы	Мазар нй- нын анга- йыраныш- ты	Маньар эдэмйн анга-йыран улы	Мазар нй- нын анга- йыраныш- ты улы
	тыжэмдон	тыжэм сэтына	тыжэмдон	тыжэм сэтына
Тыгыды хрәсаньвлән . .	4.600	12.000	2.000	17.000
Пайанвлән, пайарнывлән	147	16.000	23	102.000

Шүдймәш. Маньар сэтына ик хрәсаньвлән, ик пайарнылан вазәш, шотлән лыкта.

Коминтәрн.

Коммунист Интернационал кытыкынжы „Коминтәрн“ леш. Тиды цилә сәндәлык вьлнйш коммунист партьывлән ушәм ыләш.

Коминтәрн—тиды, цилә сәндәлык вьлнй рэволюцим бштышашлык пәшәм виетәрә.

Коминтәрнын пйтәриши погынамашыжы 1919 ин Москвашты ылын. Коммунист партьывлән Коминтәрнйшкы ушнымашыштым Ляньин вуймалтән, тиды пәшәжым виетәрән.

Коминтәрнйшкы цилә сәндәлык вьлнйш пәшәзбвлә, ик шүмбәлвлә ганьы ушнәнйт. Коминтәрн и гыц ишкы кушкынок миә.

Коминтәрнын тын пәшәжы тәхәнбы ыләш: цилә сәндәлык вьлнйш пайарны, кого хозавләм сьинәш, пәшә эдәмвләлән ирыкым пуаш, ньнын ылымашыштым куштылташ. Цилә сәндәлык вьлән социализмьим бштәш.

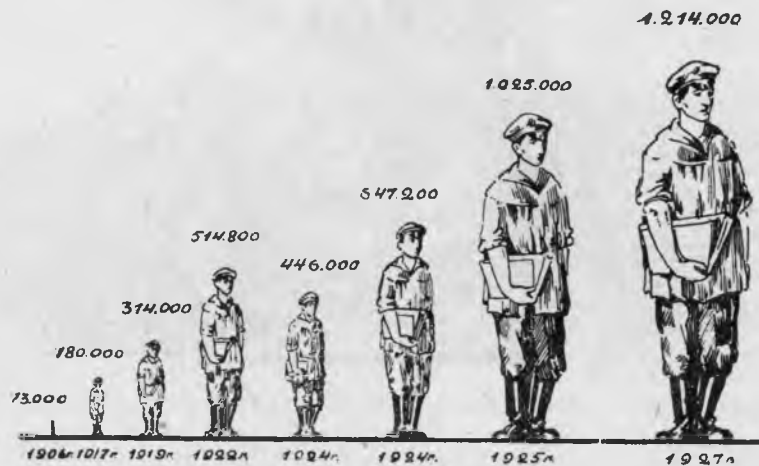

Компартышты мазары эдэм ылыт.

(1926 ин).

Англы	11.000	эдэм.
Германы	150.000	„
Индьы	10.000	„
Италы	23.000	„
Китай	11.000	„
Польшы	7.000	„
С. А. Сойэдын. Штат.	12.000	„
Франци	60.000	„
Чэхо-Словаки	120.000	„
СССР (январь 1-ын		
1927 ин	1.130.277	„

Мазар эдэм ВКП(б) чльэнжй дон кандьидатжы Совет рэспублык-
влән ушәмьшты.

Мароблăстышты октябр 1-йын 1927 ин коммунист
партышты ылшы чльэн—859 ылын, кандьидат—672, цилă-
жй 1531 эдэм ылыт. Комсомолышты чльэнжй йанвар 1-йын
1928 ин—4265, кандьидаты—115 эдэм ылын, цилăжй 4,284
эдэм.

Крэстинтэрн.

Крэстинтэрн — тидй цилă сандăлык вйлнйш хрэсаньвлән
интэрнационал, ушэм ылэш.

1923 ин Москашты сола хозанлыкын хăдйрвлăm анчык-
тымы, выставкы манмы лин. Тй выставка годым хрэсаньын
Иакшар Интэрнационал погыныш. Ти погынымашышкы цилă-
жй 40 кугижăнйш гйц, Йэвропышты, Амэригышты, Азишты
ылшы 40 йиш халык тольэвй.

Крэстинтэрнын тйг пашажй—цилă сандăлык вйлнйш
нэзэр дон ик поратка хрэсаньым пашазйвладон иквэрэш
пайарнывлă кого хозавлă вапштарэш кйрэдăлăш йамдйлмаш,
ылэш.

„Цилă, кугижăнйшты нэзэр дă ик поратка хрэсань дон
пашазй иктышкй ушныда!“—манэш Крэстинтэрн,

К.
хозанл
стыту
Б.
К.
жй вэ
лән па
К.
Йа
ылэш?

П.
пайын
тыш,
ак тэм
влăнк
халык
кйн у
Тэхэн
зйргэ
А.
Йэгиш
Фрацу
В.
нышт
тйш э
тăт, к
К.
дышк
рышт
„тидй
комму

1)
вольск
1)

Крэстинтэрнѳн пашажѳ анцыкыла ленок мий. Тидѳ сола хозанлыкыштыш пашам тымэньмѳ институтым (аграрный¹⁾ институт манмым) пачын.

Бѳшкѳмжѳн казетжѳ, библиотѳэкѳжѳ улы.

Крэстинтэрнѳлэн коминтэрн палшэн шалга. Крэстинтэрнжѳ вэс кугижаншѳ-влаштѳш нэзэр дон ик поратка кресаньлэн пайарнывлэ ваштарэш кѳрэдэлэш корным анчыкта.

Крэстинтэрн Коминтэрнлэн илшэ бѳштѳшѳжѳ палша.

Иадмаш. Коминтэрн кѳвлэн ушэм ылэш? Крэститэрнжѳ кѳвлэн ылэш? Маханьы нинѳн пашаштѳ?

Колоньивлэ.

Пайан эдэмлэн, мазары пайан бѳнжѳ ли, со ак ситѳ, со пайынэжѳ вэлэ. Капитальист, (кого хоза) влэ бѳшкэ тоныштыш, бѳшкэ кугижанѳштыш пашазѳвлэм, пѳзѳртѳл, тарвэн ак тэмэп. Эчэ когоракын пайаш манын, нинѳ вэс сѳндѳлѳк-влашкѳ кѳчѳл кѳэт. Кышты силадымырак, пѳцкѳмѳшѳрѳк халык улы, тѳдѳм бѳшкэ кит лѳвѳкѳшт нѳлѳт. Ти сѳндѳлѳкѳн улы-укэ пайанлыкшым цилэ бѳшкэ токѳшты шывштат. Тѳхэнь сѳндѳлѳквлэм, мол силан кугижанѳш лѳвѳлнѳ пѳзѳртгэн бѳлѳшѳвлэн—колонѳи маныт.

Англыштѳш капиталѳист, (кого хоза) влэ индусвлэм, йѳгиптѳанвлэм, ньѳгырвлэм тѳнгѳ тарват, вѳрѳштѳм йѳт. Фрацузвлэ—арабвлэм, йапонвлэ—корѳйѳцвлэм тѳнгѳ ньѳгѳт.

Вэс кугижанѳштыш капиталѳист, (кого хоза) влэ, колонѳиштѳ ма шѳргѳкѳн улы, цила бѳшкѳлѳнѳштѳ нѳлѳт, тѳштѳш эдѳмвлѳжѳм вольык шотѳш урдат, когон пашам бѳштѳктѳт, колым мычан пукшат.

Колоньивлѳштѳ такѳш гишѳнок шит, ѳасыландарат, судышкы шывшыт. Суд-влѳштѳжѳт ньѳмахань закон укэ. Алжирѳштѳ¹⁾ ик судѳйа коммунѳистѳм арѳстуйѳн дѳ тѳнгѳ попѳн: „тидѳм вуйнамат агыл гѳннѳт, кызаматыш питѳрѳш кѳлѳш, коммунь ст ылэш,“—манѳш.

¹⁾ Аграрный институт—Мѳландѳ гишѳн, кавшта пичы гишѳн, вольык урдым гишѳн молы тымдым кого школы.

¹⁾ Алжир-Африкѳштѳ франсин колонѳи.

Шокшы сәндәлбикбшты эдәмвләм вьд йўктьдә йасыландарат. Эдәмьм питьрән шьндәтәт, ик кым кәчь ак йўктәп. Вьдбьм йори анцыкышты кандататат, кьшкәл колтат. Тәнгә колымәшкьжь йасыландарат.

Колоньштыш эдәмвләм ни шотәшок пуштыт моло. Цилә колоньивләшты капиталыст (кого хоза) влә тәхәнь законьм лыктыныт; кў әнгә-йьрән шотым төр ак кәләсь, кўн айо годым хынажы 25 эдәм гьц шуку ылын, кў капиталыст, (кого хоза) вләм йнәжь намал (тшпты пайан эдәмвләм носилкәдон намалыштыт),—тьдьм кызаматышкы питьрьмьлә.

Колоньштыш эдәмлән әнгә-йьрәньм ак пуәп, йасы гьньәт, тидьлән вәс кугижәншшкь моло кәш ирькьм ак пуәп.

Кўн вәтшты, әльь бьдьрьжты йажорак улы гьнь, капиталыст (кого хоза) влән чиновньк, әльь офицәрвлә йшкьләншжты шывшын нәльт.

Колоиштыш халыклан казәтш ак лыдыктәп. Шыралт вацмәшкь пәшәм йштыктәт, шыралт вацшыжым пуштыт. Самыньм моло йштәт гьнь, тшшәкок ньгырым сәкәлтәт әльь йылатат.

Тәнгә капиталыст, (кого хоза) влә колоньшты вьрьм йўт.

Йадмаш. Малың капиталыст, (кого хоза) вләлән колоньивлә кәләш? Колоиштыш пәшә эдәмвләшты кьцә йләт?

Шудьмәш. Колонь шамакым пәлдьм шамак анчыктымашты мода.

МАЛЫН МӘЛӘННӘ ВӘС НУГИЖӘНШЬИВЛӘДОН ТОРГӘЙАШ КӘЛӘШ.

Мәнмән вәс кугижәншьивләдон торгәйьмьнә.

Рәспубликнан хозанлыкжым лўктәләш, төрләш маньн, мә вәс кугижәншшвләдон торгәйдәәт ана кәрт.

Мәнмән шуку вәс кугижәншшкь выжалпашлык хәдьрвләнә улы. Тьдьн тәрәш йшкьләннә кәрәл хәдьрвләм ньнш дорц кандәнә.

Молы гьц утла мә ньәфтш выжаләнә.

Ньэфтым ма кызыт пэрвишй гыцйнат шуку выжалэнә (150%). Совэт ньфты вэс кугижәнйшвләштй пин кәә, Амэрикйн дон Англин ньэфты төрәшөк нәлйт.

Ньэфтым мәнмән Кавказ гыц лыктыт. Тышәцйнок эчә цәмйнтйм лыктыт. Новоросийски хала доны, Шим тангыж тйрйшты кого күвлә улы, ты күвләдон цәмйнтйм йштәт. Ти цәмйнтйм пәцкәвләшкй оптән, тылвышдон шывштат.

Эчә ма доцна вэс кугижәнйшвләшкй шуку вольык кәә. Сәвэрный Кавказ гыц, Украинй гыц вольыкым кыртныи корны донат, тылвыш донат шывштат.

Ма шйргйдон пайан ылына. Шйргймәт шуку выжаләпә. Шйргй выжалымына и ййдә кушкын мий.

Сәк шукужок ма киндйм выжаләнә. И ййдәок уты киндй ләктйн мий. Ты уты киндйм, йшкылән кәрәл гыц насна вэс кугижәнйшвләшкй лыктына,

Выжалым хәдйрнә тәрәш, мälәннә ма кәләш, тйдйм вэс кугижәнйшвлә; гыц кандәнә. Молы гыц утла ма заводәш, фабрикәш кәрәл машинәвләм, хрәсәнйлән кәрәл машинәвләм, чиявләм молы нәлйнә.

Йшкә тәхәнь машинәвләм йштән ситәрймәшкйнә, ти машинәвләм вэс кугижәнйшвлә гыц нәләш вәрәштәш.

Йшкймнән промышльәнностына викок тйрләнймйкй вара вэс кугижәнйшвлә гыц тйнәок хәдйрвләм шывшташ ана тйгәл. Йшкә вәлә выжалаш тыгәлйнә. Тйнам вара шуку доходым нәләш тйгәлйнә.

Вэс кугижәнйшвләдон торгәййм пәшәм мәнмән кугижәнйш йшкә Наркомторг гач вйктәрә. Наркомторг—тидй халыкын торгәййм комиссариат ыләш.

Пэрвишй гань йшкәт әдәм, купәцвлә вэс кугижәнйш дон торгәйән ак кәртәп.

Пэрви, вырсы йәктә, йшкйләннә киндй ак ситй, хрәсәнйвлә шужән йләт гйнәят, вэс кугижәнйш-вләшкй киндйм выжалат ылын. Рәволюци лимйкй ти самыным тйрләнйт, качкаш кәрәл киндйм ак выжаләп.

Вэс кугижәнйшвлә гыцйнат утым ана нәл, пыт кәрәл хәдйрвләм вәлә нәлйнә. Рәспубликна йшкә вйктәрймжй

дон вэлэ-төргэйбим пашанā пэрвишй гыц лучи лин. Рэспуб-
 лыкна купэцвлāлāн торгэйāш вольам ак пу. Тэнгэлā торгэй-
 бимбнāдон вэс кугижāнбш кого хозавлā паришбим когон нā-
 лын ак кэртэпāt, мā вйлкбнā шбдэшкāt. Тынгэ гынбāt, со-
 вэтски власть соикток, вэс кугижāнбшвлāдон торгэйбимаштй
 монопольим кыча. Ти монопольи манмыжы бшкэ пāшāзы-влā-
 лāннā, нэзэр дон ик поратка хрэсāнь-влāлāннā кэлэш. Моно-
 польыдэ бшкэ хозанлыкнам вктārэн, мол кугижāнбшвлā гыц
 пэрэгэн молы ана кэрдт.

Шүдбимāш. Кажни лаштыкэш, кбдэжэш ти шайалан лым-влām
 пудаат, сирбдā. Вара торгэймāшнā гишāн кйтк шайам сирбдā.

Мāнмāн вэс китдон торгэйбимāш.

(мблйон тāнгāдон)

	1923/24 ин	1924/25 ин	1925/26 ин	1927/28 ин
Выжалмы:	522,6	550,1	667,8	820
Нāлмбй:	439,4	720,3	755,6	745

Цилājбй.

Шүдбимāш. Манбар мылйон тāнгāш и йбдэ выжалымыгэ нāлмбйгэ
 шотлэн лыкта. Махань ин выжалмыжы шуку, махань и нāлмбйжй шу-
 кы, манбарэш шуку, тбдбмāt шотлэн лыкта.

Мароблыстын өрдбйжбш шбйргбим вбжалымаш.

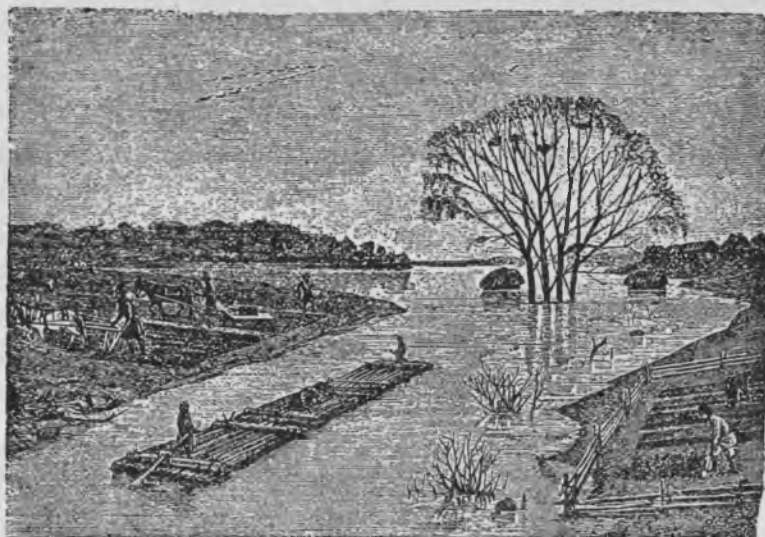
Мāнмāн Мароблычтына мол гыц утла шбйргбдон пайан
 ылэш. Шуку доходым ти шбйргбй мālāнна пуа. Облыстышты-
 на 80% нāрбй марывлā (когонжок йыл вэс сирбштбй) шбйргбй
 пāшā донок блāt. Цилā хрэсāнбйн доходышты 65% доходшы-
 шбйргбй доход ылэш.

Мароблыстыштына 1.237.601 сэтйинā—1.352.128,58 гек-
 тар шбйргбй, шукужы йылымбалны ылэш.

1921 ин шуку шбйргбй йылэн, 60% нāрбй кожэр тбнām
 йылэн. Цилājбй кожэр шбйргбнā—333.687 сэтйинā ылы
 60%—200.012 сэтйинā йылэн.

Иылымы гыц утла эчэ каргыж качшы шукшвлā шбйр-
 гбйшкбйна вазалыныт, нбйнй шуку пйтārэнбйт. Анчэн мышты-
 дымнадон мā шуку шбйргбй йактарэнā, тбдбйн донок доход-
 шымат шукуым нāлбйн ана кэрт.

Тыңга тынъат 1924—25 ин 1.046.104 таңга доходым шыр-
гы гыц нэлйиннә, 1926—27 ин 3.700.000 таңгаш доход ләктын.
Циләжы 7.408.387 таңгаш ләкпашлык ылын.

Мәнмән кырык сир тумвлә вәс кидышкы, караплы, сир
пыроход бштымаш молы кәат. Кожәр дон йәктәр шыргыжым
шукыжы бшкә республикнә көргәшөк выжалалтәш. Йылымаш
гыц, шукш качмаш гыц шыргым пәрәгаш кәләш. Тынам вәлө
шукы хододым шыргы пуаш тынгәләш.

Шүдымаш. Манбар сәтыяә йылыдым кожәр кодын шотлән лыкта.
1924—25 ин дон 1926—26 ин манбарашым шыргым выжаләнт, пә-
лйдә. Манбар таңгашым лыктәлыт, тыдымәт пәлйдә.

Мары кыртны корны.

1925 ин Мары Обисполком цилә Совәт республиквлән
Ушәмбштыш корны анчыш Халык Комиссариатлан 11 ляснь-
ичәствы шыргым 10 иәш (концәссиәш) пуән. Шыргы акшым
шуддынак бштәвй. Сәдйндон корны анчышы комиссаариәт
Зәльоный Дол гыц Иошкар Олашкы кыртны корным бштәш
ли. (Зәльоный Дол-тиды Хазан дон Москва ло кыртны-корныш-
тыш станци, Хазан доны, Йыл гач ванчым кого кыртны кы-
вәр доны).

Мароблыстышты кызыт йәктә кыртны корны укә ылыы.
Облысть көргыштш хәдырым, корны укәат, өрдйжышкы вы-
жалаш лыкташ пиш йасы. Бшкыланнә өрдйж гыц кандаш

йасы, ниш шэргэиш хэдйр шагалэш. Сэдйндон облыстыштына хэдйр шэргй. Корны укэдон и ййдэок кокты да пэл мыльион пут киндй Облыстыштына выжалыдэ кодэш, сэдйндон киндй шулды.

Корны лимйкй мй шукаш хэдйрйм өрдйжйшкй выжалэн кэрднэнй, хозанлыкна шарлйнэжй,

Кйртй корны Марооблыстым кого промышленностыан халавлэдон уша. Мй Хазан дон Москва докы лишйлэмйнй.

Октябрь революцин 10 и тэммй кэчэш у кйртнй корнына Царлэшкй 5 уштыш вэлэ шотэ. 100 уштыш йштйлтйн. Зэлыоный Дол гйц Куйарыш (Царлй гйц 12 уштыш вэлэ) сир-тылвыш йндэ каштэш. Шйжймжй 1928 ин, Царлй (Йакшар хала) йактэок, викок кйртнй корны шопашлык.

ЙАНШАР САЛТАКВЛӘ СОВЭТ РЭСПУБЛЬИКВЛӘН УШЭМЙНӘМ ПЭРЭГӘТ.

Тырын ййлйнэт гйнь,—вырсэш йямдйлэлт.

Цилй сандйлькйштыш капиталыст, (кого хоза) влй пыт вырсэш йямдйлалтыт.

Салтаквлэштым шукэмдят, оксам вырсэш йямдйлэш шукым пэрвишй дорц шйлэтят, каранлывлэм, эдэм пуштмы газвлэм молы-шукы йямдйлат.

Күн дон нинй шиэдйлнэшты вара? Икйнй иктышты дон, 1914 и годшыла, шиэдйлнэшты, Капиталист, (кого хоза) влйлан со ак ситй, икйнй иктыштын кид гйц колонывлэм, пайан лыкыштым шывшыш нйлнэшты. Тэнгэ вырсы йактэ шон кэрдйт.

Колонывлэшты пйзйргэн йлышы халыквлй йшкйланжй ирйкйм кйчйлэш, тйрвйнйш тынгйлыныт. Капиталиствлй колонийшты йаммаш гйц лудйт. Ирйк кйчйлышвлэм пызырйлэш,—шукырак салтаквлэм урдаш сацат.

Молы гйц утла цилй кугижйнйштыш капиталист, (кого хоза) влй Совет рэспубликвлән ушэм ваптарэш пум пырыт.

Сандйлык вйлнйжят ик мйнмйн Совет рэспубликвлән ушэмйштынй вэлэ пйшйзы дон хрйсань хоза ылыт.

Мәнмән анцыкыла кэмбнә капиталист (кого хоза) влән кид-йалыштым валта. Ышкымбштѣн пашазы дон хресань гыц мәнмәм анчән-нѣнѣ хоза лимаш гыц лүдыт.

Капиталист (кого хоза) влә мәнмәм ужын ак кертән. Тагыцэок мәнмәм шин шунәштѣ, Мәнмәм шин шумыкышты тѣнәм вара колонывләм кидыштышты пѣзырәнәштѣ ылнәжѣ, Китѣйыштат рэволюцим пѣтәрѣнәштѣ. Цылток Совет рэспубликвлән ушәм аптыртә. Сәк когонжок мәнмәм Англи ужын ак кәрд, йәлбмәт циләм ышкә вәкыләжѣ, Совет рэспубликвлән ушәм ваптарәш, сәрә.

Маньар шуку ма ваптарәшнә пұм шырыт, тѣнәр мälәннә хозанлыкнам цаткыдәмдәш, лүктән миәш кәләш. Маньар мәнмән хозанлыкна лүктәлт миә, тѣнәр кого хозавлә мѣнгәш цакнәш тѣнгәлыт.

Мә бнәнә шиэдәл, тырѣн ылѣнәнә. Тѣнгә гыньят мälәннә йәмдѣ лиәш кәләш.

Мälәннә силан, цаткыды йакшар арми, йакшар флот кәләш.

Каждый Совет рэспубликвлән ушәмбштѣш хресәнвлән, пашазылан пашә лоштыжат вырсы гишән мондаш ак кәл. Вырсыдон толын, шагалмаш гыц рэспубликна тѣрым, (пѣсмәннәм) пәрэгәнок шалгаш кәләш, армим цаткыдәмдәнок миәш кәләш.

Мә вырсы гыц ана лүд. Цилә сәндәлык вѣлнѣш пѣзыргән ылѣшы пашазы дон хресәнвлә ма вәкбнә ылыт.

Йадмаш. Кыцә капиталист, (кого хоза) влә икәнә иктышты вѣлкѣ анчат. Малын капиталист, (кого хоза) влә мәнмән ужын ак кертән. Малын вырсәш йәмдѣ лиәш кәләш.

Шүдымәш. Маньар пайәш ти шайа пайылымы. Вәс пачаш пасна пайвләм лыдта дә, ышкә гыц дә каждый лаштыкланжѣ лѣмбѣм, заглавим вуйлышым пуда.

Кыцэ Франциштѣ, Англиштѣ, Германьышты. Сэвэро-Амэриканччи Сойэ-
дъиньонный Шгатышты вырсэш йамдылэш оксам шалатат, салтаквләм
шукэмдэн миат.

	1913 ин	1926 ин
Окса шалатѣмаш	1.980 мыль. тѣнгѣ	3.600 мыль. тѣнгѣ
Самольот (йэропланвлѣ) .	150 ылын	3.550 ылэш
Салтаквлѣ	1.610.00 „	1.800.000 „
1.000 салтаклан	2 ¹ / ₂ нэлѣпуль- эмѣт гыц по- паза ылын.	11 пульэмѣт попаза

Кыцэ Эстоньыштѣ, Латвиштѣ, Польшышты, Румынчыштѣ вырсэш
йамдылѣт.

	1922 ин	1926 ин
Вырсэш йамдылэш ок- сам шалатат	370 мыль. тѣнгѣм	430 мыль. тѣнгѣм
Салтаквлѣ	479.000 ылын	533.000 ылэш
Кэлэсѣдѣмѣ, тайэн, урдым салтаквлѣ .	295.000 „	651.000 „
Самольѣтвлѣ— (Йэро- планвлѣ)	280 „	510 „
Вырсэш кэрѣл хѣдѣр йамдылшы заводвлѣ	3 „	22 „

Йакшар арминѣн силажы.

Мѣнмѣн Йакшар арми айыртѣмѣнок вѣс кугижѣнѣшвлѣн
гыц вѣс статьян ылэш.

Цилѣ кугижѣнѣшвлѣшты салтаквлѣ пайан эдѣмвлѣлѣн
служат. Ик армият мѣнмѣн, Совет Йакшар арми ганѣѣ, халык
дон ик ышын, халык вѣрц шалгышы укѣ.

Кугижѣн армияѣ олыца мычкы кѣмѣѣѣ годѣн анчѣт мо-
лы гыньѣт-йѣнгѣш ак пиж ылы.

Иакшар армин кэмбѣжѣм ужатат, анчашат шѣшѣл йан хѣвѣртѣ, цилан сусу лимѣлѣ. Мѣнмѣн Салтаквлѣжѣ, цилан ѣшкѣмѣнлѣ, туанла чучыт.

Пѣшѣзѣжѣ, хрѣсѣньжѣ Иакшар арми гѣц пасна айыртѣмѣн ак ѣлѣп. Нинѣлѣн Йакшар арми ѣшкѣмѣн, туан ылѣш. Иакшар армин пѣшѣ—нинѣн пѣшѣ.

Нѣгышитат сѣндѣлѣк вѣлнѣ тѣхѣнѣ Йакшар арми дон пѣшѣзѣжѣ, хрѣсѣнь ик ышын ѣлѣшѣ укѣ. Ик ышын ѣлѣмѣш-тѣнѣ мѣнмѣн силана ылѣш. Манѣар мѣ йажон ик ышын Йакшар армидон ѣлѣш тѣнѣлѣнѣ, тѣнѣр пинѣдѣмѣнѣ, тѣнѣр силана шукѣмѣш, когѣмѣш. Тѣнѣм вара мѣнмѣн Йакшар ар-мим иктѣт сѣнгѣн ак кѣртѣп лиѣш.

Йакшар Армин сѣн когѣ пѣшѣжѣ—Совѣт рѣспублѣквлан ушѣмѣн мѣлѣндѣ-тѣрѣм нѣрѣгѣмѣш ылѣш. Тѣлѣц пасна Йакшар арми эчѣ вѣс когѣ пѣшѣм ѣштѣ.

Служвѣшты салтаквлѣлѣн цилѣ кѣрѣл пѣшѣвлѣм тымдат. Кѣу лыдын сирѣн ак мышты гѣнѣ, тѣдѣм сирѣш, лыдаш тым-дат, Вара эчѣ копѣратѣив, совѣт, солѣштыш ѣлѣмѣш пѣшѣ-влѣм тымдат.

Тоқышты толытат, мам салтакышты тымдэныт,—тыдым
солаштыжы тымдат. Солалан у йажо йлымашым бштәш
палшат.

Йакшар арми, Москваштыш Красный площадь манмышты, Лезнинин
шйгәр донь.

Брвэзй эдэмвлә Йакшар арми гыц, пәрви тымәнъдым-
вләок, тымәнъшы-пәлйшы лин толыт.

М. И. Калинин.

Кадровый дон тьэрриториальный арми.

Анцыкла вырсышты пиш шуку арми лиэш. 1914 и выр-
сы годым цилә шиэдәлшй кугижәншйвлән 63 мыльион сал-
так ылын.

Республикнам (Совет сәндәлйкнәм) пәрэгәш, цилә улы
когорак эдэмвләлән вырсы пәшәм тымәнъаш, пәләш кәлэш.

Мәнмән цәрнйдәок, со служән шалгышы 5.62.000 салтак
ылэш. Йакшар арминәм кого республикнәдон танәштәрй-
мйкй,—Йакшар арминә цилә сәндәлык вйльнйкәт сәк шәхәл
ылэш.

Йакшар армиштй, йакшар салтак цәрнйдәок кок и слу-
жа. Цәрнйдәок 2 и служымым—рушла „Кадровая часть“—
маньт.

Циләм салтакәш йарал бирвэзй эдәмвләм кок и цәрнбидә-ок служаш ак нәләп, тонышток вэрәмән-вэрәмән погән тымдат. Тәнгә тонышты вэрәмән-вэрәмән тымәнъмьым, рушла „Тьэрриториальная часть“—маньт.

Тонышты салтак служвам тымәнъмәш рәспубльикланат шулдәш шагаләш, салтак-вләләнәт йажо, пәшә бштым лошток, тома лишнбшток тымәнъ кәрдйт. И йбидә, пәша укә го-дым тйлзәш, кок тйлзәш вәлә погынал тымәнъйт.

Тьэрриториальный чәстәштәт цилә эдәмьимок тымдән шокташ ак ли.

Кодшы бирвэзй эдәмвләжым солашты тьэрриториальный чәстәштылшы салтаквлә йарә, войәнний кружоквләштй молы тымдат. Тәхәнъ кружоквләжй солашты лыдмы пөртвләштй, халашты клубвләштй улы.

Циләлән вырсы пәшәм пәләш, тымәнъәш кәләш, тбнәм вәлә бшкә рәспубльикинам пәрәгән кәрдйнә.

Йадмаш. Малын тоны вырсы пәшәм тымәнъәшйжй кәләш? Малын циләлән, пәшәзйгә, хрәсәнъгә вырсы пәшәм тымәнъәшлык ылыт?

1925 ин эдәмлән мазар тәнгә вырсылыкыш шәләтбмь.

Англын	22,3	тәнгә.
Францин	17,2	„
Сәвэро-Амэрикански Сойәдынь-онный Штатын	9,1	„
Польшын	1,11	„
Эстоньин	8,6	„
Латвин	9,5	„
Совэт рәспубльикын	4,3	„

Шүдбмәш. Ти таблльицым сирән нәлдә дә копәкш дьәсәтйй долъавләжым сәрән мидә. Шамак толшы: 22,3 тәнгә дә 30 копәк, молыжымат анчыктымь статъан сәрән мидә.

Күвлә Йакшар армиштй ылын.

1000 Йакшар салтак ләш:

Пәшәзй	713	эдәм вазәш.
Ровочый	181	„
Молывлә (служышы, кид пәшә бштыншй молы)	106	„

Шүдбмәш. 100 салтак ләш мазар хрәсәнъ, мазар пәшәзй вазәш тйдйм пәлән лыкта. Маньар %/о процентбм). Йакшар армиштй хрәсәнъ дон пәшәзй, служышы салтаквлә бштәт, пәлбдә.

Пәрвишбї дон кїзбїтшбї салтак служва.

Пәрви кугижә годым салтакәш кәәш лүдбш ылы. Пый-ырт самынь йал ташкалмашәшөк, самынь попомашәшөк савывләм пуат ылын. Кыды йужнамжы тупәш ошмам оштән пуат, бңгбжә вблән пичәлым кычыктән пуатат, кок дәш тәрвәнбдәок шалгыктат ылын. Ато эчә кәнвацмәш кыргышталыктат ылын.

Марывләм, тадарвләм, суасла марывләм молы йори руш салтаквлә лошкы йарыкаләнбт. Сәдбн донок мары салтакәш кәәәт мбңгәш толмәшкбжб ик мары әдәмбмат ак уж, попашыжат 25 и служымыжы годым пәлә монда ылын.

Кбзбтшбї гань кәрәл пәшәвләм нымат тымдыдәлыт.

Кбзбт салтак служва-тымәнмәш ыләш. Тбштәкән цилә хрәсәнлән кәрәл пәшәм тымәнәш лиәш. Торцынышты нымат пәлбдбмбвләок кәәтәт, мбңгәшцилә тымәншбї, пәлбшбївлә толыт.

Пәрвишбї ганьы мыскылшы шишбї укә. Цилән бзак-шольак ганьы сусу, вәсәлә донок бләт. Кымандаирбштәт молы, бзаштбї ганьы ыләш.

Кбзбт йори марывләм, молывләмәт шукужым, ик вәрәш бштәт.

Москвашты, Хағаншты, Орловшты молы кбзбт мәнмән посна мары чәстәвлә улы.

Анцыкыла, тәхәнә мары чәстәвлә мәнмән облыстьәш, брдб халаәш, Йошкар Олаәш липәшлык. Тбнәм эчә йажорак лиәш.

Йадмаш. Пәрви кугижә годым махань салтак служва ылын, кбзбт махань ыләш.

ЦИЛӘ СӘНДӘЛБІК ВБІЛНБШ РЭВОЛЬУЦИ ПРАЗНЫКВЛӘ.

Париж коммуны.

Март тблзбн 18 кәчбн 1871 ин Франциштбї, Парпж халашты пәшәзбвлә кого хозавлә ваптарәш шагалынытат, Париж гбц кугижәнбш вуйлалтышывләм поктән колтәнбт. Парижәш коммуным бштәнбт.

Тиләц анцыц Франци дон Прусеи лошты вырсы ылын. Заводвлә молы ак ровтайән ылын, пәшәзбвлә пәшәдә

кэртэ-йүтэ шынцэнйт. ТЫдЫндон цилан пашазывлэ, пүэргы-гэ-Ыдырэмашгэ рэволюцим Ышташ лэктЫнЫт. Франци кугижаныш вуйлалтышы когон шуку салтаквлэм пашазывлэм шийаш колтэн. Салтаквлэ пашазырлам тЫкэлтэлыт, нЫнЫ вэкЫ вэлэ линЫт. Вара кугижаныш вуйлалтышывлэ Париж хала гЫц шЫлЫнЫт.

ПарижЫштЫш пашазывлэ властым нэлЫнЫт, ЫлымашЫм тЫрлэш Ышкэ тЫнгэлЫнЫт.

Кого хозавлэ амалыдэлыт. Коммуным шин шуаш манын, вэс кугижанышвлэ гЫц шуку салтакым погэныт. Шукыжы Прусси палшэн. Прусси палшымыдон Париж Коммуным 72 кэчЫшты шин шуэныт.

ПарижЫштЫш пашазывлэлэн вэс халавлэ дэ хрэсэньвлэ палшыдэлыт, сэдЫндон Париж коммуным тэмдэн шуэныт. Хрэсэньвлэ кэрэл годЫм коммунылан палшыдэлыт, каташты шалгэныт.

Коммуны тЫнэм шуку самыньвлэм Ыштэн. Кого хозавлэм йажонок пЫзырэлтэ, окса банкымат Ышкэ кидЫшкЫжЫ нэлтэ.

ТЫнэм пашазывлэм вуйлалтышыжат, пинЫды, мэмнан гань партыжат укэ ылын.

Коммуным тэмдэн шумыку кого хозавлэ мЫнгэш Париж халашкы толын пырэныт. ВЫр йушЫ гэньэрал ТЫэр лЫман Париж халам ровочывлэн вЫрдон чийлтэн.

30.000 эдэмбим пуштыныт, 45.000 эдэмбим арэстуйэныт, Шукыжым вара йасыландарэн пуштыныт, тамазар тйжэм эдэмбим катыргыш колтэныт. Парижски коммунуы годым цилэжы 100.000 эдем нэры вуйыштым пиштэныт.

Париж коммунуын пашажы цилэ сандэлык вёлныш пашазы дон хресаньвлалэн анчыктымаш, тымэньмаш ылэш.

Российышты паша эдемвлэ Париж коммунуын самыньжым быштэдэлытат,-кого хозавлам, пайарнывлэм сёнгэн кэрдёныт.

Цилэ сандэлык вёлныш паша эдемвлэ кёзыт ёшкэ ирыкёштым нэлпаш вэрц—кредэлыт. Шукэш агыл, Париж коммунуын тёнгэлым пашам, цилэ сандэлык вёлны быштэн шоктат, рэволюцим быштат.

Маланна совет республик штыш паша эдемвлалэн, цилэ сандэлык вёлэн рэволюцим бышташ палшаш кэлэш.

Йадмаш. Кынам Париж коммунуым быштэныт? Малы Париж коммунуым тэмдэн шуэныт. Париж коммуна Российыштышы паша эдемвлалэн мам анчыктэн, тымдэн?

Март 8-шы кэчы-цилэ сандэлык вёлныш паша ёдырэмашвлэн пыразнык.

1910 ин Даньышты, Копэнгагэн халашты, цилэ сандэлык вёлныш Социалисткёвлэн погынымашышты, март тылзын 8 кэчыжым ашаш линёт.

Пётариок тидём Клара Цэткин тумайэн лыктын.

Манман Российышты ти пыразныкым 1913 и гёцын ашаш тёнгэлыныт.

Март тылзын 8 кэчыжы-тиды цилэ сандэлык вёлныш паша ёдырэмашвлэн празныкышты (аёо) ылэш. Тидё ёдырэмашвлалэн ирык пушы кэчы.

Ти кэчын Советски Соёузыштыш ёдырэмашвлэ, Лёнын шүдэн кодымдон, быштым пашаштым анчат.

Лёнын колымэшкыжы совет республиквлэн ушэмбисыш ёдырэмашвлалэн пёцкэмбисым, тышманым пётарэн, у эдэмбим у статьян анчэн кушташ шүдэн.

Мам Лёнын, шүдымёдон хресань ёдырэмаш быштэн кэрдэш? Хресань ёдырэмаш сола совет паша вёлнышты палшэн, быштэн кэрдэш. Нээрвлалэн, ёшкэт эдемвлалэн сола совет

гач палшэн кэрдэш. Лыдмы пөртүштат палшэн ЫдЫрэмаш кэрдэш, азавлалэн йасльым лыкташ палшэн кэрдэш. Молы гыц утла азам йажэн анчэн куштышашлык ылэш.

ТымэньмЫ дон вэлэ Ылымашым куштылташ лиэш. Хрэсань Ылымашты шуку пашам ЫдЫрэмаш Ышта. ЫдЫрэмашлэн кэрэк мада тымэньаш кэлэш. ЫдЫрэмаш тымэньдэ Ылымашым төрлэшЫжЫ йасы.

Ти айо кэчЫн коммунист партЫи хрэсань ЫдЫрэмашлэн тымэньаш шүдэн. Сирмаш палышылэн хрэсань ЫдЫрэмаш влэм йалымат тымдаш шүдэ.

Хрэсань ЫдЫрэмашвлалэн цакнымлэ агыл, тымэньмЫлэ.

Хрэсань ЫдЫрэмашлэн тидым мондаш ак кэл: пашазЫ дон хрэсань ик ышын, ушнэн Ылат гЫнь вэлэ, у йажо Ылымашым Ыштэн кэрдЫт.

Ти ЫдЫрэмаш айо кэчЫм цилэ сандалЫк вЫлныш ЫдЫрэмашвлэ айат (канат).

Март тЫлзЫ 8 кэчЫ айо, манман-паша айо, у соты Ылымаш айо.

Вэс кугижанышвлашты ти кэчЫ — ЫдЫрэмашвлэн пайанвлэ, кого хозавлэ ваштарэш кредалаш ушным кэчЫ.

Вэс китвлашты капиталист (кого хозавлэ) молы гыц утла ЫдЫрэмашым пЫзЫртат. СОСР штышвлалэн вэс кидыштыш танвлаштым мондаш ак кэл. Ти кэчЫн маланна цилэ сандалЫк вЫлныш паша ЫдЫрэмашвлэдон ушнаш кэлэш.

Кыцэ коммунист партышты ЫдЫрэмашвлэ шукэм миэнЫт.

Ианвар тЫлзЫ пЫтарИш кэчэш 1924 ин . . .	38.500
” ” ” ” 1925 ” . . .	78.194
” ” ” ” 1926 ” . . .	128.807
Апрэль тЫлзЫ пЫтарИш кэчэш 1926 ” . . .	135.453

Май 1-ын.

Май 1-шы-цилэ сандалЫк вЫлнышы пашазЫвлэн пыразныкышты, когэчЫшты.

Ти кэчЫ цилэ республикышты паша эдэмвлэ йакшар плакдон олицашкЫ лэктЫт.

Ти кэчй цилә пәшәзйвлә иктывәсйм әшйндәрәт, йукум пуат, йәнбйм шижтәрәт.

Май 1-ын цилә халавлә йбдә сәндәлйк вйлнйш пәшә әдәмвлә, вйр йушйвләлән, завод хозаеләлән бйшкймбйштйм анчыкташ ләктйт.

Совәт власть кйзйт эчә мә донна вәлә. Мә вәлә бйшкй-ләнна бйшкә хоза ылына. Бйшкә ирйкнәдон шанымнам бйш-тән кәрдйнә.

Мол вәрә тәнгә агыл. Май 1-н айом бйштәш ирйкйм ак пуәп пйзйртйлйт. Вәс кит пәшәзйвлә мälәннә хуанат.

Цилә сәндәлйк вйлнйш буржуй, кого хозавлә мәнмән Совәт властым анчән нүм пырыт. Совәт властым шуку сй-мйрәш сацәвй. Кйзйтәт качкын колтынәштй вәлә. Пәшәзй-влә волям ак пуәп. Мә ваптарәшнә нйшй ак шагаләп.

Цилә сәндәлйк вйлнйш пәшәзйвлә иктй-вәсйлән пал-шап ушнат.

Ти ушәмбйм Интәрнационал манйт. Интәрнационал пигй-дәм, шәрлән шомы сәмбйн, пәшәзйвлә цилә вәрә кого хоза-влә ваптарәш кәш силам нәлйт.

влә
пог
нат
Кы
пәш
нйт
шав
цил
мам
мол

влә
айом

ВЛА
ПӘШ

1870

шкю.

влә
жым

дйн
ылы

Пәрви, кугижә годым, мәнмән ти айом пәшәзблә бштән ак кәрдәп ылын. Айо бштәш ййвбрт вәлә погынат ылын. Хала гыц өрдбжбштй, шбргбштй молы погынат ылын. Польцибдон жандармбвлә ороленок каштыт Кычатат шит ылын, кызаматыш питбрат. Тынгә гбнбаныт, пәшәзбвлә соикток погынәнбйт, бблбмбшбштй гипән попәнбйт, кыцә буржуй, кого хозавлә гыц хытлаш кәләш, тбдбм шанәнбйт. Кбзбйт бндә Совет власть годым, и йбдәок май 1-ин, цилә Совет Рәспуалькивлән ушәмбштбш пәшә эдәмвлә, мам бштән шоктымыштым, анцыкыла мам бштәш кәләшбжбм молы анчат.

Йадмаш. Май 1-шы күн айо ыләш? Ти айо годын пәшәзбвлә малын ольцаш йакшар пылакдон ләктбш? Малын пәрви ти айом мәнмән Российбштй бштән ак кәрдәп ылын?

ВЛАДИМИР ИЛЬИЧ ЛЬЭНЬИН—ЦИЛӘ САНДӘЛБК ВБЛНБШ ПӘШӘЗБВЛӘМ, МОЛ ПӘШӘ ЭДӘМВЛӘМӘТ У ЫЛБМӘШБШКБ ВИББШБ.

Льэньинбн бблбмбшбжб.

Брвзбй годшы бблбмбшбжб,

Владимир Ильич Льэньин апрәль тблзбн 10 кәчбн, 1870 ин Симбирски (кбзбйт Ульяновски) халаәш шачбн.

Атьажб хрәсань тьэтәок тымәнбнәт, Йыл тбрбштбш школывләм анчән кашташ инспәктбрәш вазын.

Изижбй гоodyмок Льэньин пәшәзбй дон хрәсань брвзбйвлә сага тымәнбнәт, нбнбн бблбмбшбштбм, ләлбй дон йасыжым ужын.

Владимир Ильич гимназиштй тымәнбмбжбй годым, тидбн бзәжбй Лбксандр кугижәм, Албксандр III-м, пушнәжбй ылын. Тбй гипән, бзәжбм кычәнбтәт сакәлтәнбйт.

Пытәриш ссылкы, (өрдөштөи кашмы).

Бизәжым пушмыкы Владимир Ильичәт рәволюционьәрлин, бизәжын корныдон кән. Гимназим пытәрбимькыжы Владимир Ильич Хазаныштыш Унвивәрситьәтшкы тымәнәш пырән.

В. И. Ляньин.

Тышәкәнок тидым, студьәнтвлә лошты рәволюци вәкы пошымашәш, Унвивәрситьәт гыц лыктын колтәнәйт. Вара Хазан доныш Кокушкин соләш бләш колтәнәйт.

Кокушкин соләшты Ляньин, Карл Марксын, (Коммуниствлән сәк когон. тымдышын) кнъигавләжым лыдын, тымәнәш. Ссылкы пытбимькы тиды Пәтәрбургшкы кәә, рәволюцы вәкы пәшәм бштәш тынәләш.

Ляньин-рәволюционьәр.

Пәтәрбургшты Владимир Ильич „Пәшәзйвләлән ирбк вәрц кйрәдәлмь ушәм“ лымән кружокшты ровотәйән.

Шукат литә, польицы тидым пәләнәт, цилә рәволюционьәрвләм кызаматыш питбәрән шындәнәйт. Ляньинжым 3 иәш ссылкышкы Сибирьшкы, Йәннисәйски губәрнәшкы, Шушәнски соләшкы колтәнәйт.

Ссылкы әртбимькы Ляньин вәс кидбшкы (Швәйцарии) кән, тышты „Искра“ лымән газәтбим лыкташ тынәлбн. Ти казәт коммунист партылан шуку пәлшән, тымдән.

Льэньиньин тымдымашыжы.

1903 ин пашазывлан социал-дэмократ парты 2-шы погынымашышты коктэш шэлйн кэн: большэвиквлә дә, мәншэвиквлә линйт. Вольшэвиквлә монгыршты шукрыакын ылыныт, тйдьндон кызьтат „большэвик“-маньт. Мәншэвиквлә монгырштыжы чьдйрәкьин ылыныт, тйдьндон „мәншэвик“-маньт.

Большэвиквләм Льэньин видэн, большэвиквлән Льэньин вуй ылын.

Ти погынымашышты Льэньин большэвиквлән пашашты гишән шуку попән.

Когонжок ти погыномаш гьц Льэньиньин тымдымашыжы тьнгәләлтэш.

„Пашазы дон нэзэр хрәсән ик ышын лин кидьшкьшты властым нәлыт гьнь вәлә, кого хозавлә да пайарнывлән кид лывәц ләктьин кәрдыт, йшкә ирйкьштым нәлын кәрдыт-маньн, Льэньин тәнгә попән.

Льэньиньин тымдымыжы—льэньиньизм—мәләннә Октявр рэволюцим йштәш палшән, большэвик партыжымат ужын кәртймвлә-гьц молы ытарән, пәрэгән.

1905 и.

1905 ин Российшты рэволюци лин. Ти рэволюци годым Владимир Ильич вәс кид гьц Российшкь толынат, кьцә кого хозавлә ваптарәш шагалмыла, пашазывлән тымдаш тьнгәльин.

Ть ин рэволюцим тәмдән шуэньт. Цилә пьтән. Рэволюци вәрц крәдәлшывләм циләм сьылкышкы дә катыргышкы колтәньин.

Льэньин вәс кидьш кән. Тьшәц Российштыш пашазы вләнән мам йштәш кәләш-сирәш, тымдаш тьнгәләш.

Льэньин дон Октявр.

1914 ин, война годым Владимир Ильич йшкә йьржь тәнг вләжьм погәнәт, „вырсылан вырсы лижь“ маньн. Вырсым пьтәрьм гишән Льэньин пыт крәдәльин. Пайан, кого хозавлә вәрц крәдәлмәшьм-вырсым йшкә, кого хозавлә ваптарәшшты пичәлдон шагалаш кәләш маньн, попән.

Фэвраль рэволюци 1917 ин пашазы дон хрәсәнлән йажо йлймәшьм путә.

Вара Владимир Ильич вэс кид гыц толынат, властым пайпазы кидышкы налыктэн, Советски властым йиптыктэн. Пайарнывләм, капитальист, кого хозавләм вәрйшты гыц поктэн колтыктэн.

Октябрь рэволюци лимыкы Ляньиным Совнаркомын вуй-лалтышэш шындэныт.

Рэволюцим йамдаш сацыш вляжы Ляньиным со пушнэшты ылын. 1918 ин, август тымзын эсэр парты шудымы дон, бидырамаш—Каплан лыман эсэр Ляньиным рэвольвер дон лүэн, пушнэжы ылын дә, шушыртэн вэлэ кэрдын.

Шушыржы төрләнәл вэлэ шоктэн, Ляньин угыц ровотайаш тынгәлэш,

Когон лэлы пашавләэш Владимир Ильич лаксыргән шон, йасыланаш тынгәлы.

1924-ин Йанварь тымзы 21 кэчын

Ляньинна колыш.

Владимир Ильич мәнмән корны анчыктышына, виктәр-рбшбнә ылы.

Тиды мәнмән коммунист партылан пәшәжым анчыктән, тымдән кодән.

Владимир Ильич курымжы пәшәзб дон, нәзәр дә ик поратка хрәсәнлән бльмәшбштбм йажоәмдәш шанән блән. Шанымыжым бштән шоктән.

Владимир Ильич бшкә колән гбнбәт, мәннән партыжым дә тымдымашыжым кодән. Кыцә Лбнбн блән, мам тымдән, мәннән, циләлән пәләш кәләш.

Коммунист парты.

Коммуниствлән ушәмбштбм компарты маныт. Коммуниствлә пәрвишәнок, кугижә дон пайанвләм поктән колтән, пәшәзб дон нәзәр хрәсәнлән йажо бльмәшбм бштбшәшләнән кырәдәлбт. Шукы гәнә нинб пайанвләм сбмб-рәш манын шагалыныт ылын, вара Октявр рәволюци годым ижб сбнгән кәрдбнбт. Коммунист парты пәшәзбвлән вуйлалтышыжы, корны анчыктышыжы ыләш. Кызбт мәнмән совет рәспубликбштб бльмәшбм коммунист парты виктәрә. Пайанвләм, пайарнывләм поктән колташ манын пәшәзб дон хрәсәнвләлән коммунист парты тымдән, рәволюци пәшәмәт со тиды виктәрән. Рәволюци йактә коммунист парты йбвбрт вәлә бшкә пәшәжым бштән кәрдбн, шукы коммунистбм тбнәм кугижән ровотниквләжы (урәдник, стражнбквлә молы) пуштыныт. Кызбтәт вәс кугижәнбш вләштб коммуниствләлән капиталист, кого хозавлә бләш ирбкбм ак пуә.

Кызбт мәнмән совет рәспубликвлән ушәмбштбнә ик мблльионат угла коммуниствлә ылыт. Коммунист цилә сәндәлбк вблнок улы.

Кү совет властлан шүмбн ыләш, пәшәзб, нәзәр дон ик поратка, хрәсань, советлән служышы вләәт коммунист партыш пырән кәрдбт, коммунист лин кәрдбт.

Комсомол.

Коммунистбчәски Союз Молодбжи мытыкынжы-Комсомол лиәш. Тиды марлажы—коммунистәш йәмдбләлтшб, пәшә брвзбб әдәмвлән ушәм лиәш.

Комсомол—тидй коммунистын шольажы-манаш лиэш. Комсомолышты ылышы пашазы дон нээр да ик поратка хресань ырвэзйвлэ коммуниствлалан вапталтышэш йамдылалтыт, тымэньйт.

Комсомолын пашажым компарты виктарэн, тымдэн шалга. Коммунист парты шүдымьдон комсомол бшкэ танвлажым, цилэ паша ырвэзй эдэмын самынвлэдон крэдэлэш, у, йажо ылбмашым бштэш тымда. Комсомол коммунист партылан цилэ вэрэ пашажым бштэш палша.

Комсомол ыпан эдем, төр эдем лиэш тымда, тишкы коммунист партылан палшыш влэлэн цилэлэн пыраш кэлэш. Совет республиквлэн ушэмбштйна хала влэштят, сола влэштят, Комсомол йачэйкйвлэ улы.

Солаштыш Комсомолвлэштй когонжок лытмы пөртбштй, бшкэ ушэмбштй (йачэйкй) Көргбштй, Копэрацшштй молы пашам бштят.

Пионьэр.

Пионьэр манмыжы — изи ырвэзйвлэ, комсомолэш йамдылалтшйвлэ ылыт.

Пионьэрвлэ изиньэкок у ылбмашдон ылаш тымэньйт. У ылбмашым-шу эдем, силан, тырхышы, патыр, паша йаратыш эдем вэлэ бштэн кэрдэш.

Тбхэнь эдем лиэш пионьэрвлэм тымдат. Пионьэр ирэн ыла, бшкбмжым йажон йөнэлтылэш, бшкбмым кычэн ылаш тымэньэш, йалымат тэнэ ылаш тымда.

Пионьэр ирок кйньылбн, бшкбмжым йажон мышкэш, гимнастикбм бштэ, кид-йалжым, монгыржым лывырта.

Пашам йажон пыт бштэш тымэньэш. Пашажым цилэ анцыцок шанэн йамдыла, йондон ашбндарэн бштэн миэ.

Пионьэр төр эдем ылэш, ныгынаमत ак алталы. Ак ыр-сэдэл, ак шиэдэл.

Пашам сусун бштэ. Тэхэнь эдэмвлэм пионьэрбштй йамдылат.

Манман Мароблыстыштынаат халаштат, сола влэштят шуку пионьэрвлэ ылыт. Нбнб пионьэр отрадманмышкы ушнат. Пионьэрвлэн пашаштым комсомол видэ.

НЫЦЭ КЭРЭЛ ПУМАГАВЛӘМ СИРҪЫМЫЛА.

1. Зайавльэньбї.

Пѣзѣкныр Райсэльсовэтѣшкѣ.

Пѣзѣкныр районыштыш Такәрә
сола, Ольошкан Митрин Иванны

Зайавльэньбїжѣ.

Райсэльсовет мѣнѣн тохот шотым самынь нәлѣн дә, мѣ-
ләнәм кого налогым сирән шѣндѣмѣ. Кым сәтына вәрәш,
әнгә-йѣрәнәм вѣц сәтынәм, сәтына сәрән вәрәш, сәтынәәк
пәләкѣм сирѣмѣ. Имнѣиәм, ышкаләм иктѣ гѣц вәлә, ик изи
пѣрәзѣ улы,—Райсэльсовет кок ышкалым сирән шѣндән.

Ти кәләсѣмѣшәмѣм анчыдаат, самыньжым тѣрлѣдә.

Нойабыр 15 кәчы 1927 ин

Ольошкан Митрин Иван.

Йѣрнѣ кантоныштыш халык судышкы.

Йѣрнѣ кантонын Пайгыс кырык
сола Кутузов Кәврин Митрин

Зайавльэньбїжѣ.

Анцыл гәчѣ вадәш, вѣргәчѣн, март 12 кәчѣн Копон лык
мары влә Сидѣр Иван дон Хѣдѣр Пәтѣр Шур лап гѣц мѣнѣ-
нѣн шуды кәвәнәм шывштән толыныт, кәвәнәмжѣ кок (2) ти-
рәш ылы.

Шудым оптән шалгымым Пѣнгәл-йәл марывлә Ләксән
Иван дон Митрин Павыл ужныныт.

Цилә кәләсѣмәмѣм анчыдаат Кәион лык марывләм судыш-
кы шывшта, 2 тирәш шуды тәрѣм мѣләм тѣлѣктѣдә.

1928 и, Март 14 кәчѣ.

Кутузов Митри.

Йўрнй кантонун зэмэльный отдыэлышкбй.

Йўрнй кантон, Пайгыскырык район, Пйнгэлымышаш сола Пэршуткан Порис Иваннын.

Зайавльэньй.

Мбньйн пёртэм пиш худа, ёлэшэт лўдбш, урын валышажыжы вэлэ кодын.

Тбдбндон мбньй Йўрнй шбйргбштб пбрэнбам роаш кбчэм. Мбньблэнэм 100 пўшангб кэлэш, 5 вэршокан тбц 9 вэршокан йактэ лижб. 5 вэршокан—20 пўшангб, 6 вэршокан—25 пўшангб. 7 вэршокан—26 пўшангб, 8 вэршокан—15 пўшангб, 9 вэршоканат—15 пўшангб кэлбт!

Акшбм цилэок тўлэн ам кэрд, оксаэм ак ситб, нэзэр ылам. Атбам-авбам шоңы, вэтэм изи азэн, пашб бштэн кэртшб мбньб вэлэ ылам. Нбл пайышты ик пайжым, 25%-ым. вэлэ тўлэн кэрдэм, мол кым пайжым колташ кбчэм.

1928 ин, Йанвар 18 кэчбн,

Пэршуткан Иван.

Ти зайавльэньбвлэм сирббм бнбндэрыктэш Райсэлысовэтыш нэнэн, вуйлалтышылан кидым пиштбктбмблб дб пэцэтбм пиштбктбмблб.

Шўдбмаш. Тшштбшлб тэат зайавльэньбм сирбдаат, тымдышыланда анчыктыда. Йажон тымэнь шомэшкбда сирбда. Кыцэ сираш кэлэш, анчыда.

2. Кид пиштбмаш (Росписка).

Мбнь, Йўрнй кантоныштыш Пайгыс кырык сола мары, Пэтухов Иваннын Стбонан Цбкмб кантонбштыш Тэкарб сола марылан, Йарускан Смионын Кбйргорилэн кандэкшлу вбц (85) тэнгэш ышкалым выжалэнэм. Оксажым, кандэкшлу вбц тэнгэм кидбшкэм цилэ нэлбнэм.

1927 иин август 25 кэчбн

Пэтухов Стбонан.

Роспискэм сирбмбда годын, кўлэн мам выжалэда, аль кўгбцбн вычымэш оксам нэлбда тбдбн лбмжбм, фамилбйжбм, бшкбмдэн лбм дон фамилббдам, кыштышы ылыда, мазар тэнгэш—выжалымы аль мазарым вычымэш нэлмб—цилб сирбда. Окса шотным шамакдон сирбда. Оксам нэлшбжблэн вара кидым пиштбмблб.

3. Ыньаньмаш (довэрэнность).

Йакшар хала гыц мыйнь лымэшэм коклы шым (27) тәнгә оксам колтымым солана ваты Иван Крофинәлән нәләш ыньаньнәм.

Йүрнй кантоныштыш Шарык Шурмар мары Ондырин Опань Висәри.

1928 и, март 20 кәчы.

Ондрин Опань Висәрин кид пиштымашыжым Пайгыс кырык райсәльсовәт ыньандәрә Райсәльсовәтын вуйлалтышыжы (кид пиштым вәр).

Пәцәт

20-III 1928 ин сәкрәтәржы (кид пиштым вәр).

4. Попән шоктымаш (договор).

1927 ин ййунь 12 кәчын Мароблыстын Йүрнй кантоныштыш Цигән сола марывлә: ик монгыр гыц Пәтйр Иван Ляксә, вәс монгыржы гыц-Тымон Миколай Васи, коктын ик ышын тәхән понымашым (договорым) ыштышнә:

Мыньй, Пәтйр Иван Ляксә, Тымон Миколай Василян ик иэш кок туша әнгә—ййрәнйм лошәшлә ровотайаш пуэм.

Тымон Миколай Васи шожым үдйшәшлык, ыржа үдйшәшлык вәрәш намозым лыкшашлык, вара ижы ыржам үдйшәшлык, кылтәмәт тәдй шывыштышашлык. Пйрцйжым, олымжым, әрвәжым цилә лошәшлә ыштәнә.

Тидым цилә сирымйнә статьян Тымон Миколай Васи ак ышты гынь, 25 тәнгә оксам тұлйшәшлык.

Пәтйр Иван Ляксә.

Тымон Миколай Васи.

Ти договорым райсәльсовәтйшкй нәнгән вйләцшй вәсйм, копи манмым, сирән кодымыла, тйтә договор ыньән ак ли. Договорым раскыдын сирымйлә, сирән пйтымйкй кок монгыр гыцәт кидым пиштымйлә.

5. Пыртокол.

Погынымашын пыртоколым тэнгэ сирйымблэ.

Пйтәри пыртокол манмыжым, лымжым, пыртокол шотшым (номыржым), тйлзбй дон кәчбй шотым сирйымблэ. Вара погынымашышты ылшы әдәм вләжым, мазарын ылыныт—шотшым сирйымблэ. Вуйлалтышәш, сәкрәтәрәш кўвлә айырымы ылын—сирйымблэ. Мам попышашлык ылыт—тбдйм әчә сирйымблэ.

Вара погынымашышты ма гишән попымы, тбдйм цилә сирйымблэ. Шалахай монгыран шайыштмым, шүдймйм, кәләсымйм-сирйымблэ, вургымыла монгырәшбйжбй бштәш сөрйымбвләм сирйымблэ.

Тидйм цилә сирән пйтәрймбкбй пыртоколәш вуйлалтыш дон сәкрәтәрбйн кидйм пиштймблэ.

15-шбй Пыртокол.

Цыкмә кантоныштыш, Пбзйкныр район Саткан сола халыкын погынымашын пыртоколжы.

1927 ин, апрәль 13 шбй кәчбйн.

Погыномаш вуйлалтышы Кутузов Иван, Сирйшбй Васлын Натарйа.

Попышашлык вләжбй:

1. Лыдмы пөртйм пачмы гишән.
2. Кбвәр төрлбйм гишән.
3. Кбтөзбй тәрлбйм гишән.

	Колыштыныт:	Бштәш сөрәнбйт:
1.	Тымдышы лыдмы пөрт кәрәл гишән попымаш.	1. Лыдмы пөрт кәрәләт, пачаш лиәвбй, оксажым лыдмы пөртлән Кик гыц кбчәш лиәвбй.
2.	Сола вуйлалтышы—Шбндбйр кач кбвәр худа, төрләш кәләш, манәш.	2. Сәндәлбйк кажланымыкы, пәшә вләм тбнгәлмәшкбй кбвәрбйм төрләш лиәвбй.
3.	Кбтөзы - Николай,—тәнәәт Кбтәш пырынәм, әкшбйм имәшшбй гыц утларакым нәлнәм,—манәш.	3. Николай имәштәт йажон кбтәнәт, 25 тәнгәм имәшшбй гыц утларак пиштәш лиәвбй. 85 тәнгәш тәрләвбй. Сәндәлбйк кажланымыкы Кого Похыро йактә кбтәш бштәвбй.

Вуйлалтышы: Кутузов Иван.

Сирйшбй: Васлын Натарйа.

МЭТРИЧЭСКИ ВИСАВЛА.

Кыт виса.

Киломэтыр (км) = 1000 мэтыр = 31 вочыкдэ — 1 уштыш лиэш.

Мэтыр (м) = 10 дьэцимэтыр = 100 сантымэтыр = 22 вэршок дэ пэлы = 1 аршынак пэлэк нэры лиэш.

Дьэцимэтыр (дц) = 10 сантымэтыр = 100 миллимэтыр лиэш.

Кымдык виса.

Квадратный ¹⁾ мэтыр = 2 кв. аршын лиэш.

Ар = 22 кв. вочык лиэш.

Гэктар = 2200 кв. вочык, (сэтынэшкы 200 кв. вочык ак ситы).

Лэлыц виса.

Тонны = 1000 килограмм = 61 пуд лиэш.

Килограмм (кг) = 1000 грамм = 6 золотныкдэ 2 кырвэнэ дэ пэлы лиэш.

Грамм = $\frac{1}{4}$ золотнык лиэш,

400 грамм = 1 кырвэнэ нэры лиэш.

200 грамм = $\frac{1}{2}$ кырвэнэ нэры лиэш.

100 грамм = $\frac{1}{4}$ кырвэнэ нэры лиэш.

ПАЛДЫМ ШАМАКВЛАМ КЭЛЭСЫМАШ.

А.

Авиаци — Ышкэок вёсыш машинэвлэдон (аэроплан дон моло) кышыц каштамаш, чонэштылмаш (вёсэдэлымаш).

Автономи — Ышкэ түрэш вичтармаш. Совет Рэспубликыштыш пасна облыствэвлэн Ышкымыштын (облысть кыргыштыш) пэцэм Ышкэ түрэш вичтармаш.

Акциз — Кугижэныш кыргышты Ыштым хэдырвлээн налоги пиштымы (арэкаэш, тавакэш, вёсы влээшэт).

Б.

Банк — Кугижэныш кыргышты оксалан капташ палшыш вэр, кого оксаан эдэмвлэ, учрэждэнышвлэ молы тышкы оксам пиштэтэт, оксашты шукэмэш; окса кэрэл годин тышэц арымэш нэлэш лиэш.

¹⁾ Квадратный — кытгэ — торэшгэ ик нэры.

Бактэри — сьинцээш кайтымы, тыгыды цэр шукшвлэ.
Буджэт — Хозанлыкштыш аль цилэ кугижаньштыш аль Рэспублыкштыш оксан тохот дон шалатымашым сирьмаш, шотлымаш.

В.

ВКП (б) — Всесоюзный Коммунистический Партия (большевиков) — Цилэ Ушэмьштыш Коммуниствлан Парты-Компарты.

ВЛКСМ — Цилэ Ушэмьштыш Ёрвэзы эдэмвлан Ляньински Коммунист Ушэм. (Комсомол). Комсомол — Коммуниствлан шольашты. Комсомолшты Коммунист лиэш йамдйлэт,

Д.

Дьэкрэт — Рэспублыкштыш вуйлалтышы Советын лыкмы шудьмашьжы, законжы.

Дьэльэгат — Айырэн колтым эдем махань гьиньат погынымашыш, алы учрэдьяньш.

И.

Инструктыр — Махань гьиньат пашапты палышы, йаллан тымдышы, корным анчыктэн шалгышы.

Й.

Йуридычески — Закондон бштымаш.

К.

Кадровый арми — Основной — тын арми, кок и со, цэрнэдоок служымаш.

Капитализм — Тэхэнь бльмаш, кынам фабриквлэ, заводвлэ, машинэвлэ моло найан эдем, кого хозавлан (капиталиствлан) кидьшты.

Пашазьвлэ капиталиствлалан тэрэш ровотайат, ньиньлан бшкэ силаштым выжалат.

Хрэсаньат, шукыжы капитализм годым йасылана, нэзэрэмэш, капитализм годым ровочи дон нэзэр хьрэсаньлан ирькукэ.

Колоньи — Тэхэнь шайылан кодшы сандальк, махань гьиньат кого, пайан кугижаньшын кид львалньшы. Ти сандальк бшкэ ирькжыдон блен ак кэрт, пашазь шотышты бля.

Колоньи гыцын ма шэргаш хадыр улы, цилә кид лывалны урдышы кугижаныш токыжы шывшта. Колоньшты блышы-влә пиш йасыланән блат.

Коммуна—Икварэш, ик төр бләш ушнымаш.

Коммунизм—Тэхән блымаш, кынам мүландыжы, фабрикыжы; заводжы бшкәт әдәмвлән кидышты агыл, цилән лиэш. Пайан дон нәзәр коммунизм годын укә, хоза дон тәрызәт укә, цилән иктөр ылыт, күлән ма кәләш-пуат, кү мам бштән кәрдәш-тыхән пашәм бштя.

Комисси—Иктә махань пашанкы айырым әдәм цуца.

Консультаци—Совәт пумаш, палышы әдәмн кәрәл пашәм кәләсйм; иктә махань иашә гишән ажәт пумы.

Килограмм—Висә ләлыц,—кок кырвәгә дә пәлы нәрй лиэш.

Курорт—Йасы әдәмвләм төрлым вәр: пәрәмдыш вйд йумаш, тангыжышты йуштылмаш моло.

М.

Мәлиорацп — Йардымаш вәрвлам төрлымаш, йажоәмдымаш, купым коштымаш, карәм, күрән вәрвлам төрлымаш моло, әнгә-й брәнлән йаралым бштымаш.

П.

Профессиональный ушәм — Тәрләлтиш әдәмвлән капиталыствлә ваштарәш крәдәләш кызыт бшкә блымашыштым куштылтымаш ушәм.

Р.

Рэволюци—Мам гынәт ик статья гыц вәс статьянышы трүк важгәок сәрәл колтымаш. Блымашым важгә вәс пәкылә сәрәл колтым годын вырсыдә акли. Пәрви пызыргыл блышывлә хозавләм шин колтән, бшкә хозәш вазыт.

Рэволюционьәр—Рэволюци вәкы ылыш әдәм, рэволюци бштяш палышы.

С.

Санатори—Шулыклан вәрйштѣ, лѣкарцән вѣдән, лицѣм вәр.

Сәкци—Тидѣ совет погынымаш годин молы вәрәмәэш иктә—махань пәшә бѣштѣмәшкѣ айырымаш.

Сәсси—Иктә-махань учрәждәннѣн вәрәмән-вәрәмән погынән бѣштѣм пәшәжѣ. ВЦИК'ын сәсси, судын сәсси.

Сойуз—Ушәм.

Социализм—Коммунизмын шольажы манаш лиэш. Социализм годинат фабриквлә, заводвлә моло цилә Республык кидѣштѣ, пасна әдәмвлә кидѣштѣ агыл, Хоza дон цора укә, цилән ик төр лишәшлык пәшә бѣштәлтәш.

Стачка—Пәшәзбвлән хоza ваштарәш шагалмаш.

Т.

Тѣрриториальный арми—Тома лишнѣ служымаш. Пәшә вәрәмән салтак тонжы пәшәм бѣштән кәрдәш. Пәшә гѣц айырлыдәок салтак служвам әртәрә.

Типографи—Кнѣигәвләм, казәтвләм пәчәтѣйѣм вәр.

Ф.

Фәрмѣ—Вәс кугижәншѣштѣ хуыр ганьы пасна, бѣшкәтѣн бѣлѣмѣ хозанлык.

Фәрмәр—фәрмѣм кычышы, фәрмѣ хоza.

Х.

Хлопок—Кѣнѣәләок удәт, мушыжы—ваткы ыләш,

Ш.

Шахты—Кѣянгишѣ шѣм лыкташ моло рок лѣвәкѣ капайән валымы, рок лѣвәлнѣш мѣгѣрәш.

ТЫМДЫШЫВЛАЛАН КЭЛЭСБІМӘШ.

Ти кнъигә у программы анчыктымыдон солаштыш изиш тәмәншьйвләм тымдышы школылан, кружокквлән сирьимь.

„У солә“ кнъигә компльексный систьэмыдон Ёштымь, изиш тымәншьйвлән школышты ики иэш тымдаш ситәлык матерьял ти кнъигәштй улы.

Кнъигәнә вьц кьдэжэш пайылымы: 1) „Сотыш ләктйна; 2) „Совет Рэспублик,влән ушәмьн сола хозанлыкжы“, 3) „Совет Рэспубликвлән“ ушәмьн промышльәнносъшы 4) „Совет власть“, 5) Совет Рэспубликвлән ушәм цила пәшә әдәмвлән ушәм!

Каждый кьдэжьштй рассказвлә, очерквлә моло улы, стьихотворәнньйнажь чьдьрак, мотәлнә. Цилә куштылгы йьлмь дон сола марылан лыдын кәртмьлә сирьимь. Кьдэж йьдәок польитьчәски научный, справочный стәтьйавлә улы цифрән табльицьйвләят, стәтьистьикәт улы. Каждый кьдэжок пасна тьэмы вләэш пайылымы.

Ти кнъигәштй пьтәри куштылгырак стәтьйавләм, вара ләльбрәквләм сирьимь, йадмаш дон шудьмәшшьжәт тәнгәок, пьтәри куштылгырак, вара ләльбрәквлә.

Мматерьялжы 60 — 70 урокахлык, ик урокәш кок цәш ииштймь.

Ти кнъигә лыдаш, сирәш, шотлаш, карты мычкы анчаш, казәт лыдаш моло тымда, палша.

Шудьмәшвләжьм классышты учитьйл анчыктымы, тымдымыдон Ёштымьлә.

Шудьмәшвләжьм Ёштымәшкь пьтәри циләлән, мам Ёштәш кәләш, пәләш кәләш, йажон щуку пачаш лыдын ынгылаш кәләш, самынь лишәшлык вәрвләжьм анцьцок пәләш кәләш. Шудьмәшдон мам тымдынәт, пәльиктынәт, — тьдьн турә шагалынок раскыдын ынгылдарән пумыла.

Кнъигә гьц сирән нәләш шудьимь гьнь, тымәншьй влән ик вукван анчән сирьиктәш ак кәл, шамак хәлә анчыштат, сирьшштй. Сирьшәшлык стәтьажым пьтәри, сирәш тьнгәлмәшкь икта кым-нөм гәнә йукын, чьнь лыдаш кәләш.

Кьцә шамак попом годым шакта. кьцә тидьм сирьимьлә тымәншьй влән ынгылдараш, тымдаш кәләш.

Сирьимьштйм пачаш-пачаш лыдашат, кәрәл шамак вләжьм львәц ыдыралаш (подчоркывайаш) тымдаш кәләш.

Кыды шүдүмәшбѣжым, шайам моло бѣштән сирәш шүдүмбѣ гынбы, пѣтәри кого доскаэш сирѣктәш дә самыньвләжым циләлән иквәрәш тәрләш кәләш, вара ижбѣ тьәтрәдъәшбѣшт сирѣктүмбѣлә.

Бѣшкә-турәш бѣштѣшәшлык шүдүмәш вләжымәт, шамак толшы, адырсым, зайавльәнбѣм сирәш, әльбѣ анкәтүм тицтә рәш, пѣтәри тымдышы циләлән анчыктән, кәләсән пушашлык, палшышашлык.

Нѣлбѣмшѣ кѣдәж гѣц пакылажы тымәншѣвләлән бѣшкә-турәшбѣштәт шүдүмәшвләм бѣштѣктәш лиәш. Самынь сирѣ-маш гѣц кыды йасырак шамакшым доскаэш сирәш кәләш.

Кнѣига пѣтѣшәш годымракжы когорак пәшәмәт, бѣшкә-турәшбѣштѣ бѣштәш (сочиньәнбѣ сирәш моло) пуаш лиәш.

Сирәш вәлә агыл, лыдашат йажон тымдаш кәләш, шѣрә-ракбѣн лыдыкташ кәләш. Лыдмы годым икәнә—иктѣштѣн са-мынь лыдыштым тәрләш тымдаш кәләш. Йажон лыдаш, кыцә кәләш, пѣтәри учитьбѣл лыдын анчыкта.

Шукыжым, йажон лыдаш тымәнш помәшкѣштѣ, класс хәлә (циләлән) чѣнш лыдыкташ кәләш.

Кыды статьяжым групны (цуца)вләдон лыдыктаж лиәш. Тымәншѣвләм цуцавләш пайылән, цуцайбѣдә статья радѣ пумыла; вара чѣнш лыдын, ма гишән кәләсѣмбѣ, шайыштыктымыла.

Кымшы кѣдәж гѣц вара тымәншѣвләлән словарьшты, пәлбѣдѣм шамаквләм кѣчәләш тымдаш лиәш.

Учитьбѣллән казәт лыдаш тымдаш мондымыла агыл.

Мазары кәртмѣнәм цилә навыквләмок шүдүмәшвләштѣ пуәннә, ма ак ситѣ,—Бѣшкә гѣцдә ситәрдә.

Арифмәтѣжым тымдым годым пѣтәрли куштылгырак за-дачывләм, вара ләлбѣрәкбѣм тымдаш кәләш. Шәр-шотышты шотлаш тымдаш кәләш. Пач пәкбѣләрәк процентвләм тым-дымыла, дъәсәтѣичный дробьвләм анчыктымыла. Кыды вәрә задачывләжбѣ ак ситѣ гынш, бѣшкә гѣц дә пүтә ада кәрдт.

Арифмәтѣжкѣлән цилә вәрәок примәр укә, тѣдѣм пас-наат тымдаш лиәш.

Картышты анчалш кыды тьәмыштыжы шүдүмбѣ улы; тѣдѣм казәт лыдмы годымат тымдаш кәләш.

Йадмаш, шүдүмәшвләдон мә школым, сола бѣлбѣмәдон ушынәнә.

Учитьыл школышты цилä бѣлмашым палыктышашлык.
Цилä кружоквланшты, лымды пöртышты моло ровотайаш тым-
дынашлык.

Цилä бѣлмаш палаш кöгонжок казэвлäm лыдаш тым-
даш кэлэн.

Автырвлä

ВУЙЛЫМАШ.

СОТЫШ ЛАКТЫНӘ.

У ЫЛЫМАШЫМ БИШТӘНӘ.

	Стр.
Анцыц кәләсәймәш.	
Октябрь революци тыгыды халыклан ирйкым пуэн Цветковын	4
Тымәнтьймәшнә мәнмән кого тышманна ыләш	6
Кугижә годым мары кыцә йлән—Григорйэвйн стих	7
Мәят тымәнъяш тьнгәлнә	7
Маньар Совет Рәспубликвлән ушәмбштй сирмәш пәллышй—(„Советскайа дьэрэвнъя“ гыц)	9
Маньар мәнман облыстыштына цилә сирмәш пәллышй революци йактә ылын, маньар кызыт ыләш	9
Мары йдырәмәш шайылан кодын	9
Шывәлыктымәш	11
Лыдмы пөрт дои школын пурышта	12

СОВЕТ РЕСПУБЛИКВЛӘН УШӘМБШТЙШ СОЛА ХОЗАНЛЫКЖЫ.

Мәнмән әнгә-ййрән пәшәнә шайылан кодын.

Кыцә Марын әнгә-ййрәнйым ровотайат	14
Кыцә Даныштй хрәсәнь йлә—(„Советски дьэрэвнъя“ гыц)	17
Мәнмән дон Даныштйш киндй ләктыш. (Советски дьэрэвнъя кныгә гыц нәлмй)	19

Кыцә киндй—ләктышым шукәмдймйлә.

Кыцә шуды хазым хыльәнән кушкәш	20
Малын әнгә ййрәнйым пышкыдәмдәш кәләш.—(„Советски дьэрэвнъя“ гыц)	21

Стр.

Аңа—ййрәнйім пыцкыдәмдйімйкй ләктйш шуку лиэш.— (Тйшәцок)	22
Шулды намозы	23
Малын пар нырым ир кыралаш кәләш	24
Майын кыралат, киндәш шоат	25
Шуку шурны анцыкыла колта.—(„Совәтски дьэрэвнйй“ гйц)	25
Кым шурны дон шуку шурны	27
Нйл шурным үдәт	27
Мароблыстышты шуку шурным үдймй	28
Өрдйж ныр	29
Аңа-ййрәнйім төрлймәш	30
Ныр пәшә	31
Итраййім пйрцйім үдйдә	32
Айырым пйрцәт мам пуа	34
Мәлиорацй—(„Совәтски дьэрэвнйй“ гйц)	34
Хрәсәнйлән худам йштйштйвлә—(Совәтски дьэр.“ гйц)	35
Осоавиахим—Кочәтковын дон Угрүмовын кнйгәштй гйц.	36
Йурым кандымаш	39
Тымәнймәш хрәсанйлән палша	40
Ййтйн дон кйнйәм үдйдә	41
Сад войым гинән	42

КОПЭРАЦИДОН СОЦИАЛИЗМЫШ МИЭНӘ.

Хрәсәнй пәшәштй машинә лижй,—(„Совәтски дьэрэвнйй“ гйц)	44
Маханй машинә хрәсәнй лән кәләш	46
Трактыр	46
Кышәц машинәм нәләш лиэш.—(„Совәтски дьэрэвнйй“ гйц)	49

Машинән пурыжы.

Трактыр—(„Совәтски дьэрэвнйй“ гйц)	49
Үдйм машинә—(тйшәцок)	50
Пйрцйім итраййім машинә (тйшәцок)	51
Сәльско-хозййствәннйй копэрацй	52

Стр.
4
6
7
7
9
9
11
12
14
17
19
20
21

	Стр.
Мазар сэльско-хозайствэнный копэраци 1926 ин Мароб- ласьышты ылын—(Стат. справочныйк гыц)	54
Крэдытный копэраци	54
Шага дон трактыр	55
Кид паша копэраци	57
Парфэн сола.—(Совэтеки дэр.“ гыц)	58
Маробластьыштына махань копэрациывлă улы	59
Льэньинийн шанымашыжы—Григорйэвийн.	60

Вольыным йажоэмдймаш.

Марын вольык урдымашыжы	60
Вэс кугижаньш влăшты вольык урдымаш.—(„Совэтеки дэрэвный“ гыц)	62
Тэвэ анчымашдон пукшымань мам ёштă.—(У вапталтыш гыц)	63
Малын мәнмән вольык худа	63
Ышкаллан мам пукшаш кэлэш—Микракован	64
Маньар качкышым кэчы мычкы ышкаллан пумыла (тйдй- нок)	65
Ышкаллан мазары шуку шудым ит пукшы,—(Совэтеки дэрэвный гыц) Соикток шуку йиш качкышым пук- шымы ёнарй шйшэрём ае пу	66
Ышкал лэлйцым палымаш—(тышэцок)	67
Йашлă	68
Вольык ырдыкым йажоэмдэш кэлэш	69
Апкэты.	70

Налогым погымаш.

Кыцэ кугижă годым налогым погэныйт,—(„У вапталтыш“ гыц)	71
Лёмоксам шинйт	71
Кугижă гоным дă Совэтеки власть—годым налогым погы- мы—(„Совэтеки дэр.“ гыц)	73
Налогвлăм самынь нăлмй гишан кўлан кэлэсймылă	74
1926-26 ин Маро ластыш тохот дон шалатймашыжы— (Справочныйк гыц)	75
1927 ин доход дон расхедын—(тышэцок).	75
Кыцэ Маробластьышты бўджэт купкын миэн—(ышэцок)	75

Стр.

ПРОМЫШЛЕННЫСТЬ ЛҮЛТАЛБИН—СОЦИАЛИЗМЫМ БИШТЭНЭ.

54		Стр.
54	Хала дон сола игәнә иктѣштѣлән мам пуат	76
55	Пәшәзѣ дон хрәсән иктѣ вәсѣ гѣц пасна йлән ак кәр-	
57	дәп.— („У увашталтыш“ гѣц)	76
58	Хала дон солән ушнымаш	77
59	Мары мам выжала	78
60	1926 ин Маробластыштыш киндѣ ләктѣш	78
	Шѣргѣ пәшә	78
	Мароблыстышты кид пәшәвлә	79
60	Мә мам хала гѣц нәлѣнә	80
	Лишѣл халавлә	80
62	Фабрик дон, заводвлә	81
	Кѣртны завод.— („Совәтски дѣрәвнѣ“ гѣц)	82
63	Заводвләштѣ мам олдат—(тѣшәцок)	84
63	Нѣфтѣ лыкмы—(тѣшәцок)	84
64	Кү шү—(тѣшәцок)	85
	Ситцѣ бѣштѣш фабрик	87
65	Махань заводвлә Мароблыстышты улы	88
	Маробластышты тинәрѣ ханга пѣчшѣ завод влә	
	улы	89
66	Пәшәзѣн Бѣлмәшѣжѣ.— („Совәтски дѣр.“ гѣц)	90
67	Кыцә Совәт Рәспубликвлән ушәмбѣштѣ пәшәзѣн Бѣлмә-	
68	шѣжѣм пәрәгәт—(тѣшәцок)	91
69	Мүләндѣ дон шѣргѣ пәшәзѣ влән профәсс. ушәм.	92
70		

ЭЛЬЭКТРИФИКАЦИ (эләктрислм).

71	Малын кәләш эләктрификаци.— („Совәтски дѣр.“ гѣц) .	93
71	Совәт Рәспублик влән ушәмбѣштѣш эләктрификаци—	
	(тѣшәцок)	93
73	Мароблыстышты эләктрификаци	94
74	Мары солашты эләктрис тыл йыла.— („Мари йал“	
	Кәзәт гѣц)	95
75	Эләктрис тыл	96
75	Мазарән кырәсин тыл кодышгы шагалән, мазарән эль-	
75	әктрис тыл шагалән	97

**СОВЭТ ВЛАСТЬ—ПАШАЗЫВЛІДОН ВИКТАРЫМБІ ПАША ЭДЭМ
ВЛАН ВЛАСТЬ, ТИДЫМ МАЛАННА ЦАТКЫЗЭМДАШ КАЛЫШ.**

	Стр.
Кыцэ сола советвлә ыштѣмбѣ	98
Советвлә гишән цилә Сойузын старысты М. И. Калынын мам попа.— („Сөвәтски дьәр.“ гыц)	98
Сола советын пашажы	99
Советышты ыдѣрамаш	100
Кыцэ советвләм айырат	102
Күм советышкы айыраш ак ли	103
Кү советышкы айыра, күм айыраш лиэш	103
Совет законвлә.— („Сөвәтски дьәрәвныѣ“ гыц)	104
Марлан кәмаш	105
Кыцэ тәрѣзым урдат	106
Совет суд	108
Закон палымаш	109

Кыцэ Совет влась паша эдэмвлән шулыкшым пәрэгә.

Солашты шулыкым пәрэгымаш	110
Азә дон әвәжым пәрэгымаш	111
Мароблыстышты тинәр йәсельвлә ылыныт	113
Пѣрцәш подылыктыман	113
Трахомы	114
Чахотка.— („У вашталтыш“ гыц)	115
Маньар Маробластышты 1926 ин дон 1927 ин вашталт- шы цәрән эдэмвлә ылыныт	117
Кыцэ Йәвреси пана әзәм пуштын	117
Пәрви кугижәвлә ылым вәрѣшты.— („Сөвәтеки дьәр.“ гыц)	118
Маробластышты кәнѣм томавлә дә санаторивлә	120

СОВЭТ ВЛАСТЫН ЫРДЫ СОВЭТ ВЛӘКЫЦӘ ЫШТАЛТЫНБІТ.

Совет Рәспубликвлән ушәмѣштыт сәк кого вулалтышыжы.

Совет Рәспублик влән ушәмѣш пәнә вѣктәрѣшны ырды Комитәтшѣ (ЦИК СССР).	121
Халык комиссариатвлә	122
Совнарком	122

	Стр.
Цилä Ушәмйштгйш старысты, М. И. Калинин.—„Совэтски дьэр.“ гйц)	123
Совэт Рэспубликвлән ушәмйш Совнарком вуйлалтышы жы, Альэксэй Иванович Рыков.—(тйшэцок)	124

Кыцэ Совэт Рэспубликвлән ушәмйштгйш халыквлä йлät.

Совэтски Социальистычэски Рэспубликйвлән Ушәм	125
Российйштгйш Совэт рэспубликын властьжы кыцэ йштгйтмй	127
Пасна тыгыды рэспубликвлä, облыстьвлä	127
Мазар вәрйш Совэт рэспубликвлән ушәм нälәнш, мазартидын йлйш эдәмжй	128
Марын пасна облыстьжы	129

Кыцэ Совэт йактэ шонна.

1905 ин, 9 йанварын	130
Февраль рэволюци дон Октявр рэволюци	133
Интэрнационал	134

Совэт рэспубликвлән ушәм дон вэс кугижәнйшвлä.

Совэт рэспубликвлән ушәм ййр каниталист, кого хозавлән кугижәнйш влä ылыт.—(„Совэтски дьэр.“ гйц)	135
Амэрика—(тйшэцок)	136
Англы—(тйшэцок)	137
Гэрманьы—(тйшэцок)	138
Франси—(тйшэцок)	139
Мәнмән кэчй вазалмы монгырыштыш пашкуды кугижәнйшвлä	139
Кыцэ хрэсәнйшвлä вэс кугижәнйшвлäштй йлät	140
Күвлән кидйштй мүләнды ылэш	142
Коминтэрн	142
Крэстинтэрн	144
Колонйивлä	145

Малын мälәннә вәс кугижәнйшвләдон торгэйәш кәләш.

	Стр.
Мәнмән вәс кугижәнйшвләдон торгэймәнә	146
Мароблыстын өрдйжйш шйргём выжалыман	148
Мары кёртнй корны	149

**Йаншар салтаквлә Совет рәспубликвлән ушәмнәм
пәрэгәт.**

Тырын йлйнәт гйнь,—вырсәш йәмдйләлт	150
Пакшар арминән силажы	152
Кадровый дон тьэриториальный арми	154
Пәрвишй дон кйзйтнй салтак служба	156

Цилә сәндәлйк вёлнйш рэволюци празнык влә.

Париж коммуны	156
Март 8-нй кәчй—цилә сәндәлйк вёлнйш пәшә йдйрәмәш влән ыразнык айо	158
Май 1-ын	159

**Владьмир Ильйич Льэнын—цилә сәндәлкй вёлнйш
пәшәзйвләм, мол пәшә эдәмвләмәт у йлймәшй-
шкй видйшй.**

Льэнынйн йлймәшйжй.—(„Сов. дәр.“ гыц)	161
Коммунист парты	165
Комсомол	165
Пионьэр	166
Кыцә кәрәл пумагавләм сирымйлә	167
Мәтричәски висәвлә	171
Пәлдйм шамаквләм кәләсймй	171
Тымдышы влән кәләсймәш	175
Вуйлынанш	178

ССР УШЭМ
ЙЭВРОПО УЖА-
ШЫН КАРТШЭ

МАШТАБ

БАРЭНС ТЭНГЫЗ

БАЛТИК

МИНСКАЯ ОБЛ.
УР А ОБЛ.

ЦЕНТРАЛЬНАЯ АССТ.

АВТ. ССР

КАЗАНЬ

ШЭМ ТЭНГЫЗ

КАСПИЙ ТЭНГЫЗ

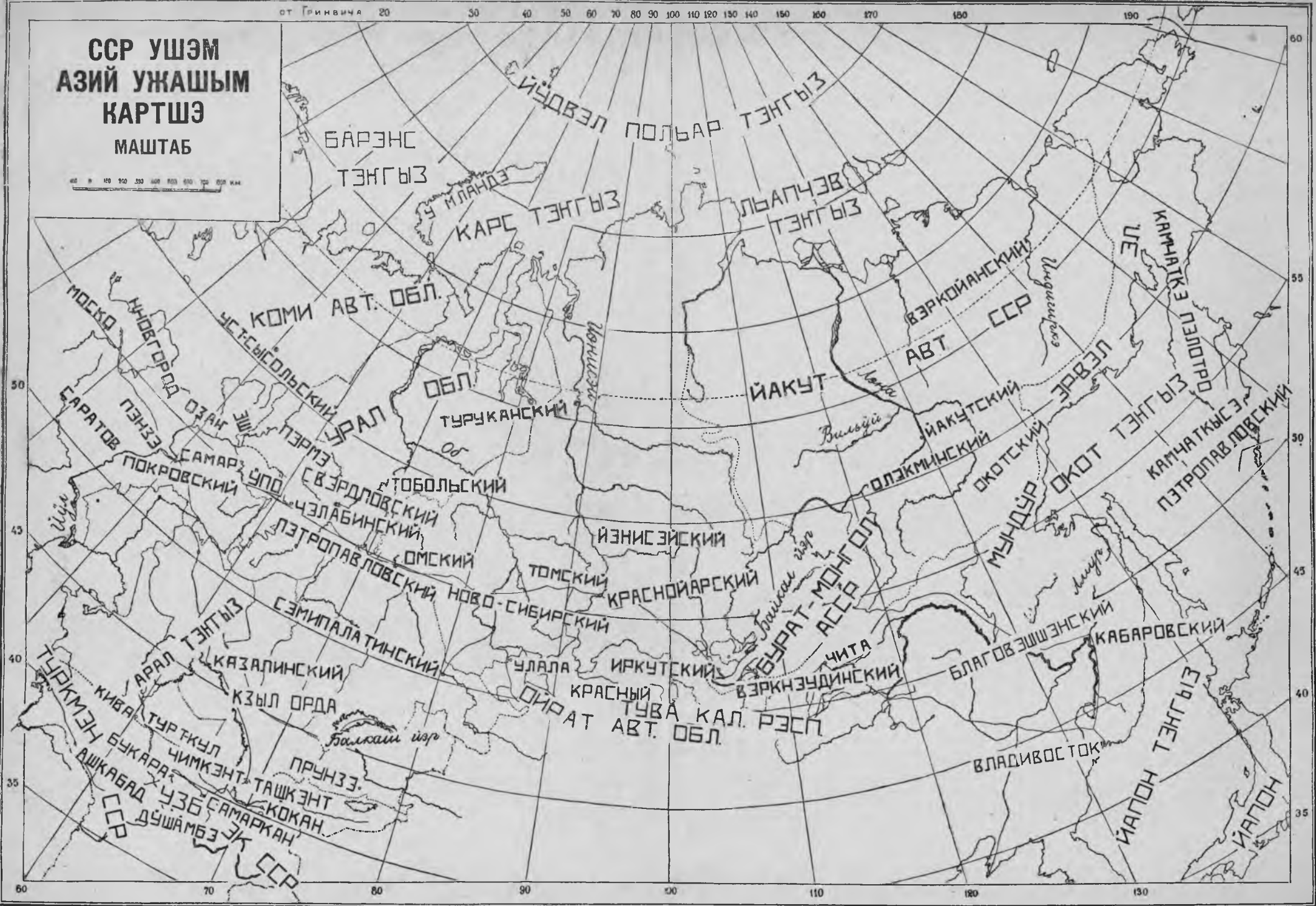
КРАСНОВАДСКИЙ

25 30 35 40 45 50 55 60 65 70 75

от Гринвича 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120 130 140 150 160 170 180 190

ССР УШЭМ АЗИЙ УЖАШЫМ КАРТШЭ МАШТАБ

0 100 200 300 400 500 600 700 800 км

БЕСПЛАТНО

42004

	Map.
	4-34

НА МАРИЙСКОМ ЯЗЫКЕ (ГОРНОЕ НАРЕЧИЕ)

В. ЯРУСКИНА и И. БЕЛЯЕВ — Новая деревня

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР
МОСКВА, ЦЕНТР, НИКОЛЬСКАЯ, 10.